

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şadiye Sümeyye BİLGE

YÜKSEKÖĞRETİMDE ALINAN DİN EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN
DİNDARLIKLARINA ETKİSİNE İLİŞKİN ALGILARI (AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şadiye Sümeyye BİLGE

YÜKSEKÖĞRETİMDE ALINAN DİN EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN
DİNDARLIKLARINA ETKİSİNE İLİŞKİN ALGILARI (AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şeref GÖKÜŞ

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Şadiye Sümeyye Bilge'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Şeref GÖKÜŞ (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN (İmza)

Tez Başlığı: Yükseköğretimde Alınan Din Eğitiminin Öğrencilerin Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları (Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 31/08/2020

Mezuniyet Tarihi : 10/09/2020

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yükseköğretimde Alınan Din Eğitiminin Öğrencilerin Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları (Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Şadiye Sümeyye BİLGE

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Şadiye Sümeyye BİLGE
Öğrenci Numarası	20185263006
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Yüksek Lisans Tezi
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Şeref GÖKÜŞ
Tez Başlığı	Yükseköğretimde Alman Din Eğitiminin Öğrencilerin Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları (Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)
Turnitin Ödev Numarası	1382637203

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 124 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 09/09/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %15

alıntılar dâhil %24'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırların aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. 09/09/2020

(imzası)
Dr. Öğr. Üyesi Şeref GÖKÜŞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
TEŞEKKÜR	xi
ÖZET	xii
SUMMARY	xiii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din	3
1.2. Dindarlık.....	5
1.2.1. Dindarlığın Boyutları.....	9
1.2.1.1. İnanç Boyutu	11
1.2.1.2. İbadet Boyutu	13
1.2.1.3. Duygu (Tecrübe) Boyutu.....	15
1.2.1.4. Bilgi Boyutu	16
1.2.1.5. Etki Boyutu.....	17
1.3. Dindarlığın Ölçülmesi	18
1.3.1. Dindarlık Ölçeklerinin Tarihi	20
1.3.2. Dindarlık Ölçeklerinde Yaklaşımlar.....	22
1.3.2.1. Tek Boyutlu	23
1.3.2.2. İki Boyutlu.....	23
1.3.2.3. Çok boyutlu	24
1.3.3. Türkiye’de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri	24
1.4. Eğitim-Dindarlık İlişkisi.....	27
1.4.1. Eğitim ve Dindarlıkla İlgili Çalışmalar	30
1.4.1.1. Türkiye’de Yapılan Bazı Araştırmalar	31
1.4.1.2. Yurtdışında Yapılan Bazı Araştırmalar	34
1.5. İlahiyat Fakültesi	34
1.5.1. İlahiyat Fakültesi’nin Dünü ve Bugünü.....	34
1.5.2. İlahiyat Fakültelerinin Vizyonu Misyonu	41
1.5.3. İlahiyat Fakültelerinin Ders Müfredatı	44

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Problemi.....	47
2.2. Araştırmanın Amacı	48
2.3. Araştırmanın Modeli	49
2.4. Veri Toplama Süreci.....	50
2.5. Veri Toplama Araçları.....	50
2.5.1. Kişisel Bilgi Formu	50
2.5.2. Dini Yönelim Ölçeği	50
2.6. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme.....	51
2.7. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	53
2.8. Uygulama	53
2.9. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR – YORUMLAMA

3.1. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlara Ait Betimsel Değerlerin İncelenmesi.....	56
3.2. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyet Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular	57
3.3. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Baba Eğitim Durumu Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular	62
3.4. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Anne Eğitim Durumu Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular	65
3.5. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Lise Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular.....	70
3.6. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Sınıf Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular.....	74
3.7. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Akademik Ortalama Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular	78
3.8. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Bölge Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular.....	81
3.9. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Yerleşim Yeri Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular	85
SONUÇ	89

KAYNAKÇA.....	92
EKLER	102
EK 1- Dini Yönelim Ölçeği İzni.....	102
EK 2- Dini Yönelim Ölçek Formu	103
EK 3- Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı İzin Belgesi	106
Ö Z G E Ç M İ Ş	107

KISALTMALAR

AE	Alan Eğitimi
AGNO	Ağırlıklı Genel Not Ortalaması
Alm.	Almanca
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D.E.Ü.	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü
Doç. Dr.	Doçent Doktor
ed.	Editör
Fr.	Fransızca
GK	Genel Kültür
İDKAB	İlahiyat Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İng.	İngilizce
MB	Öğretmenlik Meslek Bilgisi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Aralığı
S.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Uyg.	Uygulama
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri
vs.	vesaire
Y.	Yıl
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Hazırlık Sınıfı 1. Yarıyıl / Hazırlık Sınıfı 2. Yarıyıl	45
Tablo 1.2 1. Sınıf 1. Yarıyıl / 1. Sınıf 2. Yarıyıl.....	45
Tablo 1.3 2.Sınıf 3. Dönem / 2. Sınıf 4. Dönem.....	46
Tablo 1.4 3. Sınıf 5. Dönem / 3. Sınıf 6. Dönem.....	46
Tablo 1.5 4. Sınıf 7. Dönem / 4. Sınıf 8. Dönem.....	46
Tablo 2.1 Çalışma Grubuna Ait Demografik Özellikler	52
Tablo 3.1 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarına Ait Betimsel Değerler.....	56
Tablo 3.2 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyet Değişkenlerine Ait Normallik Değeri	58
Tablo 3.3 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre U-Testi Sonuçları	58
Tablo 3.4 DYÖ-Popüler Alt Faktörünün Cinsiyete Ait T Testi Sonuçları	61
Tablo 3.5 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Baba Eğitim Durum Değişkenine Ait Normallik Değerleri.....	62
Tablo 3.6 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Baba Eğitim Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları	63
Tablo 3.7 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Baba Eğitim Durum Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler	64
Tablo 3.8 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları.....	65
Tablo 3.9 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Anne Eğitim Durum Değişkenine Ait Normallik Değerleri.....	66
Tablo 3.10 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Anne Eğitim Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları	66
Tablo 3.11 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Anne Eğitim Durum Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler	69
Tablo 3.12 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları.....	69
Tablo 3.13 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Lise Değişkenine Ait Normallik Değerleri .	71
Tablo 3.14 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Lise Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları.....	71
Tablo 3.15 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Lise Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler	73

Tablo 3.16 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Lise Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları	73
Tablo 3.17 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Sınıf Değişkenine Ait Normallik Değerleri	74
Tablo 3.18 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Sınıf Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları.....	75
Tablo 3.19 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Sınıf Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler	77
Tablo 3.20 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları	77
Tablo 3.21 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenine Ait Normallik Değerleri.....	78
Tablo 3.22 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları	79
Tablo 3.23 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler	80
Tablo3.24 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları.....	80
Tablo 3.25 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Bölge Değişkenine Ait Normallik Değerleri	81
Tablo 3.26 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Bölge Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları.....	82
Tablo 3.27 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Bölge Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler	84
Tablo 3.28 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Bölge Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları	84
Tablo 3.29 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenine Ait Normallik Değerleri	85
Tablo 3.30 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları	85
Tablo 3.31 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler.....	87
Tablo 3.32 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları.....	87

TEŞEKKÜR

Araştırma sürecinde destek olan hocalarıma ve anket formlarımı doldurarak katkı sağlayan Akdeniz İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrenci arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Tez sürecimin başından sonuna kadar bilgi, birikim ve tecrübesiyle yardım ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Şeref GÖKÜŞ hocama, tez savunmamda olup fikir ve görüşleriyle tezimin gelişmesi için katkı saylayan Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR hocama ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin okunmasında ve redaksiyonundaki katkılarından dolayı Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Yüksek Lisans Öğrencisi Zahide YILMAZ'a, bu süreçte her zaman yardımını yanımda hissettiğim Ar. Gör. Zahide Nur ÖZEKİN'e teşekkür ederim. Her zaman olduğu gibi bu süreçte de maddi ve manevi desteklerini yanımda hissettiğim anneme, babama ve kardeşlerime de sonsuz teşekkür ederim.

Şadiye Sümeyye BİLGE

Antalya, 2020

ÖZET

**YÜKSEKÖĞRETİMDE ALINAN DİN EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN
DINDARLIKLARINA ETKİSİNE İLİŞKİN ALGILARI (AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)**

Bu araştırmanın amacı, öğrencilerin İlahiyat Fakültesi’ndeki aldıkları eğitimin kendi dindarlıklarına etkisine ilişkin algılarını belli değişkenler açısından ölçmektir. Bu amaçla Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğrenim gören 682 öğrenciye “Dini Yönelim Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırmada öğrencilerin fakültede aldıkları eğitimin kendi dindarlıklarına nasıl etki ettiğine dair algıları, cinsiyet, baba eğitim seviyesi, anne eğitim seviyesi, mezun olduğu lise, sınıf, akademik ortalama, bölge ve yerleşim birimi gibi değişkenler açısından incelenmiştir.

Araştırma sonucunda ölçeklerin çözümlenmesi aşamasında SPSS 22.0 istatistiksel paket programından yararlanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde; öğrencilerin normatif dini yönelim alt ölçeği puanlarında; cinsiyet, lise, akademik ortalama, coğrafi bölge ve yerleşim birimi değişkenleri, dini yönelim popüler alt ölçeği puanlarında ise anne eğitim seviyesi, lise ve sınıf değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin normatif dini yönelim alt ölçeği puanlarında; baba ve anne eğitim seviyesi değişkenleri, popüler dini yönelim popüler alt ölçeği puanlarında ise baba eğitim seviyesi, akademik ortalama, coğrafi bölge ve yerleşim yeri değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi, Öğrenci

SUMMARY

THE STUDENTS' PERCEPTIONS REGARDING THE EFFECT OF RELIGIOUS EDUCATION IN HIGHER EDUCATION ON THEIR PRAYERFULNESS (A CASE FOR AKDENİZ UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY)

The present study aims to examine students' perception regarding the effect of the training they receive at the Faculty of Theology on their prayerfulness in terms of various variables. To attain this goal, "Religious Orientation Scale" was administered to 682 students studying at Akdeniz University Faculty of Theology. In the research, the students' perceptions on how the training they received at the faculty affected their prayerfulness were analysed by several variables like gender, father education level, mother education level, graduated high school, grade, academic average, region and residential unit.

The data collected within the scope of the research were analysed through SPSS 22.0 statistical package program. The analysis results showed there was a significant difference among the students' normative religious orientation sub-scale scores concerning the variables like gender, graduated high school, academic average, region and residential unit. Besides, it was revealed that the students' popular religious orientation sub-scale scores significantly differed according to the variables like mother education level, graduated high school and grade. On the other hand, it was found out the students' normative religious orientation sub-scale scores did not significantly differ according to father-mother education levels; their popular religious orientation sub-scale scores did not meaningfully change in terms of father education level, academic average, region and residential unit.

Keywords: Religion, Prayerfulness, Faculty of Theology, Religious Education, Student.

ÖNSÖZ

İnsanın olduğu her yerde dinin varlığından bahsetmek mümkündür. Çünkü insan zaman içinde hayatını sorgulamaya başlamış ve bir anlam arayışı içerisine girmiştir. Bu durumda mutlak yönetici güce inanmaya yönelmiştir. İnsandaki bu inanma eğilimini araştırmak üzere 1940'lı yıllarda çeşitli dindarlık ölçekleri geliştirilmiş aynı doğrultuda dindarlık ölçme çalışmaları başlamıştır. Bu çalışma, yükseköğretimde öğrenim gören öğrencilerin aldıkları din eğitiminin kendi dindarlıklarına nasıl etki ettiğine dair algılarını ölçmek amacıyla ortaya koyulmuştur. Araştırmanın özellikle İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılmak istenmesinin nedeni, lisans düzeyinde din eğitimi alan öğrencilerin dini nasıl ve ne şekilde algıladıklarını belirlemek ve aldıkları eğitimin dindarlıklarına ne yönde etki ettiğini görmektir. Öğrencilerin dini yönelimlerini belirlemek için ise çalışmada, belli demografik değişkenler kullanılmıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümdeki konuyla ilgili kavramsal çerçevede Din, Dindarlık başlığında: Dindarlığın Boyutları, İnanç Boyutu, İbadet Boyutu, Duygu (Tecrübe) Boyutu, Bilgi Boyutu ve Etki Boyutu; Dindarlığın Ölçülmesi başlığında: Dindarlık Ölçeklerinin Tarihi, Dindarlık Ölçeklerinde Yaklaşımlar ve Türkiye'de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri, Eğitim Din İlişkisi başlığında: Eğitim ve Dindarlıkla İlgili Çalışmalar, Türkiye'de Yapılan Bazı Araştırmalar ve Yurtdışında Yapılan Bazı Araştırmalar; İlahiyat Fakültesi başlığı altında: İlahiyat Fakültesi'nin Dünü ve Bugünü, İlahiyat Fakültelerinin Misyonu ve Vizyonu ve İlahiyat Fakültelerinin Ders Müfredatı başlıkları ele alınmıştır. İkinci bölümde, araştırmanın yöntem kısmında ise araştırmanın problemi, amacı, modeli, veri toplama süreci, veri toplama araçları, araştırmanın evreni ve örnekleme, kapsam ve sınırlılıkları ile verilerin analizi ve değerlendirmesi yapılmıştır. Üçüncü bölüm olan Bulgular ve Yorumlama kısmında Değişkenlere Ait Betimsel Değerlerin İncelenmesi ve Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının değişkenlere göre incelenmesi konuları kapsamında cinsiyet, anne ve baba eğitim seviyesi, sınıf, mezun olunan lise, akademik ortalama, coğrafi bölge ve yerleşim yeri değişkenleri olmak üzere dokuz başlık yer almaktadır.

Bu araştırmadan, yükseköğretimde öğrencilerin aldıkları eğitimin dindarlıklarına nasıl etki ettiğine dair algılarının ortaya konulması dolayısıyla, ülkemizdeki İlahiyat Fakültelerine örnek olması ve Din Eğitimi alanına katkı ve yarar sağlaması beklenmektedir.

Şadiye Sümeyye BİLGE

Antalya, 2020

GİRİŞ

İnsanoğlu doğuştan merak duygusuyla yaratılan, “ben kimim, nereden geldim, nereye gideceğim, var olma amacım ne?” tarzında sorularla hem kendisini hem de evreni anlamlandırma dürtüsü taşıyan bir varlıktır. Hayatı sorgulama içgüdüğü ve cevap bulma arayışı kişiyi pek çok bilgi kaynağına yönlendirdiği gibi hem madde alemine hem de metafizik alemlere cevaplar üretmesi bakımından dine de yönlendirmektedir.¹ Bu sebeple din yüzyıllardır insanların yaşamında devamlı var olagelmıştır. Dünya’nın 60 ülkesinde yapılan dünya değerler araştırması sonuçlarında, çalışmaya katılanların %71’i inandıkları dinlerini, yaşamlarında oldukça önemli veya çok önemli gördüklerini belirtmişlerdir. Katılanların %82’si kendisinin Tanrı’ya inandığını, %65’i ise kendisinin dindar olduğunu ifade etmişlerdir.²

Dinin insan yaşamındaki etkisinin yüksek olması zaman içinde dindarlık ile ilgili çalışmaların ortaya çıkmasına ve giderek yoğunlaşmasına katkı sağlamıştır. Önce Amerika’da başlayan konuyla ilgili çalışmalar daha sonra Batıda ve ülkemizde devam edegelmiş, zaman içinde de yöntem olarak gelişmeler görülmüştür. Literatür taraması yapıldığında halen pek çok ülkede dindarlık ve dini yönelimi ölçmeye yönelik çalışmalar devam etmektedir. Araştırmacılar, dindarlık olgusunu başlangıçta tek boyutlu ele alırken zamanla bunun yeterli olmadığını konunun birden fazla boyutu olduğunu farketmişler bu bağlamda çok boyutlu çalışmalar ortaya koymaya başlamışlardır. Süreç içerisinde dindarlığın boyutlarıyla ilgili farklı tartışmalar da gündeme gelmiş ve dindarlık üzerine çeşitli ölçek geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı ve ilgili araştırmaların alana katkı sağladığı görülmüştür. “Yükseköğretimde Alınan Din Eğitiminin Öğrencilerin Kendi Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları” adlı bu çalışma da aynı amaçla yapılmıştır.

Bu çalışmamızla, “öğrencilerin yükseköğretimde aldıkları eğitimin kendi dindarlıklarına olan etkisine ilişkin algıları nelerdir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu sebeple “Dini Yönelim Ölçeği” sadece İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilere uygulanmış, örneklemini ise Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur.

¹ Saffet Kartopu, “Dini Yaşayışta Hayatı Sorgulama ve Anlam Arayışı”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, 2013/2, s. 67.

² Hacer Harlak-Mehmet Eskin, “Dini Yönelim ve Dindarlık Ölçeklerinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi” *Yeni Symposium*, C. 56, S. 2, Nisan 2018, s. 25.

Bu araştırmadaki amacımız İlahiyat Fakóltesi'nde hazırlık sınıfı dahil son sınıfa kadar olan beş yıllık süreçte alınan eğitimin öğrencilerin dindarlıklarına ne derecede etki ettiğini ve öğrencilerin algılarında nasıl bir yön çizdiğini görmektir. Araştırmamız sadece İlahiyat Fakóltesi öğrencilerini kapsamakta aynı zamanda Din Eğitimi alanı içerisinde ele alınmaktadır. Çünkü daha önce uygulanan çalışmaların farklı alanlar içerisinde gerçekleştirildiği, çeşitli fakólterin karşılaştırılarak ve belli değerler esas alınarak yapıldığı görölmüştür. Neticede ölkemizde yüksek din eğitiminin yapıldığı yer İlahiyat Fakóltesi'dir. Bu sebeple öğrencilerin dini yönelimlerini izlemek ve İlahiyat Fakólterini'nin verdiği eğitimin seviyesi, işlevselliği ve öğrencilere sağladığı katkıyı görmek açısından da kıymetlidir.

Çalışmamızın, ölkemizde 1960'lı yıllarda başlayan dindarlık ölçme araştırmalarından günümüze değin geliştirilen ölçüm tekniklerine ve devam eden ölçme araştırmalarına, bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din

Din olgusu ilk insanla başlayıp günümüze değin var olagelmiş ve kişilerin anlam arayışlarında onlara yol gösterici ve cevaplar sunucu bir misyon taşımıştır. Çünkü geçmişten günümüze insanların evrenin başlangıcının, sonunun, sınırının ve mahiyetinin ne olduğunu anlamaya çalıştıkları, içinde buldukları âleme akılları ve gözlemleri nispetinde bir mana verme çabası taşıdıkları görülmektedir. Ayrıca pek çok düşünür, insanın var olma sebebinin ne olduğunu ya da bir amacının olup olmadığını anlamaya çalışmış ve bunun üzerine araştırmalar yapagelmiştir. Bu süreçte evrenin ortaya çıkışının temel maddesinin ateş, hava, su veya toprak olduğunu düşünenler ya da kâinatın kendiliğinden var olduğu fikrini ortaya atanlar olduğu gibi, ilk hareket ettiriciden söz eden, yani evrenin bir tanrı tarafından yaratıldığını savunanlar da mevcuttur. Öyle ki insanlar, evrenin başlangıcını ve nihayetini akıl ve irade sahibi bir varlık olarak insanın var oluşunu ve ölümünden sonra ne olduğunu düşünürken; çözümsüz kaldığı, bilgisinin ve zekâsının yetmediği durumlar hakkında peygamberlerin söylediklerinin olduğuyla yüzleşmiş böylece dini değerlere/dine yönelerek çözüm bulmuştur. Bundan dolayı dini inançlar, toplumların hayatı anlamlandırmasında derin bir biçimde etkili olmuştur.³

İnsan ilk dünyaya geldiğinde, henüz bir bebekken manasız sesler çıkaran ve sınırlı hareket eden bir durumdayken, zamanla emeklemeye başlamakta, iki ayak üzerinde yürümeyi öğrenmekte, eşyayı tanımakta, konuşabilmekte ve çok çeşitli duygularını ifade edebilmektedir. Bu hususlar bireylerin dünyaya öğrenme ihtiyacıyla geldiklerini ve bilmeye ve yapabilmeye içgüdüsel olarak ne kadar meraklı olduğunu göstermektedir. Çevreye ilgiyle bakması ve çevreyi tanımaya yönelik sorular sorması hep bu öğrenme merakının sonucudur. Anne-babanın da çocuğun sorularına doyurucu cevaplar vermesi, onun dini uyanışına da etki etmektedir. Bu merak ve sorular somuttan soyuta, duyularla algılanan şeylerin ötesine evrilerek hayata çeşitli anlamlar yüklemeye kadar devam etmektedir. Metafizik âleme sarkan öğrenme isteği ve merakını giderme konusunda insanın

³ İbrahim Agâh Çubukçu, “Kültürümüzde Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXX, S. I, 1988, s. 131.

elinden tutup, sorularına cevaplar sunan sistem dindir. Bu bakımdan din insanların fizik ötesini öğrenmesi ve hayatı anlamlandırmasında bir kılavuz görevi görmektedir.⁴

İnsanların hayatlarını anlamlandırma isteği ve yüce bir varlığa inanma ihtiyacı dinin, bireyler ve toplumlar için fitri bir kurum olduğunu ortaya koymuştur. Bu inanma ihtiyacı, hak dinlerde, bireyin ruhuyla sezdiği, aklıyla da onayladığı ilahi kanunlar manzumesi kabul edilmiştir. Din, ilk insanla birlikte var olmuş, bireye hitap etmesi ve ona sorumluluklar yüklemesi nedeniyle insana bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. Böylelikle din ve dinin koyduğu kural ve kaideler, içinde yaşadığımız dünyaya nizam koyan ve bu nizamın sürmesini sağlayan faktörlerin başında gelmekte ve insanlık için önem arz etmektedir.⁵ Din, insanlık tarihi boyunca bireylerin ve toplumların hayatlarında her zaman önemli bir konumda olmuştur. Hatta bilim dallarının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, insanların kendini, çevresini ve hakikati tanımasında belirleyici bir rol oynamıştır. Fertlerin ve toplumların gerçeği kabul edilen din, kişinin maddi ve manevi hayatını zenginleştiren, geliştiren ve hayatına anlam katan bir inanç sistemi olagelmıştır.⁶

Arapça de-ye-ne (دين) kökünden mastar veya isim olduğu belirtilen din kelimesi sözlük anlamı itibariyle; “usûl, adet, tutulan yol, itaat, ceza, mükâfat” gibi anlamlara gelmektedir.⁷ İngilizce de “religion” kelimesiyle ifade edilmekte, Latince de ise “religio” kelimesi din sözcüğünü karşılamaktadır. Ancak kökeninin iki farklı sözcükten geldiği bunlardan “religare”nin, Allah’a saygı ve korku ile bağlanma; “religere”nin ise kişinin kendini ibadete vermesi, tören ve ayinlere katılması anlamında kullanıldığı bilinmektedir.⁸

Din teriminin kelime anlamı yanında kişilerin ve kurumların algılarına göre farklılaşan pek çok tanımının yapıldığı görülmüştür. Ancak din âlimleri, filozoflar ve sosyal bilimciler tarafından ortaya konulan tanımlarda bir görüş birliğine varmak mümkün değildir. Zira dinin çok yönlü bir yapıya sahip olması, bireylere kendi bakış açılarına ve gayelerine göre yeni din tanımları oluşturma esnekliği sağlamıştır.⁹ Her bir araştırmacının ister sosyal bilimci ister din bilimci olsun yaptıkları din tanımlarının çoğu kendi alanlarını kapsayan tek yönlü bir bakış açısına sahip olmuştur. Bu yüzden araştırmacılar herkesi

⁴ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2017, s. 21; Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 258.

⁵ Osman Cilacı, “Günümüzde Din İhtiyacı ve Din Eğitimi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 1990, s. 191.

⁶ Ayşe Tunç, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Din ve Sosyalleşme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2011, s. 6.

⁷ Yahya Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017, s. 97; Günay Tümer, “Genel Olarak Din”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. IX, 1994, s. 97; Halis Albayrak, “Elmalılı Hamdi Yazır’a Göre Kur’an’da Din Kavramı”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, Ankara 1993, s. 281.

⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayınevi, Samsun 1993, s. 22; Günay Tümer, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVIII, S. I, Ankara 1987, s. 217-218.

⁹ Hökekleli, *Din Psikolojisi*, s. 69.

kapsayan objektif bir din tanımı yapma konusunda zorlanmakta ve kendilerine has görüşlerini subjektif olarak ifade etmekten öteye gidememektedir.¹⁰

Bu durumda din tanımı yapılırken ortaya çıkan veya var olan farklı faktörler ve dinin tanımlanmasında güçlük çekilen durumlar arasında şunlar gösterilebilir: Dinin mahiyeti, tarif edenin kişiliği, dünya görüşü, meşgul olduğu alan, tanımın yapıldığı zamanın keyfiyeti, o süreçteki sosyal, siyasal ve iktisadi yönelimlerin her biri dinin tanımlanmasında etkili olmuştur.¹¹ Yine de dinin tanımı konusundaki birçok karmaşıklığa ve girift duruma rağmen araştırmacılar farklı tanımlar yapmışlar ve din kelimesinin tanımındaki karmaşıklığa netlik kazandırmak için çaba sarf etmişlerdir.¹² Dinin tarifi noktasında dikkat çeken meselelerden biri de, din hakkında yapılan tariflere bakıldığında batılı bilginlerin yaptığı tanımların, dinin mahiyeti gereği, birbirinden farklı hatta zıt olduğu görülmüştür. Ancak İslam bilginlerinin ise birbirine yakın tarifler yaptığı dikkat çekmektedir. Bunun nedeninin İslam bilginlerinin inanç sisteminin Kur'an'a ve Sünnete dayalı ortak bir inanç sistemi olmasından kaynaklandığı söylenebilir.¹³

Dinle ilgili yapılan pek çok tanım olduğu kabul edilse de genel olarak bir tanım yapılacak olursa şu şekilde tarif edilebilir: “Din, bir toplumun sahip olduğu inançlar, tapınmalar (ibadet) ve ahlâkî kuralların bütününe denir.” Burada dinle ilgili üç ana boyut dikkat çekmektedir. Bu üç ana boyut, dinin inanç, ibadet ve ahlâkî boyutudur. Öyleyse bir sistemi din kabul edebilmek için öncelikle bir inanç sistemi bulunmalıdır. İnanç sisteminin yanında yüce bir varlığa tapınmayı içeren bir ibadet boyutu olmalıdır. Son olarak da genel ahlak kuralları ile temel atılmış huzurlu ve barış içinde yaşanabilen bir toplum inşa edebilmek için insanları iyiliğe yönlendirip kötülükten men eden düzen ve disiplin sağlayıcı bir unsur olarak ahlâkî boyutun olması da kaçınılmazdır.¹⁴

1.2. Dindarlık

Din kavramının tanımlanmasında yaşanan problemler gibi dindarlığın tanımlanmasında da birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Çünkü dindarlık kavramı değişken bir yapıya sahiptir. Bunun nedeni dindarlığın kişiden kişiye farklılık

¹⁰ Arife Adıgüzel, *Üniversite Gençliğinde Dini Yönelimin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF ve Dicle Üniversitesi İİBF Karşılaştırmalı Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2014, s. 16.

¹¹ Recep Yaparel, “Dinin Tarifi Mümkün Mü?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV, 1987, s. 405.

¹² Adıgüzel, *Üniversite Gençliğinde Dini Yönelimin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF ve Dicle Üniversitesi İİBF Karşılaştırmalı Örneği*, s. 9-10.

¹³ Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma “Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama”*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1989, s. 13.

¹⁴ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 108.

göstermesidir.¹⁵ Ayrıca dindarlık kavramı izafi bir özelliğe de sahiptir ve din kavramından ayrı, bireysel olarak düşünülmesi mümkün değildir.¹⁶ Din ve dindarlık gibi kavramların sınırlandırılması, işlemselleştirilmesi, ölçülmesi, çözümlenmesi ve yorumlanması en az tanımlanması kadar zor ve karmaşıktır. Bundan dolayı literatüre bakıldığında din ve dindarlık kavramları hakkında birbirinden farklı ve çok sayıda tanımlama, kavramlaştırma, sınıflama ve bunlara bağlı olarak ölçme araçları görmek mümkündür. Bu kadar kategorize edilen tanımda her türlü bakış açıları veya eksiklikler görmek de şaşırtıcı değildir. Öyle ki tanımlama yaparken birçok kategoriye göre yapılsa da dindarlığın tanımlanmasında herhangi bir azalmaya sebep olmamıştır.¹⁷

Dindarlık, dinle ilişkili olan konuların tamamını kapsamakta sadece sınırlı durumları içermemektedir. Araştırmacılar dindarlığın bir yaşantı ürünü olduğunu söylemekte ve bireyler veya gruplar arasında belli kurallar dâhilinde yaşanılması gereken bir sistem olduğunu da eklemektedirler.¹⁸ Dindarlık, bireylerin hayatlarındaki iman-amel çerçevesinde oluşan dini tutum, davranış ve deneyimleri yani kişinin kendi dini yaşantısını, inandığı inancın emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı anlatan inanç, bilgi, davranış, ibadet ve etki gibi boyutları olan bir olgu olarak anlaşılabilir.¹⁹ Bunun yanı sıra dindarlık, dindar olma, kişinin herhangi bir dinî gruba bağlı olması ve o bağlı olduğu dinin kurallarını yerine getirme durumu diye de ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle inanılan dinin inanç, ibadet ve diğer boyutlarıyla meşgul olunması ve onlar üzerinde yoğunlaşılması olarak da tanımlanabilir.²⁰ Sadece tek bir dine bağlı olarak değil, dünyada var olan dinlerin tamamı düşünülerek konuya bakıldığında; din mensuplarının her dinî kendi sahip olduğu inanç, ibadet ve uygulamalara bağlı olarak kendi algı düzeylerinde farklılaşan çeşitli dindarlık tanımlarıyla ortaya koydukları görülmektedir.²¹

Yeni doğan bir bebek, kendisini dini bir geleneğin, kültürün ve yaşantının içinde bulur. Bu bebek büyümeye başladıkça çevresindeki kişiler tarafından dini sözler ve telkinlerle uyarılmaya başlar. Ayrıca dini mekânları ve öğeleri görür, tanır, algılar.

¹⁵ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 109.

¹⁶ Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2, 2009, s. 2.

¹⁷ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. 19, S. 5, 2006, s. 465.

¹⁸ Esra Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2019, s. 11.

¹⁹ Ejder Okumuş, "Gösterişçi Dindarlık", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VI, S. 2, 2006, s. 21.

²⁰ Abdülcelil Bilgin, "Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2014, s. 76.

²¹ Nurten Taş, *Tip ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Batıl İnanç, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2019, s. 9.

Ailesinden inandıkları ve yaşadıkları dinin gereklerini öğrenir ve onun insana yüklediği sorumluluklar hakkında bilgi sahibi olur. Aynı şekilde ibadetlerin yapılışına tanıklık eder ve bazı hususlarda dini ritüellere özenme ve taklitlerle kendisi de bu sürece dâhil olur. Büyüdükçe inancıyla ilgili araştırmalar yapmaya, sorgulamaya, öğrenmeye ve dini literatürü kullanmaya başlar. Böylelikle dini algılayış biçimi, küçüklüğünden beri yetiştirilme tarzına ve içinde yaşadığı topluma göre şekil alır. Bu durumda kişisel anlamda dindarlık şöyle tarif edilebilir. “Dindarlık, belli bir dini inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasıdır.” Dindarlık gerek kişinin inandığı dine ait inanç ve değerleri savunması, gerekse bireysel ya da toplu bir şekilde dinin yapılaşmış biçimini içeren bir kavram olmuştur.²²

Dindarlık, baskılardan uzak bireysel bir tercih olup “dinin insan hayatına nüfuz derecesi” şeklinde de ifade edilir. Genel olarak bir kimsenin dindar olduğunun vurgulanması, o kimsenin inandığı dinin koyduğu emir ve yasaklara uyması; ayrıca dini, günlük yaşantısında kendi hal ve hareketlerinde denetleyici olarak kabul etmesi ve dinin, kendi yaşantısının bir göstergesi olduğu anlamına gelir.²³ O halde kişinin kendi dini yaşantısıyla nitelediği dindarlık, dinin bireysel yönü kabul edilmektedir. Bireylerin kendi bakış açılarıyla benimsedikleri dini algılamaları, yorumlamaları ve uyguladıkları dini davranış ve tutumlarıyla ilgilidir. Bu sebeple dindarlık, dinden dine, bireyden bireye hatta toplumdan topluma değişiklik arz etmektedir.²⁴ Bunların yanında dindarlığın, din anlayışı ve dindarlık tezahürlerinden, toplumsal olgu ve olaylardan, modern dönemin yaşam biçimlerinden hatta çağdaş düşünce akımlarından da etkilenecek farklı şekil ve boyutlar kazandığı da görülmektedir. Bu durumda dindarlığı hem bireysel faktörler hem de sosyal faktörlerin etkilediği ortaya çıkmaktadır. Böylece içinde bulunulan bireysel, sosyal ve toplumsal faktörlerin etkileşimi sayesinde tarih boyunca farklı dini grup ve mezheplerin ortaya çıktığı görülmektedir.²⁵

Dindarlık kavramının göreceli olması da ona birçok anlamlar yüklenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla dindarlık sözcüğünün sınırlarını keskin çizgilerle belirlemek ve tüm yönlerini kuşatacak bir tutum sergilemek zordur.²⁶ Çünkü dindarlık kavramına çeşitli anlamlar yüklemek mümkündür. Mesela bir kimse mensubu olduğu dinin gerektirdiği ritüelleri ya da ibadetleri yapmadan sadece Tanrı’ya olan inancı sebebiyle kendini dindar

²² Hayati Hökelekli Hüseyin Peker vd. *Din Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010, s. 31.

²³ Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, s. 2.

²⁴ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 109.

²⁵ Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s. 17.

²⁶ Kemaleddin Taş “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15:2, 2010, s. 52.

bir kimse olarak addedebilir. Ya da bu örneğin tam tersi olarak dini vecibelerini fazlasıyla yerine getirdiği halde, zihninde türettiği küçük kuşkular sebebiyle kendini dindar sınıfına koymayan insanların kategorisine dâhil olabilir. Hatta bu gruba dâhil olanların varlığı da toplumda dikkat çekici bir seviyededir.²⁷

Kişilerin günlük hayatlarında dinin ehemmiyetini ortaya çıkaran, dine bağlanma derecesini gösteren dindarlık, belirli bir kültürel ve sosyo-ekonomik çerçevede olduğu içinde bireyler arasında farklılık göstermektedir. Ayrıca dindarlığı belirleyen en önemli etken kişinin Tanrı'ya olan sevgisidir. Bunun yanında da kişinin Tanrı ile iletişim kurma isteğidir. Bu iletişim de farklı suretlerde olabilmektedir. Örneğin bireylerin ibadetlere ve ibadethaneye devam etmesi, mabetler için gönüllü çalışması ve onların yararına bağış yapması, dini kitaplar okuması ve okuduklarını uygulaması, dini inançlara inanması ve ahlâkî uygulamalara bağlı kalması, ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi gibi belli dini, ahlâkî ritüeller dindarlık göstergesi sayılmaktadır.²⁸

Bireysel dindarlığın oluşmasında asıl olan din, toplumsal bir olgu kabul edilmektedir. Ayrıca toplumun kültürünün oluşmasında da önemli bir konumda bulunmaktadır. Dinin diğer kültürel öğelerle, ihtiyaç ve beklentileriyle harmanlanması üzerine bu ihtiyaç ve beklentilerin de kişiselleştirilmesi bireysel dindarlık algısını ortaya çıkarmaktadır. Böylece dindarlığın bireylerde kişiselleşmesiyle toplumların, dini ve kültürlerinde farklılıklara mâl olmuştur.²⁹ Diğer inançlar açısından bakıldığında da bu farklılıkların alenen ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Mesela İslam dini açısından yapılan gerek klasik gerekse güncel dindarlık tanımlamaları, bireylerin dini yaklaşımlarını tam olarak ortaya koyamamakta ve eksik nitelermeler olarak görülmektedir. Aynı zamanda her iki yönden de gerek klasik gerekse güncel tanımlamalarda aşırılıklara gidildiği zuhur etmekte ve açık bir şekilde ifade edilmemektedir. Müttaki, fasık ve ehl-i bid'at ifadeleri; diğer yönden ise aşırı dinci, aydın dindar gibi nitelermeler de dindarlığı anlatmaktan çok bireyleri bir tarafa itmekte ve kategorize etmektedir. Ayrıca insanların inanç yönünden yargılanmasına da neden olmaktadır.³⁰

²⁷ Ümit Horozcu, "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat İle Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 1, Ocak-Nisan 2010, s. 210-211.

²⁸ Adıgüzel, *Üniversite Gençliğinde Dini Yönelimin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF ve Dicle Üniversitesi İİBF Karşılaştırmalı Örneği*, s. 33-34.

²⁹ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 110.

³⁰ Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, s. 20.

1.2.1. Dindarlığın Boyutları

Dindarlık çok unsurlu bir yapı arz etmektedir. Bu şekilde olması çeşitli inanç sistemlerini ve farklı dini ritüelleri kapsamı sebebiyledir. Dünyada bulunan farklı dinlerin inanç, ibadet gibi durumlarda birbirinden ayrılan özellikleri vardır. Bu durumlara kültürel ve kişisel farklılıkların da eklenmesiyle çeşitli dindarlık formları karşımıza çıkmaktadır. Çünkü dinlerin her bir ferdi, dini farklı bir şekilde algılar ve dini yaşayışında da o farklılığı gösterir. Bu sebeplerden ötürü dindarlık tipolojileri, toplum içinde yaşayan bireylerin dindarlığının nasıl tespit edileceği ve o dinin, insan hayatının hangi tarafında bulunduğu ve ne düzeyde etki ettiğini tartışmaktan ortaya çıkmıştır. Bu soruların her biri dindarlığın türlerini belirlemede bir asıl kabul edilmiştir.³¹ Kısaca bir dine bağlı olan kimselerin, dini duygularının yoğunluğu, bağlanma, başvurma, teslim olma ve dini ibadetlerini, gerekliliklerini yerine getirmedeki hassasiyetleri ve dini vazifeleriyle meşgul olmaları o kimselerin dindarlık boyutunu göstermektedir.³²

Sosyal bilimciler insanla beraber olan ve onun ayrılmaz bir parçası kabul edilen dinle ilgili çok çeşitli çalışmalar yapmış, farklı görüş ve fikirlerini ortaya sunmuşlardır. Onlardan her biri dini anlamak için farklı yaklaşım biçimleri sergilemiştir. Bazıları dini doğrudan anlama yolunu seçmiş, bazıları ise dinin insan yaşamını ne derece de etkilediği ve dinin insan yaşamındaki yerini belirlemek için uğraşmış ve belirli çalışmalar ortaya koymuştur. Bu yapılan çalışmalarda farklı disiplinlerdeki araştırmacıların isimlerini görmek mümkündür. Ancak bu çalışmalar ve çıkan sonuçlarının tamamen birbirinden farklı olduğu düşünülmemelidir.³³

Dinler hakkında yapılan çalışmalarda özellikle İslam ve Hristiyan bilim çevrelerinde bulunan sosyologlar, psikologlar ve din bilimciler insanların dini yaşantılarını ve dindarlık biçimlerini içinde buldukları dine göre ve farklı biçimlerde sınıflandırmaktadırlar. Bu sınıflandırmalar, çalışmayı yapan kimselerin inandığı görüş ve mesleki eğilimlerine göre sosyolojik, psikolojik, teolojik, kültürel hatta sosyal antropolojik bir yapı arz etmektedir. Bu sınıflamalar da her türlü dindarlık tipolojilerini etkilemektedir. Ayrıca dini ve onun etkilemesi mümkün olan diğer faktörlerin bağımlı ve bağımsız bir

³¹ Necmi Karşlı, *Dindarlık Olgusu ve Dindarlığı Ölçme Girişimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, s. 20.

³² Fatma Yüce, *Gençlerde Dini Yönelim ve Kişilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 24.

³³ Hasan Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, C. 19, S. 3, 2006, s. 491.

değişken olarak ele alınması da dindarlık şekillerini gündeme getirmekte ve etkisini arttırdığı görülmektedir.³⁴

Dindarlıkla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında dindarlığın bireysellik çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Aynı şekilde ölçme değerlendirme çalışmaları da genellikle bu dar çerçevede yapılmaktadır. Bu bağlamda Batı’da yapılan çalışmalarda dindarlık ölçütü yalnızca kiliseye bağlılık olarak görülmektedir. Çalışmalar uzun dönem, bireylerin kiliseye gitme sıklığı, İncil okuması ve dua etmesi gibi eylemler üzerinden tek boyutlu yapılmıştır. Aynı şekilde İslâm dini üzerinde yapılan çalışmalarda bireysel dindarlığı ortaya koymaktadır.³⁵ Ancak ilerleyen süreçte tek boyutlu dindarlık çalışmaları, bireylerin inançlarını açıklamada yeterli olmayınca bazı sosyolog ve psikologlar disiplinler arası yaklaşımların daha gerçekçi sonuçlar vereceği kanısına varmışlardır. Yani dini tutumun daha iyi anlaşılabilmesi için bireyin sadece ibadethaneye gitmesi ya da ibadetlere katılması yeterli görülmemiştir. Bunlara ek olarak o bireyin ne hissettiği, ibadet yaptığı esnada bireyin benlik, kişilik, fiziksel ve ruhsal yönden durumu ve davranışlarına ne ölçüde etki ettiği gibi bir takım meselelerin de anlaşılmasının önemi vurgulanmıştır. Bu gerekçeler üzerine araştırmacılar tarafından çok boyutlu teoriler ortaya atılmıştır.³⁶

Çok boyutlu yaklaşıma geçilmeden önce iki boyutlu yaklaşımlar da teklif edilmiştir. Bu iki boyutlu dindarlık yaklaşımının en önemli örneğini ise Allport ortaya koymuştur. Hem kendisinin çalışmaları hem de ortaya koyduğu dindarlık tipolojileri bu konuya öncülük etmiştir. Allport tarafından ortaya konulan iç-güdümlü ve dış-güdümlü dindarlık tipolojileri bireylerin dini yaşayış biçimlerini ya da dini yaşamadaki samimiyetlerini ele almıştır. Allport’a göre iç-güdümlü dindarlıkla kişiler, bu dünyadaki yaşama amacını dinde bulacak ve dini ritüelleri ve pratikleri içselleştirmiş olacaktır. Dış-güdümlü dindarlık anlayışıyla ise, bireylerin dini, kendi çıkarları doğrultusunda bir araç olarak kullanacağı şeklinde izah etmiştir.³⁷

1960’lı yıllara kadar süren bu tek boyutlu dindarlık yaklaşımları özellikle insanların Tanrı’ya inancı ve dini ibadetlere katılımı ile sınırlı tutulmuştur. Sonraki yıllarda Glock’un yaptığı çalışmalarla birlikte çok boyutlu sistem kavramlaştırılmaya başlanmıştır.³⁸ Başta din sosyologları dindarlığın boyutlarını farklı ve çeşitli açılardan kategorize etmişler ve temel aldıkları kriterlere göre birbirlerinden değişik tipolojiler geliştirmişlerdir. Mesela

³⁴ Asım Yapıcı, , “Dini Anlayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, Temmuz-Aralık 2002, s. 80.

³⁵ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s.115.

³⁶ Mehmedoğlu, “Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine”, s. 469.

³⁷ Emine Demirci, *Ahlâki Olgunluk ve Dindarlık Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2014, s. 35-36.

³⁸ Yapıcı, “Dini Anlayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, s. 79.

Glock, dindarlık tipolojilerini başta dört boyut şeklinde; tecrübi, ritüalist, ideolojik ve konvensiyonel boyut olarak belirlemiştir. Daha sonra Stark ile birlikte yaptıkları bir araştırmada ise dini boyutları biraz daha farklı bir sınıflamaya tabi tutmuşlardır.³⁹ Glock ve Stark'ın, bu yeni tasnif ettikleri dindarlık tipleriyle kastettikleri; bireyin dini yaşantısının her dine çeşitli dindarlık türlerinin ortaya çıkmasına sebep olacağı meselesidir. Ancak bazı unsurların, tüm dindarlık tipleri için geçerli olabileceğini vurgulamışlardır. Dünya dinleri arasında birçok farklılığın olduğunu ancak kendi koydukları bu boyutlar açısından bakıldığında ciddi derecede benzerlikler olduğunu da söylemişlerdir. Bu ortak dindarlık boyutları şunlardır: İnanç boyutu, ibadet boyutu, duygu boyutu, etki boyutu ve bilgi boyutu.⁴⁰

Bütün bu çalışmalara bakıldığında daha çok Yahudi ve Hristiyan geleneğine uygun dindarlık kuramlarının geliştirildiği ve bu kuramların pek çok çalışmaya öncülük ettiği görülmektedir. Türkiye'deki alan araştırmalarına bakıldığında, dindarlığın boyutları üzerine orijinal bir çalışmanın varlığından bahsetmek zordur. Türkiye'de yapılan çalışmalarda ele alınan dindarlığın boyutları, dünyada varlığını sürdüren dinleri inceledikten sonra ortaya koyulması sebebiyle başarılı olamamıştır. Ayrıca yapılan diğer çalışmalara nazaran Yahudi ve Hristiyan kültürünün özelliklerini daha az taşıması da ayrı bir sebeptir.⁴¹ Bu gibi durumlardan dolayı Türkiye'de çoğunlukla Charles Glock'un ortaya koyduğu beş boyut baz alınarak geliştirilen dindarlık ölçekleri kullanılmaktadır.⁴² Diğer dindarlık ölçüm araçlarıyla kıyaslandığında daha kuşatıcı olan bu yaklaşımın, gerek din psikolojisi, gerek din sosyolojisi ve din eğitimi olmak üzere din bilimleri alanlarında aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁴³

1.2.1.1. İnanç Boyutu

İnsan yeryüzünün düşünen ve akleden tek canlısı kabul edilmektedir. Kendi benliğini aşarak, hayatın içinde özünü aramaya yönelik bir varlıktır. Bu arayış sonucunda da yüce bir varlığa inanma ve bağlanma durumu ortaya çıkmaktadır. İnanç ise insanlıkla yaşıttır ve bireyin bulunduğu bir yerde inancında olması kaçınılmazdır. Bu yüzden hayatın

³⁹ İhsan Çapcıoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre ile İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık", *TSA*, Y. 12, S. 3, Aralık 2008, s. 52.

⁴⁰ Ali Köse-Ali Ayten, *Din Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 112; Mehmet Erkol, "Türkiye'de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 2, 2015, s. 144; Hakkı Karşahin, "Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma", *AÜİFD*, C. XLIX, S. 1, 2008, s. 198.

⁴¹ Demirci, *Ahlâki Olgunluk ve Dindarlık Arasındaki İlişki*, s. 38.

⁴² Hasan Arslan, "Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 4, S. 7, 2011, s. 40.

⁴³ Mehmedoğlu, "Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine", s. 471.

vazgeçilmez gerçekliklerinin başında gelmektedir. Bu sebeple inanç, insanın yapısında bulunan en temel niteliklerden ve en derin duygulardan birini oluşturmaktadır. Dinler açısından bakıldığında her dinin, inançlar üzerine kurulduğunu söylemek zor değildir. Her din kendi inanç ve iman tanımlarını yapmakta ve bunlara göre kendi dini içeriklerine ilişkin ayrıntılara yer vermektedir. Bir dine mensup olan kimseyi de diğerlerinden ayıran temel özellik o kimsenin inandığı dinin inanç esaslarını bilmesi, kabul etmesi ve bağlanmasıdır.⁴⁴

Dünyada bulunan tüm dinler, inananlarından o dinin inanç esaslarını kabul ve tasdik etmesini beklemektedir. Bu inanç esasları, her dinde hatta aynı din içindeki farklı yaklaşımlarda bile çeşitlilik göstermektedir. Ancak her din için dinin koyduğu inanç esasları, ilahi bir varlığın/gücün var olduğunu ortaya koymayı ve diğer inanç esaslarını (ahiret inancı, kurtuluş, ceza ve kader vb.) kabul etmeyi gerektirir. Her din, kendi inanç kaidelerinin farklı cihetlerine vurguda bulunur. Ancak burada genel kabul gören inançlar bu boyutu oluşturmaktadır. Örneğin, bir Müslüman'ın, yaratıcının varlığına ve birliğine, meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve ahiret gününe dair din için esas temellere dayanan ilkelere inanması beklenmektedir. Bu inançlar o kimsenin dindarlığının inanç boyutuna işaret etmektedir. Bu inanç boyutunun en önemli yönü ise inananların hayatlarında merkezi konumu işgal etmesi ve “nihai anlam” a dair sorularına cevap vermesidir.⁴⁵

Glock, dinlerin inanç esaslarının yapısal açıdan üç kısma ayrıldığını belirtmektedir. Bunlar; görevlendirme, amaç edindirme ve uygulamadır. İlk kısmında kutsal varlığı güvence altına alarak inancın asli varlığını sürdürmesini sağlamaktır. Bu görevlendirme kısmında dinin kırmızı çizgisi kabul edilen ana hatların belirlenmesi ve inananların bağlılığının temini söz konusudur. İkinci kısım olan görevlendirme ise, inananların inanç temelinde ilahi amacı ve rolü ne olmalıdır? sorusunun cevabı olacak şekilde dini kuralları belirlemektedir. Üçüncü kısım ise dinin belirlediği inanç esaslarının ve rollerinin en iyi ve faydalı olacak şekilde bireylerin nasıl yerine getireceği ve nasıl bunlara ulaşacağı ile ilgilidir.⁴⁶

Dinler açısından bakıldığında ise tevhit inancı İslamiyet'in, teslis inancı ise Hristiyanlığın ayırt edici vasfını oluşturmaktadır. Bu inanca dönük kaideler, o dine mensup insanların dünya görüşlerini de etkilemekte, yaşam boyu aldıkları kararlarda hep ön planda bulunmaktadır. Genel açıdan bakıldığında bu inançlar dinden dine hatta aynı dine mensup

⁴⁴ Hökelekli, Peker vd. *Din Psikolojisi*, s. 145-146.

⁴⁵ Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, s. 113.

⁴⁶ Metin Güven, *Narsisim, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019, s. 111.

insanların arasında bile görüş ve kavrayış yönünden farklı olmaktadır. Her ne kadar bu durumlar dinin inanç boyutunun ölçülmesi noktasında ortak ölçütler koymayı zorlaştırırsa da, bireysel ve toplumsal dini kimliklerin oluşması açısından büyük bir önem arz etmektedir.⁴⁷

Dindarlığın inanç boyutu, dindarlığın olmazsa olmaz bir durumu kabul edilir ancak tek başına yeterli değildir. Bazı dinlerde ibadet boyutu ikincil bir değere sahipken, o dinin duygu boyutu daha çok ön planda görülebilmektedir. Öyleyse bu boyutlar her toplumda aynı seviyede görülmemekte, bazı toplumlarda hem inanç hem de ibadet boyutu önemli bir değere sahipken, bazılarında sadece inanç boyutu ya da duygu boyutu ön plana çıkabilmektedir. Ancak genel çerçevede bakıldığında her birinin ayrı bir değeri olduğu bilinmektedir.⁴⁸

1.2.1.2. İbadet Boyutu

Bu boyut daha çok bireylerin kendi dini ritüellerini kapsamaktadır. Bu ritüeller dinsel bir davranış ve kutsala olan bağlılıkla ilgili bir uygulamadır. Çünkü her din, inananlarından kendi inancının gerekliliklerini yapmasını beklemektedir. Her inançta farklılık gösteren bu dini pratiklerin, bireyin inancıyla tutarlı olması gerekmektedir. Ayrıca dinin mensuplarından da dinin emrettiği şeyleri yapması ve yasakladığı şeylerden uzak durması beklenir. Dinin koyduğu kurallar çerçevesinde bakıldığında bireylerin ibadetlerini ifa etmesi ya da dini mekânlara/mabetlere gitme sıklığı gibi durumlar ibadet boyutunu oluşturan hususlardan sadece birkaçını oluşturmaktadır.⁴⁹ Bir Müslüman'ın namaz, oruç gibi ibadetleri; bir Hristiyan'ın ise pazar günü kiliseye gitmesi, ayinlere katılması ve dua etmesi ibadet boyutuna işaret etmektedir.⁵⁰

Her dinin bir diğerinden farklı, sadece kendisine has ritüelleri mevcuttur. Çeşitli ayinler, törenler, ritüeller, seremoniler ve kişi hangi inanca mensupsa ona has ibadetler hep bu boyutu oluşturmaktadır. Bu boyuta İslam dini açısından bakıldığında dindarlığın inanç boyutuyla da yakinen ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu mesele hakkında İslam bilginleri iman ve amelîn iç içe olduğuna işaret etmektedir. Yani dinin inanç ve ibadet boyutunun birbirini tamamladığı ortadadır. Çünkü sadece iman etmenin ya da tek başına iman olmadan amel etmenin yeterli olmadığı ve bir anlam da ifade etmediği

⁴⁷ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 117; Hökelekli, Peker vd. *Din Psikolojisi*, s. 33.

⁴⁸ Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi", s. 493-494.

⁴⁹ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 117.

⁵⁰ Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, s. 114.

vurgulanmaktadır. Bu sebeple İslam dinin de için inanç boyutundan sonra ibadet boyutunun özel bir anlamı vardır.⁵¹

Dinin ibadet boyutu, dini inanç, duygu ve düşüncelerin, içinde yaşanılan evrenin bir uzantısı kabul edilmektedir. Her bir dinde şekli belirlenmiş ve yapılması gereken hal ve hareketler belli bir kalıba sokulmuştur. Bu husus dinlerin kendi inanç sistemlerine göre şekillenmiş olağan bir durumdur. Ancak bazen bu ibadet boyutu sadece belli davranış kalıplardan ibaret de kabul edilmemeli bilhassa manevi incelikleri göz önüne alınmalıdır.

Örneğin İslamiyet'te Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapılan her türlü iş ve davranış ibadet hükmündedir. Anne ve babanın, aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılaması, yoksullara yardım edilmesi, güçsüzlerin korunması, bireylere karşı iyiliğin emredilmesi ve onların kötülükten uzak tutulması gibi birçok hal bu boyuta dâhil olmaktadır. Sadece bedenen yapılan ritüellerle sınırlandırılmamalıdır. Çünkü iyi niyetle yapılan her iş ve tavır, ibadet sayılmaktadır.⁵²

İbadet boyutunun kapsadığı dini görev ve sorumluluklar, inanan kimseler için bir vazife durumundadır. Bunun yanı sıra bu boyut, sorumluluklarını yerine getiren insanların ve toplumların yaşamında ve ilişkilerinde güzellikler ortaya çıkaran birer vesile de kabul edilmektedir. Bu sebeple dinini yaşayan dindar bireylerin yaşantısıyla diğer insanlar arasındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. Sosyal hayatta dinini yaşayan bireylerin hal, hareket ve davranışlarında olumlu bir etkileşim görmek mümkündür.⁵³

İbadet boyutuna dindarlık açısından bakıldığında, bireylerin iyi niyet ve sâlih amelleriyle yakından ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Aynı şekilde dindarlık, ibadetlerle içi doldurulan ve tanımlanan bir kavram olmuştur. Bu bağlamda ibadetler bizzat amaç olmasa da, bireylerin dinde ilerlemesine katkı sağlamak ve inananların dine bağlılıklarının göstergesi sayılmaktadır. Ayrıca ibadetler kulların dindarlığının dışa yansımalarının bir göstergesidir. Özellikle İslam inancı için Kur'an-ı Kerim'de "Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."⁵⁴ ayeti ibadetin insan hayatının bütününü kapsadığına işaret etmekte ve dindarlığın da göstergesi olduğuna vurgu yapmaktadır.⁵⁵

⁵¹ Çapcıoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre ile İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık", s. 52-53.

⁵² Arslan, "Dindarlığın Boyutları, Algıları ve Uygulamaları", s. 43.

⁵³ Güven, *Narsisim, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi*, s. 113.

⁵⁴ Zâriyât, 51/-56.

⁵⁵ Mustafa Tekin "Dindarlık Bağlamında Amel-i Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Dindarlık Olgusu: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Bursa 2006, s. 55.

1.2.1.3. Duygu (Tecrübe) Boyutu

Bireylerde ilahi bir gücün varlığından kaynaklanan ve din duygusunu ortaya çıkaran en sonunda da kişiyi yüce varlığa ulaştıran duygu ve algıların bütünü bu boyutu kapsar. İnsanda bulunan inanma isteği ve din duygusu kişiyi ilahi bir varlığa yönlendirir. Tüm duygulardan daha kapsamlı olan bu duyguyu korku, sevgi, muhabbet, sempati, hayranlık, minnettarlık, güvenme, dayanma vb. hisler oluşturur.⁵⁶ Kişinin dinle ilgili olan konulara ilgi duyması veya duymaması, sevmesi ya da sevmemesi yaşamın içinde gösterilen duygusal tepkilerindedir. Bu konu hakkında edinilen bilgiler, kişide zamanla değişebilirken, duygular böyle değildir. Çünkü bu duygusal vaziyet, kısa süreli ve geçici bir durum değildir. Dindarlık çerçevesinde oluşan bu duygular kişinin hayatını uzun süre etkileyebilmektedir. Olumlu yönde duygulara sahip olan bireylerle, olumsuz duygulara sahip bireyler arasında da farklılık görülmektedir. Dini yaşantısıyla ilgili olumlu duygular besleyen kimse daha mutlu olurken, bunun tersi durumda olan kişiler ise sıkıntı çekebilmektedir.⁵⁷

Duygu boyutu dinin önemli öznel göstergelerinden biridir. Her dinin kendi ritüellerine has insanda bıraktığı duygular vardır. Dinin müntesipleri bu boyutu farklı şekillerde deneyimler. Çünkü duygu boyutu bireylerin yaşam akışında olgulara bağlı olarak doğal bir biçimde ortaya çıkar. Ancak bu duygu ve tecrübe boyutu, insan yaşamında, dini noktada, oldukça hassasiyet gösterilmesini ve bazı özverilerde bulunulmasını da beraberinde getirmektedir. Örneğin sevap kazanma arzusu iyilikler yapmayı, günahtan uzak durma isteği de kötülüklerden kaçınmayı gerektirir. Ayrıca kendisini, tam manasıyla dindar olarak tanımlayan bireyler veya kendini dini bir geleneğe ait hissetmeyen kişilerin kısa süreli de olsa mistik duygusal haller yaşayabileceği düşünülmektedir. Mistik duygular, insanlara yaşamlarının bir evresinde yüce bir yaratıcının varlığını hissedebilme tecrübesi de yaşatabilmektedir.⁵⁸

Öyleyse bir dini inanca sahip kimselerin çoğu, ilahi gücü aracısız olarak içinde hisseder ancak her bireyin bu duyguyu yaşama yoğunluğu farklıdır. Bu duygu boyutunun genellikle ibadet ederken, ya da dini bir davranışta bulunulurken hissedilmesi normaldir. Ancak sadece bu durumlarla da sınırlı değildir. Kişi ister Hristiyan olsun ister Müslüman

⁵⁶ Arslan, "Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları", s. 42.

⁵⁷ Abdulkadir Çekin, "Dindarlık Boyutları ve Din Öğretimi: İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları (2010) Çerçevesinde Bir Analiz", *JASSS International Journal of Social Science*, C. 6, S. 4, 2013, s. 255.

⁵⁸ Güven, *Narsisim, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi*, s. 114.

olsun inancının gerektirdiği bir ritüeli yaparken ya da kendi özel dini davranışlarında bu duyguyu yaşamaktadır.⁵⁹

Diğer boyutlar açısından bakıldığında dinin duygu boyutunun, diğer boyutlarla yakinen ilgisi bulunmaktadır. Bu boyutun araştırılması, diğer boyutlarla birlikte ve onlarla ilişkili olarak yapılabilir. Çünkü diğer boyutlar tam olarak anlaşılmadan ve ortaya konulmadan dinin duygu boyutunu anlamak mümkün olmayacaktır. Aynı şey diğer dindarlık boyutları için de geçerlidir. Dinin duygu/tecrübe boyutunu tam anlamıyla ortaya koymadan diğerlerini anlamakta güçleşecektir. Bu durumda her bir boyut diğerleriyle ilintilidir.⁶⁰

1.2.1.4. Bilgi Boyutu

Bilgi boyutu, bir dine mensup olan kişilerin, inançlarının temel eğitimlerini, ibadetlerini, kutsal kitabını ve gelenekleri en alt düzeyde bilmesini kapsar. Bu boyutun diğer dindarlık boyutlarıyla da ilişkisi vardır. Bunlardan biri de inanç boyutudur. Bilgi boyutunun inanç boyutu ile arasında özel bir ilişki vardır. Bir şeyi bilmek onu kabul etmenin ilk aşaması kabul edilir. Ancak her zaman böyle olmayabilir. Çünkü bir şey hakkında bilgi sahibi olmak o şeye inanmak için şart değildir. Sonuç olarak bilgi sahibi olmak inanmayı doğurmaz.⁶¹ Bir de şu açıdan bakmakta yarar vardır. Eğer birey, bir dine ya da yaratıcıya inanmıyorsa, o din hakkında bilgi sahibi olmasının dindarlık açısından hiçbir anlam ifade etmeyeceği de ortadadır.⁶² Dini bilgi ayrıca ibadet boyutuyla da ilgilidir. Kişi diniyle ilgili şeyleri öğrendiği kadarıyla ibadet eder. Ancak her bildiğini de yaşamına, ibadetlerine yansıtmayabilir. Dinin gerekliliklerini yerine getirebilmek için bireyde inanç, irade ve motivasyonla birlikte kültürel ve çevresel şartların da oluşmasına ihtiyaç vardır.⁶³

Bir kişinin dini bilmesiyle birlikte dini önemsemesi, istek duyması ve onun gerekliliklerini öğrenmek için zaman ayırması da dindarlık göstergeleri için önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Çünkü sadece bilmek yeterli olmamakta, kişinin önemsemesi ve ilgisi olduğunu göstermesi beklenmektedir. Ayrıca bilgi boyutunda görünen pek çok eylem diğer boyutları da kapsayabilmektedir. Örneğin Müslümanlar için Kur'an okuma eylemi bir ibadettir. Ancak bireyin bu işlemi gerçekleştirmesi için başta Arap alfabesini öğrenip bilgi sahibi olması gerekir. İlerleyen süreçlerde de Kur'an okudukça motivasyonunun

⁵⁹ Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, s. 114.

⁶⁰ Rıza Altun, "Dindarlık ve Depresyon İlişkisi", *International Journal of Humanities and Education*, 1:1, 2015, s. 27.

⁶¹ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 118.

⁶² Eyüp Ensar Öztürk, *İyimserlik ve Dindarlık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 17.

⁶³ Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, s. 114.

artması hem de ibadet etmenin huzurunu yaşaması umulur. Böylece kişinin, dindarlık boyutlarının pek çoğunu yaşadığı görülmektedir.⁶⁴

Bu boyut incelendiği zaman inançlar arasında da farklılıklar ortaya çıkar. İslam dinine mensup birisinin bilmesi gereken fıkıh bilgisiyle bir Hristiyan veya Yahudi'ninki arasında birçok fark vardır.⁶⁵ Ancak dini inançlar, ibadetler, değerler, kavramlar, kurallar vb. birçok meselede farklılıklar ve zıtlıklar mevcuttur. Bu değerlere, kişiden kişiye hatta toplumdan topluma bile değişik açılardan bakılsa dindarlığın ayrılmaz parçası olduğunu söylemek mümkündür. Dinler açısından farklı bile olsa, her biri için farklı boyutlarda dindarlığın parçası kabul edilmektedir.⁶⁶

1.2.1.5. Etki Boyutu

Dindarlığın etki boyutu, diğer dört boyuttan farklıdır. Çünkü etki boyutu diğer tüm boyutları kapsamaktadır. Fertlerin dini açıdan ne yapmaları gerektiği, inançları gereği hangi zihniyette olmaları gerektiğini belirleyen dini kuralların tümüne burada rastlamak mümkündür.⁶⁷ Dinin etki boyutunda, inanan kimselerden ne beklediği, yaptıkları ibadetleri sonucunda kendi davranışlarında ne tür değişiklikler meydana geldiği bu boyuta işaret etmektedir. Her bir kimsenin inandığı dininin gereklerini yapması, dürüst olması, insanlarla iyi ilişkiler içinde olması, yeme içme, giyinme ve buna benzer günlük ihtiyaçlarında dahi inandığı dinin ilkelerine göre hareket etmesi dindarlığın etki boyutuyla alakalıdır. Bireylerin hayatlarının neredeyse tümünü kapsayan sosyal hayatlarında yaşadığı bir takım münasebetler dahi etki boyutunun içinde değerlendirilir. Evlilik-boşanma hatta doğum kontrolü gibi meseleler hep bu boyut içerisindedir.⁶⁸ Etki boyutunun içindeki meseleler somut nitelik taşıdığı gibi soyut bir nitelik de taşımaktadır. Manevi huzur, güven duygusu, çeşitli endişe, korku ve ümitsizlikten uzaklaştırma, karşılaşılan zorluk ve sıkıntılarla başa çıkma, daha iyi şartlarda yaşama ve ebedi mutluluk gibi etkiler de bu boyutun kapsamı için örnek gösterilebilir.⁶⁹

Etki boyutunu kapsayan bir diğer mesele de dindar olmayan bireylerin hayatlarına ne derece de etkili olabileceği veya olamayacağı konusudur. Çünkü bu boyut sadece dindar olan kesimi kapsamamaktadır. Dine mensup olan tüm fertleri içine almaktadır. İster dinini

⁶⁴ Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, s. 15.

⁶⁵ Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, s. 114.

⁶⁶ Hökelekli, Peker vd. *Din Psikolojisi*, s. 34.

⁶⁷ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s.119.

⁶⁸ Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, s. 114-115.

⁶⁹ Çekin, "Dindarlık Boyutları ve Din Öğretimi: İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları (2010) Çerçevesinde Bir Analiz", s. 257.

yoğun bir şekilde yaşayan kişiler olsun, isterse dini mevzulardan uzak kimseler olsun fark etmemektedir. Örnek vermek gerekirse, alkolik bir bireyin, din değiştirmesi üzerine yeni mensup olduğu inancın alkole izin vermemesi sonucunda o kişiden alkölü bırakması beklenir. Çünkü inancı bu fiile artık izin vermemektedir. Başlangıçta alkol tüketimi o kişi için dini bir hareket değilken din değiştirmesi üzerine dini bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla inançlar, insanların yaptığı bir takım fiillere dini bir boyut kazandırmaktadır. Bu örnek, dinin etki boyutunun insan yaşamında ne kadar faal olduğunu gözler önüne sermektedir.⁷⁰

Bu boyutta dinlerin kendi inananları üzerinde bir takım kurallar koyduğu görülmektedir. Müntesiplerinin nasıl düşünmesi ve nasıl davranması gerektiği bunlardan bir kaçıdır. Ayrıca bu konulan kuralların insanların ve toplumun yaşantısındaki yaygınlık durumu, o bireylerin dine olan bağlılıklarıyla da ilgilidir.⁷¹ Mesela bu boyuta, İslam dini açısından bakıldığında, dinin koyduğu inanç esasları, ibadet ve ahlak esasları ile inanan kimselerin günlük yaşantılarına etki etme amacı içerisindedir. Örneğin Müslümanların, kendi yaşantılarında seküler hayatın dışında olmaları veya onların seküler bir alanın olmadığı yerde bulunması gerekir. Bu nedenle özellikle yapılan dindarlık çalışmalarında bu boyut her din için özel bir önem taşımaktadır.⁷²

1.3. Dindarlığın Ölçülmesi

Bir kişinin dini yönelimi hakkında bilgi sahibi olabilmek veya fikir yürütülebilme için o kişinin hal, hareket ve tavırlarını takip ederek dini yönelimini anlamak mümkün olur. Çünkü kişinin davranışlarını oluşturan şey inandığı, bağlandığı dinin ortaya koyduğu inanç, ibadet, bilgi ve ahlak sistemidir. Bu durum, ilk aşamada bireyin dindar olup olmadığını ya da bir dine bağlanma seviyesini ancak günlük yaşamdaki tutum ve hareketlerinden tespit etme imkânını doğurmuştur. Böylece kişilerin ve toplumların dindarlık düzeylerini ölçmek veya dini yönelimlerini ortaya koymak o kimselerin hal ve hareketlerine bakarak mümkün olmuştur. Bu dini yönelimleri merak etme ve öğrenme isteği de zaman içinde dindarlığın ölçülmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Böylece dindarlık ölçekleri geliştirilmeye başlanmış ve dindarlık, dini yönelim ve dini tutum gibi ölçümler hız kazanmıştır.⁷³

Din ve dindarlık kavramlarının tanımlanmasında net bir durum ortaya konulamaması, ölçme çalışmalarını da etkilemiştir. Bu durum, dindarlık ölçme

⁷⁰ Güven, *Narsisim, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi*, s. 115-116.

⁷¹ Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi", s. 493.

⁷² Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s.119.

⁷³ Çoştu, "Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım "Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi", s. 122.

çalışmalarını nasıl ve ne şekilde yapılacağı konusunda şüphe içinde bırakmıştır. Çünkü din ve dindarlık kavramları tanımlanırken bile herkesin, kendi yaşadığı dini deneyimler ve pratikler çerçevesinde bir tanımlama yapıldığı görülmektedir. Dindarlık için “nasıl dindar”, “ne yönden dindar” gibi pek çok benzer sorularla karşılık bulmaya çalışılmaktadır. Dinin kapsamı ve yönü geniş olduğu için bir sınır çizmek de mümkün olmamaktadır.⁷⁴ Dinle ilgilenen her araştırmacının mutlaka bir gün dindarlık ölçme problemi ile karşı karşıya kalacağını söyleyen bilginler vardır. Bunun sebebinin ise dinin en hassas konulardan birisi olması ve dindarlık ölçümlerinin de dinin diğer sorunlu bir yanını oluşturmasıdır. Başka bir sebep de dinin öznel bir konu olması ve ampirik yöntemlerle bilgi toplamasıdır. Çünkü bu yöntemle bilgi toplayarak kişilerin dindarlıklarını ölçmenin kolay olmayacağı vurgulanmıştır.⁷⁵

Dindarlığın ölçülmesiyle ilgili bir tanım yapılacak olursa, “özel yöntem ve teknikler kullanarak bir kişinin dindarlık düzeyini belirlemeye ve varılan sonucu rakamsal değerler halinde ifade etmeye dindarlık ölçme” denir. Genelde dindarlık ölçümünde en sık kullanılan yöntem anket yöntemidir. Ancak anketlerin geliştirilmesi, bireylere uygulanması ve analiz kısmında farklı farklı tekniklerin kullanıldığı bilinmektedir. Her bir araştırmacının kullandığı tekniklerde, kendi ölçme çalışmasına göre birbirinden ayrılmaktadır. Dindarlık düzeyi ise her bir araştırmacının araştırmak istediği konuya uygun kullandığı ölçeğin, uygulanan kimselerde o kişilerin ne kadar dindar olduğunu gösteren bir seviyedir. Dindarlık düzeyleri ölçek puanları ile ifade edilmekte her ölçeğin alt ve üst puanlarının farklı olduğu bilinmektedir. Her ölçek kendi puanları ile sınırlandığında, ortaya çıkan yüksek puanlar dindarlık düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Tam tersi düşük puanlar ise dindarlık düzeyinin düşük olduğunu ortaya çıkarmaktadır.⁷⁶

Dindarlık ölçmede sorulan sorulara verilen yanıtlar, elde edilen sonuçlarla doğrudan bağlantılıdır. Öyle ki “Dindar kimdir?”, “Kimler daha çok dindar, kimler daha az dindardır?” ve “Dindarlık seviyesini belirlemede esas alınan kriterler nelerdir?” gibi soruların cevapları da dindarlık ölçümüyle doğrudan bağlantı içindedir. Genel çerçevede bakıldığında inanan, ibadet eden, dini içerikli kitaplar okuyan ve dini faaliyetlere katılan kimseler dindar kabul edilmekte, bu ibadetleri yapma derecesine göre de dindarlık düzeyleri ortaya çıkmaktadır. Birçok dindarlık ölçeğinde temel alınan bu ölçütlere göre

⁷⁴ Adıgüzel, *Üniversite Gençliğinde Dini Yönelimin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF ve Dicle Üniversitesi İİBF Karşılaştırmalı Örneği*, s. 45.

⁷⁵ Özlem Altınsu Sönmez, “Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri”, *SEFAD*, 2016, S. 36, s. 564.

⁷⁶ Ahmet Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 3-4, 2001, s. 440.

yukarıdaki faaliyetleri yapanlar çok dindar, az yapanlar ise az dindar olarak nitelendirilmektedir. Bu esasa göre 4-5 saatini ibadet etmeye ayıran din görevlileri ile bir öğrenci veya bir esnaf dindarlık açısından kıyaslanabilir mi? Sosyal, ekonomik ve eğitim durumu gibi boyutlar dindarlık ölçümünde ne kadar önemlidir gibi sorularında dindarlık ölçümlerindeki yeri tartışılmıştır.⁷⁷

Konuyla ilgilenen araştırmacılar dindarlık ölçümlerinde farklı yöntemler izlemişler ve zamanla çeşitli metotlar geliştirmişlerdir. Örneğin din psikologları dini davranış ve dini deneyim üzerine araştırma yaparken önce bunların işlemsel tanımlarını yapmışlardır. Daha sonra da kişileri gözlemek için kesin uygulama teknikleri bulmuşlardır. Çünkü dindarlık düzeyleri bireyden bireye farklılık göstermektedir. Böylece zaman içinde dindarlık ölçme çalışmalarında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış ve dindarlığın boyutluluğu meselesi tartışılmaya başlanmıştır.⁷⁸

Dindarlık ölçümleriyle ilgili yapılan çalışmaların artması üzerine zamanla dindarlık ölçüm çalışmalarında disiplinler arası yaklaşımların gerçeğe daha yakın sonuçlar vereceği anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Açıkçası burada mesele sadece dini tutumun daha kolay anlaşılabilir ve ölçülebilir olması değildir. Bunun yanında bireylerin sadece mabetlere gitmesi ve cemaatle ibadetlere katılmasının da araştırılması yeterli görülmemiştir. Bunlara ek olarak kişilerin ibadet yaparken ne hissettiği, ruh hali ve yaşadığı duygu değişimlerinin vs. anlaşılması ve açıklanması da önemli bulunmuştur. Bu durum disiplinler arası çalışmalar yaparak alanların birbirine olan katkılarıyla daha verimli ve gerçekçi sonuçlara ulaşılmış olacaktır.⁷⁹

1.3.1. Dindarlık Ölçeklerinin Tarihi

Dindarlık ölçme çalışmalarının Batı’da 1940’lı yıllarda başladığı görülmektedir. Bu tarih dindarlık ölçümü için erken bir dönem sayılmaktadır. 1940 ve 1950’li yıllarda daha ilkel teknikler kullanılmasına rağmen 1960’lı yıllardan sonra alan araştırmalarında yapılan çalışmalarda gelişmiş ölçüm teknikleri kullanılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde yapılan çalışmalardan elde edilen veriler istatistiki yöntemle tahlil edilmeye başlanmıştır. Dünya’da ilk örneklerinin ise Amerika da yapıldığı bilinmektedir. Ancak orada yapılan çalışmaların çoğunluğu Hristiyan dindarlığının ölçümüyle ilgilidir. İlerleyen senelerde

⁷⁷ Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”, s. 440.

⁷⁸ Haldun Nalbant, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (MAKÜ Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010, s. 22.

⁷⁹ Mehmedoğlu, “Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine”, s. 469.

özellikle 70’li ve takip eden yıllarda benzer çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle İngiltere ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde örneklerini görmek mümkündür. Türkiye’de ise dindarlık ölçme çalışmaları 1980’li yıllara dayanmaktadır. O dönemde ülkemizde yapılan bu çalışmaların farkı, Müslümanların dindarlıklarını ölçmeye yönelik olmasıdır.⁸⁰ Bu çalışmalarda daha çok kullanılan ölçme araçları Glock, Lenski, King ve Hunt gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçekler olmuştur. Bu Hristiyanlık ölçekleri Türkiye’de bir araştırmada kullanılacağı zaman, Müslüman dindarlığı için geliştirilmiş veya uyarlanarak kullanılmıştır. Çünkü o dönemde bu ölçekler Müslüman olan bireylerin dindarlıklarını ölçmek maksadıyla alınmıştır.⁸¹

Batı’da ve Türkiye’de dindarlık ölçme çalışmalarının 1980’li yıllardan sonra yoğunlaştığı bilirse de 1980’li yıllardan önce geliştirilen ve kullanılan iki ölçeğin etkin bir şekilde alan araştırmalarında kullanıldığı söylenmektedir. Bu iki ölçekten biri Allport ve Ross’un geliştirdiği “Dini Yönelim Ölçeği”⁸²dir. Diğeri ise Glock ve Stark’ın “Dini İncanın Boyutları Ölçeği”⁸³dir.⁸⁴

Dindarlık ölçme çalışmalarıyla ilgili literatür incelendiğinde dindarlık ölçümleriyle ilgili 3 farklı yaklaşım dikkat çekmektedir. Bunlardan biri Allport’un geliştirdiği “Dini Yönelim Ölçeği”dir ve dindarlık ölçeklerinde öncü bir rolü vardır. Onun teorisine göre dindarlık iki boyuttan oluşur. “İçe dönük ve dışa dönük” dindarlık. Daha sonraki zamanlarda birçok araştırmacı, bu ölçeğin farklı değişkenlerle ilişkisini incelemiştir. Allport ve Ross ise bu yaklaşımı dini yönelim ölçeğinden alınan puana göre yeniden boyutlandırmışlardır. Bunlar: “İçe dönük dindar”, “dışa dönük dindar”, “ayrısız dindar” ve “ayrısız bir şekilde dine karşı ya da dindar olmayan” şeklindedir.⁸⁵

Bir diğeri dindarlığı çok boyutlu bir fenomen olarak ele alan yaklaşımdır ve bunda çok boyutlu dindarlık ölçekleri kullanılmıştır. Bu yaklaşım kişilerin nasıl bir Hristiyan olduğu nasıl bir Protestan olduğu ya da nasıl bir Müslüman olduğuna cevap arar. Ayrıca bu yaklaşımla 1967 yılına kadar test edilemeyen bir hipotez Morton King tarafından bilimsel bir yöntemle tespit edilmiştir. Yine King, dindarlığın çok boyutlu olarak ele alınması gerektiğini söylemiştir. Bu çok boyutlu dindarlığın analiz boyutuna gelindiğinde dindarlık

⁸⁰ Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”, s. 439.

⁸¹ Cemile Zehra Köroğlu, “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2012/2, s. 85.

⁸² Gordon W. Allport-J. Michael Ross, “Personel Religious Orientation and Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5/4, 1967, ss. 432-443.

⁸³ Charles Y. Glock and. Rodney Stark, *Religion and Societyin Tension*, Chicago 1965.

⁸⁴ Mehmedoğlu, “Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine”, s. 470.

⁸⁵ Karaşahin, “Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma”, s. 195.

boyutları genellikle faktör analizi ile belirlenmiştir. Sonraki zamanlarda da Müslümanların dindarlığını ölçmeye dair ölçekler bu yaklaşımdan esinlenmiştir.⁸⁶

Sonuncu yaklaşım ise diğer yaklaşımlardan farklı olarak fertlerin dini yönelimlerini düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ele alır. Bu yaklaşımın asıl amacı yönelim objesine göre kişinin tepkisini düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ölçmektir.⁸⁷ Bu yaklaşımda bireyin yöneliminin sadece tek boyutu değil, dini yönelimini her açıdan ve tüm yönleriyle ölçme planlanmıştır.

1.3.2. Dindarlık Ölçeklerinde Yaklaşımlar

Dindarlık ölçme ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde dindarlık ölçümlerinde üç farklı; “tek boyutlu”, “iki boyutlu” ve “çok boyutlu” yaklaşımın kullanıldığı görülmektedir. Din bilimcileri tarafından operasyonelleştirilen bu yaklaşımların amacı, kişilerin muhtelif renk ve şekillerde olan dini hayatlarındaki farklılıkları tespit etmek, bu yaklaşımlardan hareketle bireylerin yüce bir varlıkla olan ilişkisini incelemektir. İnceleme sonucunda kişinin dindarlığı, bireysel, psikolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarda görülen etki ve tepkileri olarak açıklanabilir ve işlemselleştirilebilir. Kişilerin dini değerlere olan tepkisi de aslında bireyin dini yöneliminin nasıl olduğunun açık bir göstergesidir. O halde insanları gözlemlemek suretiyle dinle ilgili tepkilerinin sonucunda düşünce, hâl ve tutumu anlaşılabilir.⁸⁸

Dünyadaki dindarlık ölçme çalışmalarında genelde yukarıda bahsedilen yaklaşımlar kullanılsa da İslami dindarlığı ölçmek için de ülkemizdeki araştırmacılar tarafından yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Müslümanların dindarlığını ölçmeye yönelik yaklaşımda da iki tipolojinin geliştirildiği görülmektedir. Bu tipolojiler ortaya konurken İslam’ın temel ilkeleri esas alınmıştır. Bu iki yaklaşımı “tahkiki dindarlık” ve “taklidi dindarlık” şeklinde geliştirmek uygun görülmüştür. Bu iki ana tipoloji çalışmalarda alt yaklaşımlarda geliştirilebilir. Tahkiki dindarlık, İslam’ın itikâdi inançlarına samimi bir şekilde inanan, ibadetlerini yapan, ahlâkî gerekliliklerini yerine getiren kişilerin veya en azından bunları yapmaya gayret gösteren kimselerin dindarlığı şeklinde ifade edilebilir. Taklidi dindarlık ise, bu üç boyuttan inanç boyutu dışındaki boyutları yapmayan ya da ara sıra belli özel gün ve gecelerde yapan kimselerin dindarlığı şeklinde tarif edilebilir. Bu kimseler çoğu zaman hatta hayatlarının büyük bir kısmında dinin emrettiği şeyleri yapma gereğinde bulunmayan

⁸⁶ Erkol, “Türkiye’de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi”, s. 151.

⁸⁷ Erkol, “Türkiye’de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi”, s. 151.

⁸⁸ Coştu, “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım “Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi”, s. 123-124.

kimselerdir. İslami gelenek içinde de dindarlığın bu iki şekilde kategorileştirildiği görülmektedir.⁸⁹

Bu iki tipolojinin (taklidi-tahkiki) alt sınıflarının olduğu çalışmalar da görülmektedir. Bazıları araştırmalarında dindarlığın tüm boyutlarını ele alarak ölçüm yaparken bazıları sadece inanç veya ibadet-ahlak boyutlarını ele alarak yapmıştır.

1.3.2.1. Tek Boyutlu

Dindarlığı ölçme çalışmalarına bakıldığında ilk olarak tek boyutlu yaklaşımlarla başlandığı görülmektedir. O dönemde geliştirilen ölçeklerde dindarlığın alanı sınırlı ve oldukça dardır. Ayrıca ölçekler, kişilerin sadece dini inançlarını ve kiliseye gitme sıklıklarını ele almış ve ölçme konusu yapmıştır. O süreçte sadece genel çerçevede alan araştırması yapan ve ölçek geliştiren araştırmacılar vardır. İlk defa ölçme çalışmalarının yapıldığı dönemde bu ölçeklerden beklenen de sadece kişilerin dindarlıklarını genel bir çerçevede ölçmek olmuştur. O zaman diliminde araştırma yapan bazı Amerikalı din psikologları da dindarlığı tek boyutlu olarak ele almışlar ve sadece dindarlığın duygu boyutu üzerinde durmuşlardır. Diğer boyutlar üzerinde herhangi bir çalışma yapmamışlardır.⁹⁰

Allport da dindarlığı tek boyutlu ölçen din bilimcilerden birisidir. Ölçeğinde beş farklı değişken kullanmıştır. Bunlar; kuramsal, politik, ekonomik, estetik ve sosyal değişkenlerdir. Ayrıca o dönemde çalışma yapan bazı araştırmacıların ise hiç ölçek kullanmadığı görülmüştür. Kişilerin kilise hizmetlerine katılması, dua etmesi ve kiliseye maddi yardımda bulunması gibi davranış frekansına ait basit araçlar kullanmışlardır. Bu araştırmacılardan birisi de Argyle (1958)'dir. Kendisi dindarlığın tek ölçümünün inananların kiliseye gitme sıklıkları olduğunu belirtmiştir.⁹¹

1.3.2.2. İki Boyutlu

Tek boyutlu yaklaşımı yeterli görmeyen din bilimciler, iki boyutlu yaklaşımların geliştirilmesi ve kullanılmasını teklif etmişlerdir. Bu anlayışın en büyük örneğini Allport oluşturmaktadır. Çünkü bu iki boyutlu dindarlık ölçme yaklaşımlarında kendisinin çalışmaları ve ortaya koyduğu dindarlık tipolojileri son derece önem arz etmektedir. Öyle

⁸⁹ Erol Erkan, "Türkiye'de Dindarlığın Tespiti ile İlgili Çalışmalar ve Tahkiki Dindarlığın Ölçülmesiyle İlgili Öneriler", *EKEV Akademi Dergisi*, Y. 18, S. 60, 2014, s. 134-135.

⁹⁰ Nalbant, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (MAKÜ Örneği)*, s. 22-23.

⁹¹ Murat Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998, s. 6.

ki dindarlığı iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık şeklinde iki kısma ayırmıştır. Ölçek maddelerinin dokuzu içe dönük, kalan on biri ise dışa dönüktür ve maddelerin çoğu da genel anlamda dini yönelimle ilgili maddelerden oluşmaktadır. Ölçeğin genel itibarıyla Hristiyan dindarlığını ölçmeye yönelik hazırlandığı görülmüştür. Bu iki boyutlu yaklaşımların arttığı dönemde Allport dışında da iki boyutlu yaklaşım ortaya koyan birçok din bilimcisini ve çalışmalarını görmek mümkündür.⁹²

1.3.2.3. Çok boyutlu

Çok boyutlu ölçme yaklaşımlarını ilk olarak ortaya atan Baron Friendrich von Hügel'dir. Kendisinin üç kısma ayırdığı sınıflama şu şekildedir: Geleneksel veya tarihsel, rasyonel veya sistematik, sezgi veya irade. Bu şekilde sınıflandırdığı yaklaşımı, din sosyologları ve din psikologları tarafından onaylanmış ve desteklenmiştir. Ayrıca o süreçte çok boyutlu yaklaşımların gelişmesinde Glock, Lenski ve Fukuyama'nın çalışmaları da önemlidir. Çok boyutlu yaklaşımı sistematikleştiren ise Glock'un bizzat kendisi olmuştur. Çalışmaya başlarken bireyin günlük yaşamındaki dinin önemini çözümlenmede ve bireysel dindarlığı ölçmede dinin işlemsel tanımına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Ayrıca dini yönelimleri de kategorize etme yolunu seçmiştir. Kendi geliştirdiği boyutlar ise inanç, ibadet, davranış, bilgi ve etkidir.⁹³

Batı'da geliştirilen bu çok boyutlu ölçekler Türkiye'de yapılan benzeri çalışmaları da etkilemiştir. Türkiye'de yapılan araştırmalara bakıldığında, araştırmacıların dini yaşayışın farklı tezahürlerini ifade eden çalışmalarında bu boyutları dikkate aldıkları görülür. Bu boyutlarda dini davranışın tüm şekillerini ele alma sistemi uygun görülmüş ve kabul edilmiştir. Çünkü İslam dini için dinin kuramsal ve inanç boyutunun arka plana atılması mümkün değildir. İbadetlere bakıldığında, beden ile veya mal ile hem beden hem mal ile yapılan ibadetler dinin ayrılmaz parçası kabul edilmektedir. Böylece dindarlık ölçümlerinde dinin her boyutu önem arz etmektedir.⁹⁴

1.3.3. Türkiye'de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri

Türkiye'de Müslüman dindarlığı ile ilgili ölçme çalışmaları 1960'lı yıllara dayanmaktadır. İlk çalışma 1962 yılında Mehmet Taplamacıoğlu⁹⁵ tarafından ortaya

⁹² Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, s. 46-47.

⁹³ Nalbant, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (MAKÜ Örneği)*, s. 24-25.

⁹⁴ Erkol, "Türkiye'de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi", s. 153-154.

⁹⁵ Mehmet Taplamacıolu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. X, S. I, 1962, s. 141-151.

konulmuş, ikinci çalışma ise 1977 yılında Erdoğan Fırat⁹⁶ tarafından yapılmıştır. Ülkemizde geliştirilen dindarlık ölçekleri daha çok Batı’da yapılan çalışmalardan uyarılma sonucunda oluşmuştur. Ancak Dünya’da yapılan dindarlık ölçekleri ile karşılaştırıldığında, bu araştırmaların zamanlama açısından daha erken bir dönemde yapılması ülkemiz için önemli bir gelişmedir. Buna rağmen ilgili ölçeklerin eksik olduğu nokta, o dönemde Türkiye’de geliştirilen ölçeklerin yöntem ve teknik yapı açısından zayıf bir durumda bulunması noktasındadır. Bu sebeple ülkemizde geliştirilen ölçeklerin diğer ülkelerde geliştirilen ölçeklerden geride kaldığı görülmektedir.⁹⁷

1980 yılında bu çalışmaları Kayhan Mutlu tarafından geliştirilen ölçek takip etmiştir. Kendisi bir Müslüman dindarlık ölçeği geliştirme denemesinde bulunmuştur. Mutlu’nun geliştirdiği ölçek çalışması, uluslararası sosyoloji literatüründe ve kendi çalışmasının sınırları içerisinde dikkat çekmiştir. Ölçeğinde kişilerin dindarlıklarını ve dine bağlılık derecelerini şu şekilde düzenlemiştir; tamamen kabul etme, reddetme ya da tamamen reddetme şeklindedir.⁹⁸ Mutlu, ölçeğini geliştirirken Faulkner ve De Jong, King ve Hunt gibi araştırmacıların ölçek maddelerinden kendi araştırmasına uygun olan maddeleri seçerek oluşturmuştur. Ölçeğinin içeriği ise 14 maddeden oluşmakta ve likert tipi olduğu görülmektedir.⁹⁹

1990 yılının başında Mehmet Emin Köktaş’ın¹⁰⁰ ve Münir Koştaş’ın¹⁰¹ geliştirdiği ölçeklerden bahsetmek mümkündür. Köktaş ölçeği İzmir’de, Koştaş ise Ankara’da üniversite öğrencilerinde uygulamak üzere oluşturmuştur. Ancak her iki çalışmada da ölçeklerin madde dizaynları ve cevap verme seçeneklerinin istatistik analize müsait olmadığı görülmüştür.¹⁰² Köktaş ölçeğini Glock’a benzer bir şekilde meydana getirmiş ve dindarlığı beş boyutlu bir fenomen olarak nitelemiştir. Böylelikle dindarlık ölçeğini, dini inanç, dini ibadet, dini tecrübe, dini bilgi ve dinin toplumsal etkisi gibi beş boyuttan oluşturmuştur. Ölçek maddelerinin çoktan seçmeli olarak hazırlandığı, ölçek maddelerine verilen cevapların evet-hayır şeklinde dizayn ettiği ve Likert tipinde ayarlandığı

⁹⁶ Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1977.

⁹⁷ Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”, s. 442.

⁹⁸ Kayhan Mutlu, “Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 4, 1989, s. 194-199.

⁹⁹ Köroğlu, “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım”, s. 90.

¹⁰⁰ Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.

¹⁰¹ Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

¹⁰² Hakan Arslan, “Normatif ve Popüler Dindarlığın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çankırı Örneği” *Journal of Islamic Research*, 29(3), 2018, s. 645.

görülmüştür. Ancak araştırma kapsamlı bir şekilde yapılırsa da verilerin istatistiki analizi yapılamamıştır.¹⁰³

Dindarlık ölçme çalışmalarında 90'lı yılların başında önemli bir çalışmada Veysel Uysal tarafından yapılmıştır. Uysal'da dindarlığı beş boyutta ele almıştır. Ölçeği dört basamaklı olup Likert tipinde ve 26 maddeden oluşmaktadır. Geliştirdiği ölçeği, bireylerin dini hayatının araştırıldığı ve şahsi özelliklerin de bulunduğu bir çalışma da kullanmıştır.¹⁰⁴

1990'lı yılların sonunda bir ölçek çalışmasını da Ahmet Onay'ın yaptığı görülmüştür. Onay'ın "Dini Yönelim Ölçeği" öğrenciler üzerinde dindarlık ve sınav kaygısını ölçmeye yöneliktir. Daha sonra ölçeği geliştirerek doktora tezi formatında dindarlık ve demografik özellikler arasındaki bağlantıyı tespit etmek amacıyla kullanmıştır.¹⁰⁵

2000'li yılların başında Asım Yapıcı "Dogmatik Dindarlık Ölçeği"ni geliştirmiştir. Ölçeğinde dindarlığı sosyo-kognitif bir sınıflandırmaya tabi tutarak liberal, muhafazakâr, dogmatik ve fanatik dindarlık olarak dörde ayırmıştır. Ölçeği 22 maddeden oluşmaktadır. Analiz yapılırken bazı maddeler çıkarılarak 16 ölçek maddesiyle sonuçlanmıştır. Geliştirdiği ölçeğini Çukurova Üniversitesinde öğrenim gören farklı fakültelerden belli sayıda öğrenciye uygulamıştır.¹⁰⁶

Üzeyir Ok tarafından geliştirilen "Ok-Dini Tutum Ölçeği" tutumun sosyal psikoloji de üzerinde durulan üç unsuru ele alınarak hazırlanmıştır. Bu üç unsur bilgi, duygu ve davranıştır. Ok tarafından geliştirilen başka ölçekler de olduğu için bu "Dini Tutum Ölçeği"ni soyadıyla vasıflandırmıştır. Ölçeğinde bilgi boyutuyla kişinin dinle ilgili genel fikrinin ne olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Davranış boyutuyla ise kişinin davranışlarına dini düzeylerin ne şekilde yönlendirdiğini görmek ve duygu boyutuyla da dinin, kişinin duygu boyutunu ne düzeyde etkilediğini ölçmeyi hedeflemiştir. Ayrıca bu üç boyutun yanına Tanrı'nın insan hayatında merkezi konumda olması sebebiyle kişinin Tanrıyla ilişki boyutunu da eklemiştir.¹⁰⁷

2003 yılında halkın arasındaki yaygın inanış ve uygulamaların ifadesi olan popüler dindarlığı ölçmeye yönelik bir ölçek de Mustafa Arslan tarafından geliştirilmiştir. Arslan araştırmasında Çorum ilini merkeze almıştır. Çalışması 12 maddeden oluşan likert tipi bir

¹⁰³ Onay, "Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları", s. 443.

¹⁰⁴ Veysel Uysal, "İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma", *İslâmî Araştırmalar*, C. 8, S. 3-4, 1995, s. 263-271.

¹⁰⁵ Arslan, "Normatif ve Popüler Dindarlığın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çankırı Örneği", s. 645.

¹⁰⁶ Yapıcı, "Dini Anlayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık", s. 75-117.

¹⁰⁷ Üzeyir Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 2, 2011, s. 528-549.

ölçektir. Tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 327 kişiye uygulanmıştır. Bu kişiler belli bir kesimden değil, halkın her tabakasından, 18 yaşın üzerindeki herkesin, her eğitim düzeyine ve ekonomik seviyeye sahip kişilerden oluşmaktadır. Bunun sebebi ise halk arasındaki yaygın inançları araştırmak istenmesidir. Ölçek, Japon popüler dinini inceleyen Profesör Kaneko'nun (1960) araştırılmasından esinlenerek hazırlanmıştır.¹⁰⁸

2009 yılında geliştirilen ve dine normatif ve popüler yaklaşan bir dini yönelim ölçeği de Yakup Çoştu¹⁰⁹ tarafından geliştirilmiştir. Anket, Samsun da yaşayan 14 yaş ve üzeri toplamda 917 kişiden oluşmaktadır. Bu kişiler basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. 5'li likert ölçeği kullanılan çalışma, normatif tarz dini yönelim ve popüler tarz dini yönelim olarak iki boyutlu şekilde oluşturulmuştur. 37 maddeden oluşan anketin otuz maddesi normatif tarzlı dini yönelimi, kalan yedi madde de popüler tarzlı dini yönelimi ölçmeye yöneliktir.¹¹⁰

Bu bölümde geçen dini yönelim ölçekleri, Türkiye'de ölçek geliştirme çalışmalarının başladığı 1960'lı yıllardan itibaren geliştirilen ölçeklerden bir kısmını kapsamaktadır. Bu çalışmaların kişilerin dini yaşantılarını ve yönelimlerini anlamada oldukça çeşitli ve faydalı olduğu görülmektedir. Ancak insanların dini hayatlarının ve yaşantılarının sınıflamalara ve bu araştırmalar noktasında yapılan tanımlamalara sığmayacak kadar zengin ve çeşitli olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bundan böyle günümüzde ve ilerleyen zamanlarda ülkemizde yeni ve farklı şekilde dindarlığı ve boyutlarını ölçmek için çeşitli ölçekler geliştirilmeye devam edecektir.¹¹¹

Dindarlığı ölçmeye yönelik birçok ölçeğin geliştirilmesi ve günümüzde de ölçek geliştirme çalışmalarının devam etmesi konunun önemini ortaya çıkarmaktadır. Sadece üniversite öğrencileri için değil, belli illerde sokakta halkın dindarlığını ölçmeye yönelik yapılan çalışmaları da görmek mümkündür. O halde insanlık var olduğu müddetçe dindarlık ölçme araştırmalarının yapılması kaçınılmaz olacaktır.

1.4. Eğitim-Dindarlık İlişkisi

Eğitim, kişide istenilen yönde davranış değişikliği meydana getirme faaliyetidir. Biyolojik bir varlık kabul edilen insanı alıp kültürlü bir bireye dönüştürmektir. Tanımda geçen istenilen yönden kasıt ise insanı iyiye, doğruya yönlendirilip, o yönlerinin

¹⁰⁸ Mustafa Arslan, "Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III*, S. 1, 2003, s. 97-116.

¹⁰⁹ Çoştu, "Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım "Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi", s. 119-139.

¹¹⁰ Sönmez, "Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri", s. 571.

¹¹¹ Erkan, "Türkiye'de Dindarlığın Tespiti ile İlgili Çalışmalar ve Tahkiki Dindarlığın Ölçülmesiyle İlgili Öneriler", s. 132.

geliştirilmesi şeklindedir. Bir çocuğun dünyaya geldiği anda başlayan ve insanın tüm hayatını kapsayan gelişme ve değişme sürecidir.¹¹² Öyleyse eğitim üç önemli görevi üstlenmektedir. Bunlar davranış oluşturma, davranış geliştirme ve davranış değiştirme sürecidir. Bu üç durum, bir süreç içinde, belli prensipler çerçevesinde ve amaçlanan bir hedefi gerçekleştirme niyetiyle yapılmaktadır. Böylece istenilen, planlanan şey hedefe ulaşmada sıkıntısız ilerlenmesidir. Ancak hayatın içinde bu süreç dışında farklı gidişatlarında ortaya çıkması muhtemeldir. Örf, adet, gelenek vs. gibi kurallarda eğitimin bir parçası olabilmektedir.¹¹³

Eğitim, bir diğer anlamda da gerçeği araştırma ve kişilik oluşturma süreci kabul edilir. Çünkü insanın hem bilişsel varlığına hem de duygusal varlığına hitap etmektedir. Yani kişinin hem zihin dünyasına etki etmekte, bunun yanı sıra da kalbine dokunmaktadır. Bu eğitim sürecinin en temel amacı ise insanın kendi onurunu koruması, kendini tanıması ve özsaygı kazanmasıdır.¹¹⁴

Günümüzde eğitimden beklenen iki hedef vardır. Bunların ilki: Toplum için gerekli olan değer ölçülerini ve hukuk düzenini yeni nesle tanıtmak ve benimsetmektir. İkincisine gelince bu yetişen nesli, kurulu düzene itaat etmeye bununla birlikte topluma yeni değerler kazandırmaya yönlendirmektir. Bu şekilde bireylerin itaat etme unsurlarının gelişmesine katkı sağlamayı hedef edinmiştir. İnanç ve eğitim kavramı başlangıçta birbirine zıt kavramlar gibi algılanmaktadır. Ancak inanma eğilimi, eğitim etkinliklerinin kurumsallaşmasında en önemli etken olarak görülmektedir. Gerek İslam dünyasında gerekse Avrupa’da önemli eğitim kurumlarının ortaya çıkmasında dinin direk etkisinin bulunduğu açıktır. Zamanla dinin arka plana itilmesiyle eğitim bağımsız bir disiplin haline gelmiştir. Ancak eğitimin bağımsız olması, dinle ilişkisi olmadığı şeklinde anlaşılması gerekir. Çünkü bu iki olgu, birbiriyle bağlantılı ve iç içe geçmiş kavramlardır.¹¹⁵

İnsanların ve toplumların tavır, davranış ve düşüncelerinin oluşmasında dini inanç ve anlayışların etkisini görmek mümkündür. Çünkü bu dinsel öğeler insanların yaşamlarına her açıdan etki etmektedir. Bu durumda dinin, eğitim ve öğretimi de önem arz etmektedir.

¹¹² Muhiddin Okumuşlar, *Kur'an'a Göre Din Fitrat ve Eğitim İlişkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999, s. 47.

¹¹³ Zeki Arslantürk, “Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri” ed. Hayati Hökelekli, *Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Kurav Yayınları, Bursa 2006, s. 249.

¹¹⁴ Cevat Alkan, “Eğitim ve Din Arası İlişki”, <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5487/1647> (erişim tarihi: 14.07.2020).

¹¹⁵ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 17-18; Nurullah Altaş, İsmail Arıcı, “Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü vd., Ensar Neşriyat, İstanbul 2018, s. 66.

Din eğitimi de hayatın gayesini aramaya çağıran ve bu arayışı canlı tutarak dinin sürekliliğini sağlayan imkân alanı olarak görülebilir.¹¹⁶

Din ve eğitim kavramı birbiriyle bu kadar bağlantılıysa dinin, özellikle de İslam dininin oluşturmak istediği insan tipi ile eğitimin oluşturmak istediği insan tipi birbirine paralellik arz etmektedir. Eğitim, toplumun bugün ve gelecekteki istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak, bireylerin hem sürekliliğini hem de gelişimini temin etmek için kurulan bir kurumdur. Bu sebeple bu iki kurum yani din ve eğitim, birbirlerini kuşatmak ve yardımcı olmak zorundadır. Eğitimden maksat bireylerin terbiye edilmesi ise, din faktörünün de amacı aynı doğrultudadır.¹¹⁷

“Nasıl bir insan yetiştireceğiz?” sorusunun cevabı aslen eğitimin temelini oluşturmaktadır. Eğitim amaç belirlemekle başlar ve amaç meselesine vurgu yapar. Bu amaçtan kastedilen ise, eğitimde amaç, hedef, kazanım, muhteva, yöntem ve etkinliklerinin belirlenmesidir. Bu boyutta eğitim kavramına evrensel bir statü verilebilir. Çünkü eğitim sistemleri bu amaç ve hedef gibi meselelerin belirlenmesinde kısmi farklılıklar olsa da aynı doğrultuda ilerlemektedir. Eğitim sistemin bazısı iyi insan, bazısı da iyi vatandaş yetiştirmeyi hedef olarak koymuştur. İyi insan yetiştirmeyi amaçlayanlar buna dindarlıkla ulaşmayı hedeflerken; başka bir grupta o kimselerin sahip oldukları değerleri ortaya çıkarmak suretiyle gerçekleştirmek ister. O halde eğitimin hedeflerini gerçekleştirme de bazı önemli kriterler olduğu görülmektedir. Onlardan birisi de dindarlık kabul edilebilir.¹¹⁸ Böylece eğitim için dindarlık önemli bir kriter kabul ediliyorsa, dindarlık için de eğitim önemli bir değişken sayılabilir.

Yapılan araştırmalarda bağımsız değişken olarak ele alınan ve dindarlığı etkileyen faktörlerden biri de öğrenim durumu/eğitimidir. Bu bağlamda “Öğrenim durumunun dindarlık üzerinde bir etkisi var mıdır? Kişilerin eğitim seviyesi yükseldikçe dinsel bağlılığı artar mı azalır mı? Farklı öğrenim alanlarında eğitim görmeyen dindarlıkla arasında bir bağ var mıdır?” gibi sorular bu araştırmalarda önem arz etmektedir. Bu soruların cevaplarından alınan sonuçlar arasında farklı bulgular elde edildiği görmek mümkündür. Örneğin Batı’da yapılan bazı çalışmalarda, eğitim seviyesi ile dindarlık arasında bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer bazısında ise eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlık düzeyinde azalma görülmüştür. Türkiye’de yapılan çalışmalarda da Batı’da çıkan sonuçlara benzer sonuçlar ortaya konulmuştur. Yani eğitim seviyesi yükselen

¹¹⁶ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 30.

¹¹⁷ Altaş-Arıcı, “Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci”, s. 69.

¹¹⁸ Cemal Tosun, “Tarihten Günümüze Eğitim ve Din İlişkisi ve Okulda Din Öğretimi Üzerine”, <http://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=969> (erişim tarihi: 14.07.2020).

bireylerin dinsel inançlarında rasyonelleşme, liberalleşme ve bireyselleşme gibi eğilimlerin ortaya çıktığı veya arttığı gözlemlenmiştir.¹¹⁹

O halde dindarlığı etkileyen faktörlerden biri olarak eğitim değişkenine baktığımız zaman dindarlığın bilgi boyutunun bireylerde dinsel kimlik oluşumunda önemli bir konumda bulunduğu görülmektedir. Genel çerçevede bakıldığında inanç ve ibadet boyutlarında eğitim seviyesi ve öğrenim düzeyi yükseldikçe dinsel tutum ve davranışlara karşı ilginin azaldığı görülmektedir. Öğrencilerin öğrenim düzeyindeki artış, lisans eğitimi aldığı yıllara dayanmaktadır. O süreçte üniversitede aldığı öğrenimlerinin yanında farklı kültür ve geleneklerle karşılaşmakta, sosyal ortamlara girmekte ve şimdiye kadar karşılaşma imkanının olmadığı farklı din, kültür ve değerlere sahip kimselerle iletişim kurmaya başladığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda, bireyler, kendi inanç ve dini değerlerini geri plana atarak, farklı inanç, kültür vs. değerlere toleransla yaklaşabilmektedir. Bu konuyla ilgili üniversite öğrencilerine yapılan deneysel araştırmalarda dinin inanç boyutuyla ilgili esaslara yüksek katılım gösterdikleri ancak dinin ibadet boyutuyla ilgili ritüellere ise düşük katılım gösterdikleri gözlemlenmiştir.¹²⁰

Dindarlık eğitim ilişkisi üzerine yapılan benzer bir çalışmada da dindarlığın inanç boyutunun eğitimle olan ilişkisine göre ve dindarlığın ibadet ve sosyal hayat boyutunun eğitim durumuna göre ilişkileri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda bireylerin eğitim seviyeleri yükseldikçe, dinin inanç, ibadet ve sosyal hayat gibi boyutlarının tam tersi şekilde olumsuz yönde artış olduğunu söylemek mümkündür. Bu araştırmayı destekleyen başka çalışmalarda da sonuç pek farklı çıkmamıştır. Eğitim düzeyi düşük olan kişilerin eğitim seviyesi yüksek olan bireylere göre daha dindar oldukları da ortaya konulmuştur. O halde şunu söylemek mümkündür. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin dine yönelik tutumları olumsuz yönde ilerleme göstermektedir.¹²¹

1.4.1. Eğitim ve Dindarlıkla İlgili Çalışmalar

Eğitim din ilişkisini ele alan çalışmalarda görüldüğü üzere, bireyler genelde hangi seviyede eğitim alırlarsa alsınlar dinin gerçek anlamını öğrenme talebinde bulunmuşlardır.¹²² Bu durumda kişilerin din hakkında kesin ve doğru bilgiler almak istediklerini göstermektedir. Aynı şekilde eğitim ve dindarlıkla ilgili yapılan çalışmalarda

¹¹⁹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2010, s. 95-95.

¹²⁰ Mustafa Koç “Dindarlığın Oluşumuna Din Eğitiminin Psiko-Pedagojik Katkıları: ‘Değer-Yoksun Dindarlık’ Tipolojisi Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım” *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 15, S. 33, 2017, s. 110.

¹²¹ Kemaleddin Taş, “Dindarlığa Etki Eden Faktörler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13, 2004, s. 72-74.

¹²² Erkol, “Türkiye’de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi”, s. 156.

farklı sonuçlar da saptanmıştır. Eğitim değişkeninin dindarlıkta bilgi boyutunda önemli bir konumdayken, inanç ve ibadet boyutlarında ise eğitim seviyesinin yükselmesi sonucunda dinsel hal ve hareketlerde azalma olduğu saptanmıştır.¹²³ Bu konuda yapılan çalışmalar bunların açık birer örneğidir. Bazı çalışmalar dindarlık eğitim ilişkisini ölçerken bazı çalışmalar da dindarlığı etkileyen faktörler arasında eğitimi bağımsız değişken olarak almıştır.

1.4.1.1. Türkiye’de Yapılan Bazı Araştırmalar

Türkiye’de yapılan çalışmalara baktığımızda 1962 yılında Mehmet Taplamacıoğlu’nun yaptığı araştırma, ilklerden olması hasebiyle dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılanların öğrenim seviyesi ortaöğretim düzeyindedir. Çalışmada üniversite mezunu bireylerin olmadığı görülmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre namazını kılan, orucunu tutan, dini vazifelerini yerine getiren ve hatta okuma yazma bilmeyen kimseler dini yönelimleri yüksek olan grubu oluşturmaktadır. Zira okuma-yazma bilmeyenlerin dindarlık oranı, araştırmada %61,5’tir. Orta öğrenim düzeyindeki grubun dindarlık oranına göre ise %51,4’ünün cenaze ve bayram namazı dışında herhangi bir dini faaliyete katılmadıklarını belirtilmiştir.¹²⁴ Bu araştırmada da görülmektedir ki eğitim düzeyi hangi seviyede yüksek olursa olsun dini yönelimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Mehmet Emin Köktaş tarafından 1993 yılında yapılan çalışma, İzmir ve çevre ilçelerini kapsamaktadır. Araştırmaya 20 yaşın üzerinde 680 kişi katılmıştır. Dindarlık düzeyini belirli değişkenlere göre inceleyen Köktaş, bunların arasına eğitim değişkenini de dâhil etmiştir. Sonuçlara bakıldığında eğitim düzeyi yüksek olan bireylerde inanma tutumunda bir azalma görüldüğü saptanmıştır. Bu düşük oranlar en çok üniversite öğrencilerinde ve üniversite mezunları arasında görülmüştür.¹²⁵

Erdoğan Fırat, Ankara’da bulunan üç üniversitede ve toplam 312 üniversite öğrencisinin katıldığı bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda çıkan verilere göre üniversitedeki öğrencilerden bir kısmının üniversite öğrenimi görmeden önceki inançlarının değiştiği saptanmıştır. Üniversite öncesi durum ile üniversite eğitim sürecindeki gidişat karşılaştırıldığında dini tutumlarında kararsızlık, taklitçilikten kurtulma ve inançsızlıkta bir artmanın olduğu görülmüştür.¹²⁶

¹²³ Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, s. 20.

¹²⁴ Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, s. 141-151.

¹²⁵ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, 1993.

¹²⁶ Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*, 1977.

Münir Koştaş,¹²⁷ araştırmasını Ankara ve Gazi Üniversitelerine bağlı farklı fakültelerden oluşan toplam 723 öğrenciye uygulamıştır. Çalışmasında öğrencilerin dini hayatını beş bölümde incelemiştir. İnanç, ibadet, dini tecrübe, dini bilgi ve etkilenme boyutuyla inceleyen Koştaş, araştırma sonuçlarında şu bulgulara ulaşmıştır. Dini çeşitli boyutları açısından incelediğinde, farklı sonuçlar elde edilmiştir. Namaz ibadetinin öğrenciler arasında çoğunlukla îfa edilmediği, en çok yerine getirilen ibadetin ise oruç olduğu dikkat çekmektedir.¹²⁸

Dindarlık düzeylerini ölçmeye yönelik bir çalışma da 1996 yılında yapılmıştır. Araştırmanın amacı kişilerin dindarlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından ölçülmesidir. Ankara'nın çeşitli yerlerinden 16 yaşın üstünde 873 kişiye uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında bireylerin yaşı ve dini yönelimlerinin doğru orantılı olduğu görülmüştür. Yaş yükseldikçe dindarlık oranının arttığı ortaya çıkmıştır. Ölçümde kullanılan değişkenlerden biri de bireylerin öğrenim durumudur. Okuma yazma bilen ve ilkokul mezunu olanların dindarlık oranlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Öğrenim seviyesi yükseldikçe çok dindar ve dindarların oranının ise azaldığı ortaya çıkmaktadır. Hatta üniversite ve yüksekokul mezunlarının arasında dinle hiç alakasının olmadığını belirtenlerin oranının da yükseldiği görülmektedir.¹²⁹

Bir araştırmada 2001 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırmada üniversite eğitimi esnasında din eğitimi alan öğrencilerin tutum ve davranışlarındaki değişiklikler ölçülmüştür. Çalışmaya 240 öğrenci katılmıştır. Sınıf dağılımı ise sınıf mevcutlarının ortalamasına göre belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada iki yöntem kullanılmıştır. İlk olarak anket uygulanmış, daha sonra da öğrencilerin kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için kapalı ve açık uçlu sorular sorulmuştur. Farklı demografik özelliklere göre değerlendirme yapılmıştır. Bir soruda da öğrencilere dini pratikleri yerine getirme durumları sorulmuştur. Verilen cevaplara göre sınıf seviyesi yükseldikçe dini pratikleri yerine getirme oranında azalma olduğu görülmüştür. Ayrıca ankette sorulan “Fakülteye geldikten sonra sizde ne tür bir değişiklik oldu?” sorusuna verilen cevaplardan, eğitim boyunca öğrencilerin dini anlayışında değişiklikler meydana geldiği anlaşılmaktadır. Fakültenin ilk yıllarında öğrenciler, dindarlığı daha çok dini

¹²⁷ Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, 1995.

¹²⁸ Nalbant, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (MAKÜ Örneği)*, s. 52.

¹²⁹ Nilüfer Voltan Acar, İbrahim Yıldırım, Tuncay Ergene, “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1996, s. 45-56.

ritüelleri yapmaya bağlarken, son yıllara doğru ise dini pratikler yanında, bireysel gelişmeler, sosyal ilişkiler içerisinde olma durumlarını da dâhil etmişlerdir.¹³⁰

Murat Yıldız'ın 2002 yılında ortaya koyduğu bir çalışma olan “İlahiyat Öğrencilerinde Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Çalışma” öğrencilerin aldıkları eğitim ve dindarlık-ölüm kaygılarını ölçmesi açısından önemlidir. Çalışmanın örneklem grubunu, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören 1995-1996 yılında 1. Sınıf olan 1998-99 yıllarında da 4. sınıfa devam eden aynı öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma formları öncelikle 1. sınıfta doldurtulmuş, sonra da aynı öğrenciler tarafından son sınıfa geldiklerinde doldurtulmuştur. Çalışmada D.E.Ü İlahiyat Fakültesi öğretim elemanları tarafından geliştirilen “Dini Hayat Ölçeği” ve Templer (1970) tarafından geliştirilmiş olan “Ölüm Kaygısı Ölçeği” kullanılmıştır. Bu çalışma; belli değişkenler açısından öğrencilerin 1. sınıftaki ve 4. sınıftaki durumları karşılaştırılmak üzere yapılmıştır. Sonuçlara bakıldığında öğrencilerin dindarlık ortalama puanlarında 1. sınıfa oranla 4. sınıfta bir düşüşün olduğu görülmüştür. Ancak bu farkında anlamlı olduğu gözlemlenmektedir.¹³¹

Asım Yapıcı (2006) tarafından yapılan “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği” adlı çalışmada üniversiteli gençlerin dindarlığın etkisini nasıl ve ne düzeyde hissettiklerini ölçmek amaçlanmıştır. Çalışmanın evreni Çukurova Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmuş, bu sebeple Yapıcı “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”ni geliştirmiştir. Araştırmaya üniversitede bulunan çoğu fakülteden toplamda 840 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre belli değişkenler açısından incelendiğinde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer fakültede öğrenim gören öğrencilere göre dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi ise İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin din eğitimi dersleri almalarından kaynaklanmaktadır. Öyle ki Batı’da ve ülkemizde yapılan çalışmalarda da orta ve ileri seviyede din eğitimi alan bireylerin diğerlerine göre daha dindar ve daha duyarlı olduğu ortaya çıkmıştır.¹³²

¹³⁰ Abdulvahap Taştan, Ali Kuşat, Celaleddin Çelik, “Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, 2001, s. 169-192.

¹³¹ Murat Yıldız, “İlahiyat Öğrencilerinde Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Çalışma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 14, 2002, s. 161-174.

¹³² Asım Yapıcı, “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, 2006, s. 65-115.

1.4.1.2. Yurtdışında Yapılan Bazı Araştırmalar

Yurtdışında eğitim ve dinle ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda eğitim-öğretim ve din arasında yakın bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Fransa'nın Lyon şehrinde yapılan bir çalışmada kişilerin öğrenim seviyeleri ile inandıkları dinin ritüellerini yerine getirmede yakın ve doğru bir orantı olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılanların cevaplarına göre, kişilerin öğrenim seviyeleri yükseldikçe dini pratiklere yönelimlerinde de artış olduğu görülmüştür. Yine ABD de yapılan bir çalışmada da benzer sonuçların görüldüğü ortaya çıkmıştır. 1954 yılında bir kilisede Katoliklerin dini anlayışları üzerine yapılan araştırmada, kilisede Pazar ayınlarına katılma oranları ölçülmüştür. Çıkan sonuçlar şu şekildedir; araştırmaya katılanlardan ilkökul düzeyinde olanlar %43, lise düzeyinde olanlar %47 ve üniversite düzeyinde olanların oranı ise %51 şeklindedir. Araştırma sonucuna göre öğrenim seviyesi yükseldikçe kişilerin dini ritüellere katılma ve bağlanma oranlarında artış olduğu açıktır.¹³³

15-24 yaş arasındaki Katolik mezhebine bağlı İngiliz gençlere yapılan bir çalışmada ise öğrenim görmeyen kişilerle, eğitim alan kişiler arasında kiliseye gitme konusunda bariz farklar olduğu ortaya çıkmıştır. Hiç eğitim almamış kişilerden kiliseye gidenlerin oranı %25 ile en düşük orandır. Eğitim seviyesi yükseldikçe bu oran da artmaktadır. Ancak bu çalışmaların aksine farklı bulgulara ulaşılan araştırma sonuçlarını da görmek mümkündür. Örneğin Japonya'da 1966 yılında üniversite öğrencilerine yapılan bir çalışmaya farklı üniversitelerden 6.799 öğrenci katılmıştır. Anket neticesinde çıkan sonuçlarda öğrencilerin çoğu, dinde objektif gerçeği bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin verdikleri cevaplardan modern eğitimin, geleneksel dini kültürü korumadığı ve dinin başkalarına aktarılması konusunda da olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.¹³⁴

1.5. İlahiyat Fakültesi

1.5.1. İlahiyat Fakültesi'nin Dünü ve Bugünü

Osmanlı döneminde yüksek din eğitimi medreselerde yapılmış, ancak devletin zayıflamaya başlamasıyla birlikte medreseler artık eskisi gibi eğitim veremeye ve popüleritesini kaybetmeye başlamıştır. Bir müddet sonra medreseler toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyecek seviyeye gelmiş ve bu yüzden yüksek din eğitimi için yeni arayışlar başlamıştır. Bu arayışlar karşılığını Sultan II. Abdülhamid döneminde bulmuş, neticede Darülfünûn-i Şahane ismiyle ilk kez medrese dışında ilahiyat eğitimi

¹³³ Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: II", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1987, s. 30.

¹³⁴ Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: II", s. 31-32.

veren bir kurum teşekkül etmiştir.¹³⁵ Osmanlı döneminde Maarif Vekâletine ve Darülfünûn'a bağlı olan bu kurum, 1900'de Ulûm-i Âliye-i Diniye, 1908 yılından sonra Ulûm-i Şer'îye, 1914'den sonra ise Şeyhülislamlığa bağlanarak Mütihassısın Medresesi adını almıştır.¹³⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla birlikte ise yüksek din eğitimine yeni bir düzenleme getirilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. Maddesiyle İlahiyat Fakültelerinin açılması hükme bağlanmıştır. Söz konusu kanunun 4. Maddesi şu şekildedir: “*Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünûn'da bir İlahiyat Fakültesi tesis edecektir.*” Böylece ilk İlahiyat Fakültesi Darülfünûn çatısı altında açılmış ve ilk defa İlahiyat Fakültesi ismiyle eğitim tarihindeki yerini almıştır.¹³⁷

Tevhid-i Tedrisat kanununun 4. Maddesiyle açılması karara bağlanan İlahiyat Fakültesi, 21 Nisan 1924'te fiilen eğitim öğretime başlamıştır. Fakültenin öğrenci varlığını büyük ölçüde Darü'l Hilafetü'l Aliye Medresesinin Kısım-ı Ali ve Medresetü'l Mütihassısı'nın talebeleri oluşturmuştur. Ayrıca öğrencilerde Arapça ve Farsça sınavından başarılı olma şartı da aranmıştır. Ancak bu şart 1932 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile kaldırılmıştır. Hoca kadrosu ise genellikle medreselerde yetişmiş ve Cumhuriyet döneminde idari ve siyasi görevleri üstlenmiş kimselerden oluşmuştur.¹³⁸

1926-1927 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde ise fakülte derslerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu dersler ve öğretim kadrosu göz önüne alındığında İlahiyat Fakültesi'nin modern üniversite yapısına uygun olduğu ayrıca dini bilginin yanında sosyal bilimlerin de yer aldığı görülmektedir. Bir bakıma fakültenin hedefinin yalnızca gençlerle kalmadığı toplumun her kesimine İslam'ı doğru şekilde aktarmayı hedeflediği söylenebilir. Fakülte, yaptığı eğitim öğretim faaliyetlerinin yanında o dönemin şartlarına rağmen bazı yayın faaliyetlerini de gerçekleştirmiştir. 1925 yılında yayın hayatına başlayan “Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası” birçok konuyu ele almış ve pek çok araştırmaya da kaynaklık etmiştir.¹³⁹ Mecmua, dönemin şartlarından dolayı siyasi tartışmalara girmeden

¹³⁵ Bayramali Nazıroğlu, “İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi ve Sorunları”, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları*, ed. Mustafa Köylü, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları (DEM), İstanbul 2018, s. 171.

¹³⁶ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 1999, s. 39; Yurdagül Mehmedoğlu, *Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi (1838-1920)*, İFAV Yayınları, İstanbul 2001, s. 212-213.

¹³⁷ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 191-192; Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 38-39.

¹³⁸ Ramazan Buyrukçu, *Kurumsal Değişim ve Gelişim Boyutlarıyla Türkiye'de Meslekî Din Eğitim-Öğretimi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2007, s. 85; İbrahim Turan, “Türkiye'de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı-Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 37, Aralık 2017, s. 66.

¹³⁹ Buyrukçu, *Kurumsal Değişim ve Gelişim Boyutlarıyla Türkiye'de Meslekî Din Eğitim-Öğretimi*, s. 86-87.

objektif bir metot izlemiştir. Yayınlanan makalelerde tarihi, içtimai, dini ve felsefi konulara ağırlık verilmiştir. Ayrıca İslam Felsefesi, İslam Tarihi, Türk ve İslâm Sanatları, Dinler Tarihi ve Kelam konularına öncelik verilmiş; Şeri İlimler olan Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi konularda ise makalelerin az sayıda olması dikkat çekmiştir.¹⁴⁰

İlâhiyat Fakültesi; ders programı, hocaları ve çıkardığı dergi sayesinde dönemin yönetiminin güvenini kazanmış, birtakım övgüler almıştır. Bu övgülerin yanında eleştirildiği noktalar da vardır. Mesela, ülkenin ihtiyaçlarına cevap vermediği, dini ilimlerin dışında sosyal bilimlerdeki derslere ağırlık verilmesi gerektiği gibi meseleler ilk sıralarda eleştirilen konular olmuştur. Ayrıca fakülteye İmam-Hatip mekteplerinden gelen öğrencilerin değil de normal liseden gelen öğrencilerin alınması, o öğrencilerin de Arapça konusunda yetersiz olması eleştirilen bir diğer konudur. Bunların yanında İlahiyat Fakültesindeki öğrencilerin mezun olduktan sonra iş bulma konusunda sıkıntı yaşama ihtimaline karşı diğer fakültelere geçmek istemeleri de ciddi bir eleştiri sebebi olmuştur. Diğer bir eleştiri konusu ise fakültenin zihniyeti ve hocalarıyla ilgilidir. Fakültenin başlangıçta söylediği İslam'ın gereğince anlaşılması gerektiği noktasında hem fakültenin hem de hocalarının zafiyet gösterdiği, hocaların hadisleri sıhhat noktasında ayırt edecek düzeyde olmadıkları ve fakihlerin sözlerine aşırı bağlılık göstermeleri, bunların da özgür düşünceye engel teşkil ettiği noktasındadır.¹⁴¹

1933 yılına gelindiğinde artık İlâhiyat Fakültesi öğrenci bulamaz hale gelmiş ve aynı yıl varlığına son verilmiştir. Darü'l-fünûn İlâhiyat Fakültesi yerine Edebiyat Fakültesi çatısı altında İslami İlimler Enstitüsü kurulmuştur. 1936 yılına kadar devam eden enstitü, öğretim kadrosunun dağılması üzerine faaliyetine son vermiştir.¹⁴² Halihazırda Darü'l-fünûn İlâhiyat Fakültesi'nin kapatılmasından iki yıl önce de İmam Hatip mekteplerinin de kapatılmasından dolayı ülkede din eğitimi hem orta öğretimde hem de yükseköğretimde son bulmuştur. Yüzyıllardır devam eden dini eğitimin aşamalı olarak tamamen kaldırılması toplumun içinde tepkilere ve sıkıntılara yol açmıştır.¹⁴³

II. Dünya savaşının akabinde dengelerin değişmesi, ortaya çıkan komünizm tehlikesi ve tüm dünya da baş gösteren ahlâkî çöküntüler Türkiye'yi de etkilemiştir. Gençlerin aileye karşı saygısız davranışları başta olmak üzere ülkede namaz kıldırarak ve cenaze defin işlemlerini yapacak kimselerin bulunmaması da durumun vahametimi ortaya

¹⁴⁰ Hamit Er, "Darü'l Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VIII, 1993, s. 527.

¹⁴¹ Halit Ev, "Yükseköğretimde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, Ensar Yayınları, İstanbul 2018, s. 271-272.

¹⁴² Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 192.

¹⁴³ Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 209; Abbas Çelik, *Din Eğitimi Tarihi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 120.

koymuştur. Bu gerekçelerle 1946 yılında CHP meclis grubu, TBMM’de din eğitim-öğretim meselesini gündeme getirmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda mecliste kurulan komisyon gerekli araştırmaları yapmış ve Ankara’da bir İlahiyat Fakültesi kurulması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Daha sonraki süreçte komisyonun fikri hükümet tarafından da kabul görmüştür. Kanun, 4 Haziran 1949 günü resmi gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır.¹⁴⁴

21 Kasım 1949 yılında eğitim-öğretime başlayan¹⁴⁵ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine, alınan kararlar neticesinde, sadece genel lise mezunları kabul edilmiştir. Kuruluş yıllarında fakültede hem fiziki açıdan hem de program oluşturma ve öğretim görevlisi bulma konusunda bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sebeplerden dolayı ilk eğitim-öğretim yılına Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde başlanmış, hoca ihtiyacı da yine aynı fakülteden karşılanmıştır.¹⁴⁶

İlk eğitim-öğretim yılı olan 1949-1950 yılında İlahiyat Fakültesi’nde okutulan dersler şunlardır: Arapça, Farsça, Yabancı Dil (İng. Alm. Fr.), Sosyoloji, Mantık ve İlimler Felsefesi, İslam Dini ve Mezhepleri Tarihi, İslam Sanatı Tarihi ve Mukayeseli Dinler Tarihi. Fakülte’nin ikinci yılında Hadis Usulü, İslam’da İlimler Tarihi ve Din Psikolojisi dersleri eklenmiş, Sosyoloji dersi müfredattan kaldırılmıştır. Sonraki yıllarda da programda değişiklikler yapılmıştır. 1972-1973 yıllarına kadar İlahiyat eğitimi dört yıl devam ederken daha sonra beş yıla çıkarılmıştır.¹⁴⁷

Daha sonraki zamanlarda İmam Hatip Liselerinin açılması ve sayısının hızla artması hem öğretmen ihtiyacını ortaya çıkarmış hem de liselerden mezun olan öğrenciler için yeni bir yükseköğretim kurumuna ihtiyaç duyulmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin normal liselerden öğrenci alması, İmam-Hatip Lisesi mezunlarının açıkta kalması üzerine 1959 yılında Yüksek İslâm Enstitüleri kurulmuştur. İlk olarak İstanbul da açılan Yüksek İslâm Enstitüsü daha sonra sırayla Konya (1962-1963), Kayseri (1965-1966), İzmir (1966-1967), Erzurum (1969-1970), Bursa (1975-1976), Samsun (1976-1977)

¹⁴⁴ Eyüp Şimşek, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 49, (2013), s. 396, 404.

¹⁴⁵ Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, s. 218.

¹⁴⁶ Buyrukçu, *Kurumsal Gelişim ve Değişim Boyutlarıyla Türkiye’de Meslekî Din Eğitim-Öğretimi*, s. 89-90.

¹⁴⁷ Münir Koştaş, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı (1999), s. 152; Mehmet Ali Gökaçtı, *Türkiye’de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 261.

ve Yozgat'ta (1979-1980) açılmıştır.¹⁴⁸ Yozgat'ta açılan Yüksek İslam Enstitüsü, açıldıktan iki yıl sonra kapanmıştır.¹⁴⁹

Kuruluş amaçları itibariyle İlahiyat Fakülteleri ve Yüksek İslâm Enstitüleri birbirinden farklılık göstermektedir. İlahiyat Fakültelerinin temel amacı teolog yetiştirme ve ilâhiyat alanında uzman kimseler yetiştirmeyi hedeflemektedirken, Yüksek İslam Enstitüleri ise kaliteli öğretmen ve din görevlisi yetiştirmeyi amaçlamaktadır.¹⁵⁰

Yüksek İslam Enstitüleri Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olup eğitim süresi dört yıl olan kurumlardır. Yönetmelikte de şöyle tanımlanmaktadır:

“Yüksek İslam Enstitüsü, İslâm dininin esaslarına sadık kalarak müspet ilmin ışığı altında İslâm ilimlerini ve bunlara yardımcı ilimleri öğretmek için imam-hatip okullarıyla ilköğretim okulları ve diğer ortaöğretim müesseselerine öğretmen yetiştirmek ve aynı okullardaki din dersleri öğretmenlerinin mesleki gelişmelerine yardım etmek suretiyle Milli Eğitim Bakanlığınca kurulmuş bir yüksekokuldur. Bu müessese Milli Eğitim Bakanlığı'nın ihtiyaçları dışında Diyanet İşleri Teşkilâtına müftü, vaiz vb. din elemanları yetiştirmekle de vazifelidir.”¹⁵¹

Yüksek İslam Enstitülerinde pedagojik formasyon da dâhil toplamda haftalık 36 saatlik bir program uygulanıyordu. Ayrıca bu enstitüler yüksekokul sınıfına girdiği için lisansüstü öğretimde yaptırılamıyordu. 1970'li yıllara gelindiğinde, Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğrenim gören öğrenciler, enstitülerin akademik bir hüviyete kavuşturulmasını isteyerek, dersleri boykot etmeye başlamışlardır.¹⁵² Yüksek İslam Enstitüleri bu süreçteyken 1971-1972 eğitim-öğretim yılında Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'ne bağlı bir İslami İlimler Fakültesi açılmıştır.¹⁵³

Yüksek İslam Enstitülerinin akademik özgürlüğe kavuşturulmasıyla ilgili olayların çıkması üzerine 6 Kasım 1982 tarihinde çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile tüm Yüksek İslam Enstitüleri ve Erzurum'daki Yüksek İslam Enstitüsü İlahiyat Fakültesine dönüştürülmüştür. Bu dönüşümden sonra İlahiyat Fakülteleri bir yılı hazırlık olmak üzere toplamda beş yıllık ortak bir programla eğitim-öğretime başlamışlardır.¹⁵⁴ Ayrıca ilk yıllarında fakültelerde uygulanan sistemde çok amaçlı ama tek programlı

¹⁴⁸ Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, s.265; Şimşek, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)” s. 405; Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 239.

¹⁴⁹ Buyrukçu, *Kurumsal Gelişim ve Değişim Boyutlarıyla Türkiye'de Meslekî Din Eğitim-Öğretimi*, s. 97; Çelik, *Din Eğitimi Tarihi*, s. 121.

¹⁵⁰ Buyrukçu, *Kurumsal Gelişim ve Değişim Boyutlarıyla Türkiye'de Meslekî Din Eğitim-Öğretimi*, s. 98.

¹⁵¹ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 195.

¹⁵² Suat Cebeci, “Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, s. 231.

¹⁵³ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 195.

¹⁵⁴ Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, s. 268-269; Çelik, *Din Eğitimi Tarihi*, s. 121.

eğitim-öğretim faaliyeti uygulanmıştır. Ancak yıllar içinde değişiklikler yapıldığı da görülmüştür. 1983-1984 eğitim-öğretim yılında idari ve akademik yapılanma üç bölümden oluşmuştur. Bunlar: Tefsir ve Hadis Bölümü, Felsefe ve Kelam Bölümü ve İslam Medeniyeti ve Din Bilimleri Bölümü'dür. Bu bölümlerde kendi içlerinde anabilim dallarına ayrılmıştır. 1992-1993 öğretim yılıyla birlikte yeni üniversiteler, üniversite bünyesinde de yeni fakülteler açılmıştır. Bu süreçte Yükseköğretim Kurulu İlahiyat Fakültelerinin akademik yapılanmasında değişikliğe gitmiştir. Son durumda akademik yapılanma; Temel İslam Bilimleri Bölümü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü ve İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü şeklini almıştır.¹⁵⁵

1988 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın alanındaki eksiklikleri gündeme getirmesi, ilgili kurumların da onaylaması üzerine İlahiyat Meslek Yüksek Okulları açılması kararlaştırılmıştır. İlahiyat Meslek Yüksek Okullarının amacı ise: "Ülkede daha nitelikli din görevlileri istihdam etmek, halen görev yapan din görevlilerinin bilgi düzeylerini yükseltmek." olarak belirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, İlahiyat Meslek Yüksek Okulları, bağlı oldukları üniversitelerin adıyla ve İlahiyat Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. Kuruluş tarihleri farklılık arz etmesiyle birlikte toplam 6 üniversite de açılmıştır. Başlangıçta görev yapan İmam-hatipleri kapsayan ve onların bilgi düzeylerini arttırmayı hedefleyen program daha sonra görevli olsun veya olmasın İmam-Hatip mezunlarını kabul etmiştir. İlahiyat Meslek Yüksek Okulları istenilen hedefi tam gerçekleştiremediği için onların yanında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Ön Lisans programı da açılmıştır. Bunun üzerine Yükseköğretim Yürütme Kurulu 11 Mayıs 1999 tarihli toplantısında 1999-2000 öğretim yılından itibaren öğrenci alımının durdurulması ve eğitimi devam eden öğrencilerin mezun oluncaya dek öğretime devam etmesi kararı alınmıştır. O tarihten itibaren Yüksek Okullara öğrenci alımı yapılmamıştır.¹⁵⁶

Yüksek din eğitiminin verildiği kurumlar için 1997 yılına kadar hem niceliksel hem de niteliksel iyileştirme çalışmaları devam etmiştir. Bu süreç içerisinde Yüksek Öğretim Kurulu ilköğretim ve ortaöğretim alan öğretmenlerine yönelik bir çalışma içerisindeyken bu öğretmen yetiştirme modeline benzer bir uygulamanın da İlahiyat Fakültelerinde

¹⁵⁵ Buyrukçu, *Kurumsal Değişim ve Gelişim Boyutlarıyla Türkiye'de Mesleki Din Eğitim ve Öğretimi*, s. 112-114.

¹⁵⁶ Buyrukçu, *Kurumsal Değişim ve Gelişim Boyutlarıyla Türkiye'de Mesleki Din Eğitim ve Öğretimi*, s. 122-124.

gerçekleştirilmesi kararını almıştır.¹⁵⁷ Bunun üzerine 1998-1999 yılından itibaren İlahiyat Fakültelerinde İlköğretim DKAB Öğretmenliği Programı ve İlahiyat Lisans Programı olmak üzere iki program uygulanmaya başlamıştır. DKAB Öğretmenliği Programında olan öğrenciler, İlköğretim seviyesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olacak şekilde eğitim görmüşlerdir. İlahiyat Lisans Programındakiler ise Diyanet İşleri teşkilatında imam-hatiplik başta olmak üzere çeşitli görevler, Ortaöğretim ve İmam Hatip Liselerinde öğretmenlik yapacak şekilde eğitim almışlardır. Hem İmam Hatip Liselerinde hem de diğer liselerde öğretmenlik mesleğini icra etmek için pedagojik formasyon ve tezsiz yüksek lisans programından faydalanmışlardır. Ancak İmam Hatip Liselerinde görev yapacak olanlar ekstra mesleki ek bir eğitim de almışlardır.¹⁵⁸

2006 yılına gelindiğinde İlköğretim DKAB Öğretmenliği programı İlahiyat Fakültelerinden alınıp, Eğitim Fakültelerine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümüne olarak aktarılmıştır.¹⁵⁹ Bu karar neticesinde İlahiyat Fakültelerinin öğretmen yetiştirme görevi son bulmuştur. Eğitim fakültesinde devam eden bölüm, öğretim üyesi yetersizliğiyle karşı karşıya kalmış ancak İlahiyat Fakültesi'nin kısmi desteğiyle ayakta kalmaya çalışmıştır. Az sayıda öğretim görevlisiyle devam etmek öğretimde sıkıntılara sebep olmuştur. Bu sorunlardan dolayı YÖK, 10 Mayıs 2012 tarihli Genel Kurul Toplantısında aldığı kararla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliğinin tekrar İlahiyat Fakültelerinin bünyesine dâhil edilmesine karar vermiştir. Ancak bu karar mahkemeye taşınmış ve Danıştay kararın yürütmesini durdurmuştur. Yeterince karmaşık bir vaziyet alan durum, bölümü etkilemiştir. Hem Eğitim Fakültelerinde hem de İlahiyat Fakültelerinde DKAB/İDKAB bölümü oluşturulmuştur.¹⁶⁰ Son durumda ise YÖK'ün, İlahiyat Fakültesindeki DKAB/İDKAB Öğretmenliği bölümüne 17.04.2014 tarihli kararı ile öğrenci alımları durdurulmuştur. Hâlihazırda bu bölümde okuyan öğrencilerin ise mezun oluncaya dek hakları korunmuştur.¹⁶¹

Günümüzde yükseköğretim kurumlarına baktığımızda, 2006 yılı itibariyle üniversite sayısında artış olmuştur. Ülkenin dört bir yanında üniversitelerin sayısı artmaya

¹⁵⁷ Şeref Göküş, "Tevhid-i Tedrisat'tan Günümüze Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma Süreci", *INTE (International Conference of New Horizons in Education)*, 25-27 June 2014, C. 4, Paris France, s. 503.

¹⁵⁸ Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 22, 2000, s.71; Ev, "Yükseköğretimde Din Eğitimi", s. 283; Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, s. 270.

¹⁵⁹ T.C. Yüksek Öğretim Kurulu, *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007)*, Ankara 2007, s. 66; İrfan Başkurt, "DKAB Öğretmenliği Bölümlerinde Eğitim ve Öğretim (İ.Ü. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Örneği)", *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*, ed. Recep Kaymakcan vd., Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları (DEM), İstanbul 2011, s. 639; Ev, "Yükseköğretimde Din Eğitimi", s.284.

¹⁶⁰ Nazıroğlu, "İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi ve Sorunları", s. 179-180.

¹⁶¹ Şahin Kızılabdullah, "Dün Bugün ve Gelecek Üçgeninde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Programları", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 5/13, 2016, s. 33.

başlayınca, İlahiyat Fakülteleri de açılmaya başlamış ve bu sayede ülkede İlahiyat Fakültelerinin sayısında hızlı bir yükselme meydana gelmiştir. Böylelikle 2019 yılının sonunda İlahiyat Fakültelerinin toplam sayısı doksanı aşmıştır. Fakültelerde yapılan ücretsiz eğitim, ikinci öğretim, Arapça ve İngilizce programları gibi çeşitleriyle bu sayı yüzü de geçmektedir. Bu yeni açılan İlahiyat Fakülteleri'nin yanında, İslami İlimler Fakültesi, İlahiyat Bilimleri Fakültesi, Dini İlimler Fakültesi ve Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi gibi isimlere sahip din eğitimi veren fakülteler de bulunmaktadır.¹⁶²

1.5.2. İlahiyat Fakültelerinin Misyonu ve Vizyonu

Türkiye’de mesleki din eğitim ve öğretiminin yapıldığı kurumlara bakıldığında ilk sırayı alan ve temel olan kurum İlahiyat Fakülteleridir. Bu kurumlarda yetişen öğrenciler, ülkenin dört bir yanında örgün ve yaygın eğitim lokomotifinin bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrıca bu kurumlarda üretilen dini bilgiyle ve yetiştirilen bireylerle özelde İslam’ın anlaşılması genelde de dinin doğru bir şekilde aktarılması sağlanmıştır. Toplumda da insanların inançlarını sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesinde bu kurumların önemli bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür.¹⁶³

İlahiyat Fakültelerinin ilk açılma kararı alınan 1924 tarihli 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. Maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: “Maarif vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Dar’ul-Fünûn’da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyenin îfası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edilecektir.” Bu kanunla birlikte ülkede din eğitim ve öğretiminde yeni bir dönem başlamıştır.¹⁶⁴ Görüldüğü üzere İlahiyat fakültelerinin hedefleri belirtilmekte ve yetiştirmek istediği insan modeli açıkça ifade edilmektedir. Ancak kanundaki maddeden iki tane çıkarım yapmak mümkündür. Hem bir üniversite hem de üniversiteye öğrenci yetiştirecek bir mektep açılması, bunlar vesilesiyle de din hizmetlerinin yürütülmesinin sağlanacağıdır.. Bu iki kurum topluma dini aktaracak uzmanlar yetiştirmeyi de açıkça taahhüt etmektedir. Ancak bu kanun maddesini destekleyenler olduğu gibi menfi görüşte bulunanlar da mevcuttur.¹⁶⁵

¹⁶² İlahiyat Programı Bulunan Üniversiteler: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=20041> (erişim tarihi: 12.07.2020); İslami İlimler Programı Bulunan Tüm Üniversiteler; <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=21300> (erişim tarihi: 12.07.2020); Nazıroğlu, “İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi ve Sorunları”, s. 181.

¹⁶³ Cemil Osmanoğlu-Mehmet Korkmaz, “Öğrencilerine Göre İdeal İlahiyat Fakültesi Öğrencisinin Nitelikleri ve Bunun İlahiyat Eğitimiyle İlişkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 16, S. 36, 2018, s. 119.

¹⁶⁴ Mustafa Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1. C. 1. 1986, s. 113.

¹⁶⁵ Turan, “Türkiye’de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı –Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 63-64.

İlahiyat Fakültesi'nin amaçlarından bir diğeri de, öğretim gören bireylerin Kur'an ve Sünnet çizgisinden sapmadan ülkenin birlik ve beraberliğini sağlayacak, herkesi kucaklayıcı bir söylemle din eğitim ve öğretim hizmetlerini yürütmektir. Ülkenin kendi bünyesinde ve devletler arasında, süregelen siyasal ve ideolojik oluşumlarda, meydana gelebilecek sorunların daha hızlı atlatılmasında İlahiyat Fakültelerinde verilen eğitim ve öğretimle, topluma sunduğu doğru din anlayışının önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Zira o dönemde İlahiyat Fakültelerinin itidalli din söylemi, radikal hareket ve görüşlerin toplumda neşet etmesinin de önüne geçmiştir.¹⁶⁶

1949 yılında faaliyetine başlayan Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi'nin amacı ise kanun maddesinde şu şekilde geçmektedir: “Din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, meslekî bilgisi kuvvetli ve düşünüşünde ihatalı din adamları yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması...” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶⁷

Yukarıda genel çerçevede İlahiyat Fakültelerinin amacı Tevhîd-i Tedrîsât kanunu kapsamında açıklanmıştır. Günümüzde ise çoğu İlahiyat Fakültesi'nin web sayfalarında misyon ve vizyonlarını görmek mümkündür. Bunlardan bir kaçını paylaşmak gerekirse şu şekildedir.

Misyonumuz: “Dini temel kaynaklarından hareketle objektif şekilde öğrenen, ahlâkî erdemler konusunda topluma rehberlik edebilecek donanıma sahip olan ve farklılıkların barış içinde bir arada yaşamalarına katkıda bulunan ilahiyatçılar yetiştirmek; bu amaç doğrultusunda bilimsel araştırmalar yapmak.”

Vizyonumuz: “Ulusal alanda öncü ve uluslararası alanda tanınmış bir ilahiyat fakültesi olmak.”¹⁶⁸

“Yerel bazda dış paydaşlarla (yerel medya organları, ilköğretim ve lise düzeyindeki okullar, Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatı birimleri, vb.) iş birliği içerisinde din bilimleri alanında objektif bilgilerle halkı aydınlatma sürecinde istihdam edilebilecek personeli dogmatik olmayan, eleştirel ve rasyonel bir düşünceyle yetiştirmektir. Bunun yanında, kütüphanemizi dolduran her çeşit kitabı, arşivlerimizi dolduran her çeşit vesikayı çözüp değerlendirebilecek, bütün İslami ilimlerle, klasik ve çağdaş Türk ve İslam kültürüne vakıf; pedagojik şahsiyet kazanmış nesiller yetiştirmek kurumun misyonunu

¹⁶⁶ Turan, “Türkiye’de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı –Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 64.

¹⁶⁷ Koştaş, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)”, s. 149.

¹⁶⁸ Misyon ve Vizyon, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, <https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/misyon-ve-vizyon> (erişim tarihi: 13.07.2020).

oluşturmaktadır. Ayrıca üniversitelerin farklı alanlarında görev alabilecek akademik eleman adaylarını yetiştirmek de kurumun misyonunu teşkil eder. Din bilimleri alanında objektif bilgilerle yerel, ulusal ve uluslararası problemin çözümüne yönelik çağdaş din eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri yürütmektir.”¹⁶⁹

Misyon: “İslam bilimleri, kültürü ve medeniyeti alanında akademik araştırmalar yapıp bunları ilim dünyası ve kamuoyu ile paylaşmak, ülkemizin ve dünyamızın dinî ve ahlâkî nitelikli ihtiyaçlarını gözlemleyip onlar için uygun çözümler üretmek, nitelikli ve donanımlı ilahiyat uzmanları yetiştirmek, mensuplarına sistematik, tutarlı ve eleştirel bir bakış açısı kazandırmak, kimliğimizi belirleyen değerlerimizi sadece korumakla yetinmeyip aynı zamanda geliştirerek de toplumsal huzurun devamlılığına katkıda bulunmak, bu amaçlar doğrultusunda kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile sürekli işbirliği yapmaktır.”

Vizyon: “Dini ana kaynaklarına göre anlayan ve yorumlayan, yüzyılların oluşturduğu ilahiyat ve ilim birikimi ile insanlığın kazanımlarından faydalanarak kendi akademik geleneğini ortaya koyan, ilim namusunu ve ahlâkî kaygıları her şeyin önüne alan, nesnelliği önemsemekle birlikte öznel yaklaşımları da tahlil eden, bu toprakların kıymetini ve sahip olduğu değerleri bilen, alanında öncü bir fakülte olabilmektir.”¹⁷⁰

İlahiyat fakültelerinin web sitelerinde yayınladıkları misyon ve vizyonlarına bakıldığında fakültelerin ne tür bir birey yetiştirmek istediklerine dair ipuçlarını görmek mümkündür. Söz konusu amaçlar içerisinde; Kültürel mirasa sahip çıkabilen, içinde yaşadığı hayatı çağın gerekliliklerine göre yorumlayabilen, araştıran, sorgulayan, hayatın içinde paylaşımcı ve uzlaşmacı olan kimseler yetiştirmektir. Sosyal sorumluluk projelerine katılarak toplumsal gelişimi destekleyen, fakültede edindiği ilmi birikimiyle ve ahlâkî değerleri de ön plana alarak toplum için yararlı işler yapan, akademik sorumluluğu, özgüveni ve saygısı olan bir birey tasarımı istedikleri sonucu çıkarılabilir. Ayrıca vatanını ve milletini seven, dini hassasiyetlere sahip ve çözüm üreten vb. bireylerin yetişmesine vurgu yapıldığı görülmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Vizyon ve Misyon, Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, <https://atauni.edu.tr/ilahiyat-fakultesi/misyon-vizyon-degerler> (erişim tarihi: 13.07.2020).

¹⁷⁰ Misyon ve Vizyon, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, <http://ilahiyat.akdeniz.edu.tr/tanitim/> (erişim tarihi: 13.07.2020).

¹⁷¹ Osmanoğlu-Korkmaz, “Öğrencilerine Göre İdeal İlahiyat Fakültesi Öğrencisinin Nitelikleri ve Bunun İlahiyat Eğitimiyle İlişkisi”, s. 123-124.

1.5.3. İlahiyat Fakültelerinin Ders Müfredatı

İlahiyat Fakültesi müfredatı Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından belirlenmektedir. Ancak hangi dersin hangi dönemde okutulacağına fakültelerin kendileri karar vermektedir.¹⁷² Fakültelerde üç ayrı bölüm bulunmaktadır. Bunlar Temel İslam Bilimleri Bölümü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü ve İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü'dür. Bu bölümler içerisinde de Anabilim dalları mevcuttur.

İlahiyat fakültelerinde okutulan dersler için Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi¹⁷³ ders müfredatı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi¹⁷⁴ müfredatı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi¹⁷⁵ müfredatı ve Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi¹⁷⁶ müfredatı incelenmiştir. Müfredatlara bakıldığında fakültelerde okutulan bazı derslerin birbirinden farklı dönemlerde okutulduğu dikkat çekmektedir. Ya da bazı fakülteler önce usul derslerini verirken bazıları tarih derslerini vermiştir. Başka dikkat çeken konulardan birisi de derslerin isimlerinde küçük farklılıkların olmasıdır. Mesela fakültesin biri Fıkıh Usulü dersi derken diğer bir fakülte aynı derse İslam Hukuk Usulü demiştir.

Ayrıca 2017 yılında Yükseköğretim Kurulu aldığı kararlarla; İlahiyat, İslami İlimler ve İslam ve Din Bilimleri fakültelerinin uyguladıkları lisans programlarına en az 25 krediden oluşan pedagojik formasyon derslerinin yerleştirilmesine ve 2017-2018 öğretim yılından itibaren yeni lisans programının uygulanmasına karar vermiştir. Yeni öğretmenlik lisans programı, Öğretmenlik Meslek Bilgisi (MB), Alan Eğitimi (AE) ve Genel Kültür (GK) derslerinden oluşmaktadır. Oranlarına bakıldığında Öğretmenlik Meslek Bilgisi %30-35, Genel Kültür dersleri %20-25 ve Alan eğitimi dersleri %40-45'tir. Böylece öğretmenlik lisans programı müfredatı oluşturulmuştur.¹⁷⁷

Aşağıya İlahiyat Fakültelerinde okutulan dersleri göstermek adına Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi müfredatı konulmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere bugün fakültelerde Yüksek Öğretim Kurumu tarafından belirlenen program uygulanmaktadır.

¹⁷² Zafer Çelik-Bekir S. Gür, "Yükseköğretim Sistemlerinin Yönetimi ve Üniversite Özerkliği: Küresel Eğilimler ve Türkiye Örneği", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, C. 4, S. 1, 2014, s. 21; <https://www.memurlar.net/haber/532020/yok-ilahiyat-fakultelerinin-mufredatini-degistirdi.html> (erişim tarihi: 12.06.2020).

¹⁷³ <http://www.divinity.ankara.edu.tr/files/2019/09/m%C3%BCfredat-ilahiyat.pdf> (erişim tarihi: 13.06.2020).

¹⁷⁴ <http://dosya.marmara.edu.tr/ilh/Bultendergi/lisansdersicerikmufredat2014.pdf> (erişim tarihi: 13.06.2020).

¹⁷⁵ http://ilahiyat.omu.edu.tr/tr/egitim/dersler-ve-icerikleri/_IlahiyatProgramYeniMufredat.pdf (erişim tarihi: 13.06.2020).

¹⁷⁶ http://ilahiyat.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2018/04/2017-2018_Dersler_Katalogu.pdf (erişim tarihi: 13.06.2020).

¹⁷⁷ Eyüp Şimşek, "Öğretmen Adaylarının Ölçme ve Değerlendirme Genel Yeterlilik Algıları: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, 2018, s. 61-62.

İlgili fakültelerin müfredatına bakıldığında, genel anlamda, zorunlu derslerin her fakülte de aynı olmasına rağmen, seçmeli derslerin farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 1.1 Hazırlık Sınıfı 1. Yarıyıl / Hazırlık Sınıfı 2. Yarıyıl

Dersin Adı	Uyg.	Kredi	Dersin Adı	Uyg.	Kredi
Kelime Bilgisi (Sarf)	Z	4	Kelime Bilgisi (Sarf)	Z	6
Cümle Bilgisi (Nahiv)	Z	8	Cümle Bilgisi (Nahiv)	Z	8
Duyma-Anlama (İstima')	Z	2	Duyma-Anlama (İstima')	Z	2
Okuma Anlama (Kırâa)	Z	8	Okuma Anlama (Kırâa)	Z	8
Sözlü Anlatım (Muhâdese)	Z	2	Sözlü Anlatım (Muhâdese)	Z	2
Yazlı Anlatım (İmlâ İnşâ)	Z	4	Yazlı Anlatım (İmlâ İnşâ)	Z	2
Arap Dili Fonetigi (Tashîh-i Hurûf)	Z	2	Arap Dili Fonetigi (Tashîh-i Hurûf)	Z	2

Tablo 1.2 1. Sınıf 1. Yarıyıl / 1. Sınıf 2. Yarıyıl

Dersin Adı	Uyg.	Kredi	Dersin Adı	Uyg.	Kredi
Kur'an Okuma ve Tecvid – I	Z	3	Kur'an Okuma ve Tecvid II	Z	3
Arap Dili ve Belâgatı – I	Z	3	Arap Dili ve Belâgatı II	Z	3
Akâid Esasları	Z	4	İbadet Esasları	Z	2
Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü I	Z	4	Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü II	Z	4
Hadis İlimleri ve Usûlü – I	Z	4	Hadis İlimleri ve Usûlü - II	Z	4
Siyer-i Nebî – I	Z	2	Siyer-i Nebî – II	Z	2
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi – I	Z/S	2	Din Psikolojisi	Z	2
Türk Dili – I	Z/S	2	Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II	Z/S	2
Yabancı Dil – I	Z/S	4	Türk Dili II	Z/S	2

Tablo 1.3 2.Sınıf 3. Dönem / 2. Sınıf 4. Dönem

Dersin Adı	Uyg.	Kredi	Dersin Adı	Uyg.	Kredi
Kur'an Okuma ve Tecvid – III	Z	3	Kur'an Okuma ve Tecvid – IV	Z	3
Tefsir I	Z	3	Tefsir II	Z	3
Hadis I	Z	3	Hadis II	Z	3
Fıkıh Usulü I	Z	3	Fıkıh Usulü II	Z	3
İtikadî İslam Mezhepleri	Z	2	Kelâm I	Z	2
Mantık	Z	2	İslâm Ahlak Esasları ve Felsefesi	Z	2
Din Sosyolojisi	Z	2	Din Eğitimi	Z	3
İslam Tarihi I	Z	2	İslâm Tarihi II	Z	2
Dinî Mûsikî	Z	2	İslâm Medeniyeti	Z	3
İslâm Sanatları	Z	2	İslâmî Türk Edebiyatı	Z	3
Arap Dili ve Belâgatı – III	Z	3	Arap Dili ve Belâgatı IV	Z	3
Osmanlı Türkçesi	Z	3	Öğretim İlke ve Yöntemleri	S	2

Tablo 1.4 3. Sınıf 5. Dönem / 3. Sınıf 6. Dönem

Dersin Adı	Uyg.	Kredi	Dersin Adı	Uyg.	Kredi
Kur'an Okuma ve Tecvid V	Z	3	Kur'an Okuma ve Tecvid IV	Z	3
Tefsir III	Z	3	Tefsir IV	Z	3
Hadis III	Z	3	Hadis IV	Z	3
Fıkıh I	Z	3	Fıkıh II	Z	3
Kelam II	Z	2	Kelam III	Z	2
Tasavvuf I	Z	3	Tasavvuf II	Z	3
Felsefe Tarihi	Z	3	İslam Felsefesi	Z	3
Dinler Tarihi I	Z	3	Dinler Tarihi II	Z	3
Arap Dili ve Belâgatı V	Z	3	Arap Dili ve Belâgatı VI	Z	3

Tablo 1.5 4. Sınıf 7. Dönem / 4. Sınıf 8. Dönem

Dersin Adı	Uyg.	Kredi	Dersin Adı	Uyg.	Kredi
Kur'an Okuma ve Tecvid VII	Z	3	Kur'an Okuma ve Tecvid VIII	Z	3
Tefsir V	Z	3	Din Felsefesi	Z	4
Hadis V	Z	3	Hitabet ve Mesleki Uygulama	Z	7
Fıkıh III	Z	3			
İslam Felsefesi II	Z	3			
Bitirme Ödevi	Z	7			

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölüm, araştırmanın problemini, amacını, veri toplama tekniğini, evren ve örneklemini, verilerin kapsam ve sınırlılıklarını en sonda da verilerin analiz ve değerlendirmesini içermektedir.

2.1. Araştırmanın Problemi

Genç-yaşlı, kadın-erkek, farklı özellik ve statüye sahip toplumun her kesiminde yaşayan bireylerde bir varlığa inanma duygusu ön plana çıkmıştır. Bu inanma duygusu o varlığa dayanma ve sıkıntılı zamanlarda ona sığınma, yardım umma gibi ritüelleri beraberinde getirmekte, bu durum farklı dinlerde çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Ayrıca inanma duygusu, kişinin düşünce, davranış ve tutumlarına da etki etmekte, bu bireysel durumlarına ek olarak toplumsal hayatına ve sosyal ilişkilerine de yön vermektedir. Diğer taraftan kişilerin dini yaklaşımları belli durumlarda değişkenlik gösterebilmektedir. Bu değişkenliklerin altında yatan bir takım sebepler vardır. Bunlar; kişinin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, yaşadıkları yer, doğdukları coğrafi bölge ve sosyal statü gibi değişkenler olabilmektedir.

Din faktörü, bireylerin ve toplumların hayatını düzenleyen sistemlerden biri kabul edilmektedir. Asırlardan beri bu konumunu sürdürmekte ve bireylerin hayatına belli kural ve kaidelerle dokunmaktadır.¹⁷⁸ Her dinde olduğu gibi dinlerin kendine has ritüelleri ve kuralları vardır. Bu anlamda insanların kendi inançlarının gereği olan ibadet ve ritüellerini yerine getirme durumuna göre de dindarlık şekilleri belirmiştir. Bu durumlarda herkes kendini farklı biçimlerde dindar olarak nitelemeye başlamıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde Amerika da insanların dindarlıklarını ölçmeye yönelik ilk çalışmaların yapılmaya başladığından söz edilebilir. Bu çalışmaların Hristiyan dindarlığını ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Ülkemizde ise bu çalışmalar 60'lı yıllarda başlamıştır. O günden bugüne hem dünyada hem de ülkemizde dindarlık ölçme çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında, dindarlıkla ilgili yeni arayışların olduğu, dindarlık ölçmeyle ilgili ölçek geliştirme faaliyetlerinin hız kazandığı ve bu tür çalışmalara ilginin arttığı görülmektedir.¹⁷⁹ Yapılan çalışmalara baktığımızda

¹⁷⁸ Çapcıoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre ile İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık", s. 50.

¹⁷⁹ Mehmedoğlu, "Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine", s. 465-466.

genelde üniversite öğrencilerine özelde ise İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dini yönelimlerini ölçmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bunun sebebi ise İlahiyat Fakültelerinde din eğitim-öğretiminin yapıyor olmasıdır. Bu fakültelerden mezun olan öğrenciler, ülkenin dört bir yanında din hizmetlerinde, hem örgün hem yaygın eğitim faaliyetlerinde aktif rol oynayacaklar ve dini faaliyetlerde belirleyici ve yönlendiricileri olacaklardır. Ülkeyi ileriye taşıyacak ve din konusunda yeni nesillere öncülük edecek kimseleri oluşturmaktadırlar. Bu nedenlerden dolayı hem fakültede aldıkları eğitim-öğretimle öğrenciler üzerindeki etkiyi görmek hem de kendilerinin dini yönelimleri hakkında fikir sahibi olmak için bu çalışmalar önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, bu araştırmanın problemini İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin, fakültede aldıkları eğitimin kendi dindarlıklarına olan etkisine ilişkin algıları nelerdir? sorusu oluşturmaktadır. Bu çalışmayla birlikte öğrencilerin aldıkları din eğitiminin kendi dindarlıklarına etkisinin öğrenciler tarafından ne şekilde algılandığı ortaya çıkarılmaya çalışılacak ve incelenecektir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Ülkemizde lisans düzeyinde din eğitim ve öğretiminin en üst seviyede verildiği yerler, İlahiyat Fakülteleri kabul edilmektedir. Bu sebepten ötürü bu kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin düşünce, tutum ve davranışları önem arz etmektedir. Bundan dolayı çalışmamız, ilahiyat eğitimi alan öğrencilerin hazırlık sınıfındaki Arapça eğitiminden başlayarak son sınıfa kadar aldıkları tüm derslerin kendi dindarlıkları üzerindeki etkisine ilişkin algılarını belli değişkenler açısından araştırmayı amaç edinmiştir.

İlahiyat, dinle ilgili bilimlerin ortak adı kabul edilmektedir. Zamanla ilimlerin ortaya çıkışıyla birlikte farklı bilimsel metot ve yöntemlerle branşlaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu kategorize edilen ilimlerin tamamı ilahiyat kavramının içine girmektedir. İlahiyatların amacı dinin anlaşılmasına yardımcı bulunmaktır. En temel görevi ise dinin başlangıcından günümüze kadar yaşamış olduğu olay ve olguları, hadis, tefsir, kelam, İslam tarihi gibi çeşitli branşlarda, bilimsel bilgiler çerçevesinde, bilimsel teknikler kullanarak günümüzün değişen ve gelişen şartlarına cevap verecek ve toplumların ihtiyaçları doğrultusunda anlaşılmayı sağlamaktır. Günümüzde din eğitim ve öğretiminde İlahiyatın etkisini görmek mümkündür. Bu etki ilki örgün eğitim kapsamında diğeri ise yaygın eğitim kapsamında olmak üzere iki aşama da gerçekleşmektedir.¹⁸⁰

Bu çerçevede düşünüldüğünde örgün eğitim kapsamında bulunan İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler ilahiyat ilimleri kapsamında yukarıda bahsedilen

¹⁸⁰ Yıldız Kızılabdullah, "Kavramsal Çerçeve: Eğitim Öğretim ve Din", *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan-Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 51-52.

amaçlar doğrultusunda yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Araştırmamız; öğrencilerin bu ilimleri alarak dindarlıklarının, belli değişkenler dâhilinde, ne yönde evrildiğini görmeyi amaçlamaktadır.

Çevrelerindeki farklı görüş ve fikir sahibi kişilerle arkadaşlıklar kuran ve bolca zaman geçiren gençler, ülkemizde ve dünyada cereyan eden dini, sosyal ve toplumsal olayların ortasında kalmakta ve onlardan etkilenmektedirler. Bu süreçte İlahiyat fakültesine başlayarak hayatının beş yılını burada geçiren öğrencilerin zaman içinde dini yönelimlerinin nasıl şekillendiği ve belli değişkenlerden etkilenip etkilenmediği merak konusu olmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. İlahiyat Fakültesi öğrencileri dini yönelim ölçeğine göre nasıl bir performans göstermektedir?

2. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları baba eğitim seviyesine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

4. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları anne eğitim seviyesine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

5. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları lise türüne göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

6. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları mevcut sınıf seviyesine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

7. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları mevcut akademik ortalamalarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

8. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları doğdukları coğrafi bölgeye göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

9. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini yönelim puanları yaşadıkları yerleşim birimine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2.3. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli araştırmanın verilerinin toplanması ve çözümlenmesi esnasında gerekli koşulların düzenlenmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda nicel araştırma yönteminden, betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel tarama yöntemi; olayların, kurumların veya çeşitli konuların ne olduğunu incelemeye ve araştırmaya yöneliktir. Üzerinde çalışılan konunun mevcut durumuna ilişkin hipotezleri test etmek için veriler toplamak ve sorulara cevap bulmaktır. Aynı zamanda bu yöntem, eksikleri-

fazlalıkları görmenin yanında yeni olayları yorumlamada ve güncel problemleri çözmeye önemli imkânlar da sunmaktadır.¹⁸¹

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmamızın birinci bölümünde konuyla ilgili olan kavramlar araştırılırken doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.¹⁸² Din, dindarlık ve İlahiyat Fakültesi kavramlarının içeriği ve dindarlığın ölçülmesi, dindarlık-egitim ilişkisi gibi konuların araştırılması için gerekli literatür taraması yapılmıştır. Bu amaçla konuyla ilgili olan tez, makale, kitap vb. yayınlar incelenmiş ve bilgisayar aracılığıyla fişlenmiştir. Akabinde toplanan bilgiler itina ile bir bütünlük içinde yazılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde; araştırmada kullanılacak olan ölçeğin Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören hazırlık, 1., 2., 3. ve 4. Sınıf öğrencilerine uygulanabilmesi için fakülte dekanlığından gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca ölçeği geliştiren Yakup Coştu'yla iletişime geçilerek, hazırlamış olduğu ölçeği kullanmak için kendisinden onay alınmıştır. Devamında Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören 682 öğrenciye ölçek uygulanmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Kişisel Bilgi Formu ve nicel veri toplama aracı olarak Yakup Coştu'nun geliştirdiği "Dini Yönelim Ölçeği" kullanılmıştır.

2.5.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunun içinde; katılımcıların cinsiyeti, anne ve babalarının eğitim durumu, mezun oldukları lise türü, sınıfları, not ortalamaları (AGNO), doğum yerleri ve hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimleri sorulmuş ve bunlar bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Kişisel bilgi formunda toplamda 8 soru yer almıştır.

2.5.2. Dini Yönelim Ölçeği

Yakup Coştu (2009) tarafından geliştirilen Dini Yönelim Ölçeği toplam 37 maddeden oluşmakta ve 2 faktörlü bir yapı göstermektedir. Ölçeğin ilk alt faktörü 30 maddeden oluşmakta dini yönelime ilişkin normatif ifadeler içermektedir. Bir diğer alt faktör ise 7 madde içermekte ve dini yönelime ilişkin popüler ifadelerden oluşmaktadır. Orijinal makalesinde yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi sonucu ölçeğin toplam açıklanan varyans oranının %35.26 olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçeğin madde-toplam korelasyonları hesaplanmış, test yarımlama ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı

¹⁸¹ Suat Cebeci, *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, ALFA, İstanbul 2014, s. 21-23.

¹⁸² Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 1, 2015, s. 72.

hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada ise öğrencilerden toplanan verileri Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. DFA sonucunda elde edilen uyum değerleri Satorra Bentler X^2 /serbestlik derecesi 3.38, RMSEA=0.064, NFI=0.89, NNFI=0.92, CFI=0.92, IFI=0.92, GFI=0.91, AGFI= 0.90 olarak bulunmuştur. Söz konusu oluşturulan modelin uyum değerleri kabul edilebilir ve iyi olduğunu göstermektedir.¹⁸³ Ayrıca ölçekte yer alan iki alt faktörlerin güvenilirliği sorgulamak adına Cronbach Alfa ve Bileşik Güvenirlik(CR) katsayısı hesaplanmıştır. İlk alt faktör olan DYÖ-Normatif için alfa değeri 0.89, CR değeri 0.79; DYÖ-Popüler için alfa değeri 0.75, CR değeri ise 0.73 bulunmuştur. Buna göre ölçekten elde edilen puanların iç tutarlılık anlamında güvenilir olduğu söylenebilir.

2.6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bilimsel araştırmalarda araştırma problemini çözmeye kullanılacak bilgi ve verilerin ya araştırmaya katılanların tamamından ya da o grubu temsil eden belli sayıda kimsenin dayanak olarak seçilmesiyle oluşturulur. Bütün kitlenin araştırmaya dâhil edilmesine evren, bu kitlenin bir kısmının araştırma sonuçlarına dâhil edilmesine ise örneklem adı verilir. Örneklem araştırma için kullanılan evrenin bir alt grubu kabul edilir ve bütün kitleye yönelik tahminlerde bulunmaya çalışılır.¹⁸⁴

Bu araştırmanın evreni Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin tamamıdır. Örneklemi ise 682 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin dağılımına bakıldığında hazırlık sınıfı (155), birinci sınıf (132), ikinci sınıf (122), üçüncü sınıf (152) ve dördüncü sınıf (121) öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Basit Tesadüfi Örnekleme yönteminde evrendeki bulunan her birimin örnekleme seçilmesinde eşit ve bağımsız olması şartı aranır. Yani bu türde yansızlık şartının sağlanması gerekir. Bu durumda evrendeki bireyler seçilirken eşitlik ilkesine uyulduğunda, örneklem seçiminde de herkesin eşit şansının olduğu ortaya çıkar. Bu türde her bir örneklemin kararları birbirinden bağımsız ve ayrı olur. Birbirlerinin örnekleme seçilme aşamasında da aralarında bir bağlantı yoktur. Ayrıca basit tesadüfi örneklemede, örneklemden evrene genelleme yapılabilmektedir. Yine genelleme yapılırken hata payı da istatistiksel olarak ölçülebilir.¹⁸⁵

¹⁸³ Rex B. Kline, *Principles and practice of structural equation modeling*, 2005; Karl Gustav Jöreskog – Dag Sörbom *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International, 1993; Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using multivariate statistics*, Boston, Pearson Education, Inc.,2007.

¹⁸⁴ Savaş Baştürk - Mehtap Taştepe, "Evren ve Örneklem", *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ed. Savaş Baştürk, Vize Yayıncılık, Ankara 2013, s. 131.

¹⁸⁵ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*", Pegem Akademi, 13. Baskı, Ankara 2018, s. 99-100.

Bu çalışma grubunun cinsiyetlerine bakıldığında 374 kişi kız öğrencilerden, 308 kişi de erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Cinsiyet dağılımında kız ve erkek öğrenci sayılarında dengeli olmaya dikkat edilmiştir.

Tablo 2.1 Çalışma Grubuna Ait Demografik Özellikler

Demografik Bilgi	Grup	Frekans	Yüzde(%)
Cinsiyet	Kadın	374	54.8
	Erkek	308	45.2
Baba Eğitim	Okuma-Yazma Bilmiyor	31	4.9
	İlköğretim	355	56.3
	Lise	136	21.6
	Lisans ve üstü	108	15.8
Anne Eğitim	Okuma-Yazma Bilmiyor	105	16.9
	İlköğretim	439	64.4
	Lise	51	8.2
	Lisans ve üstü	25	4.0
Lise	Anadolu ve Öğretmen Lisesi	133	19.6
	Meslek Lisesi	32	4.7
	İmam Hatip Lisesi	143	21.1
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	321	47.3
	Düz Lise	50	7.4
Sınıf	Hazırlık	155	22.7
	1.sınıf	132	19.4
	2.sınıf	122	17.9
	3.sınıf	152	22.3
	4.sınıf	121	17.7
Akademik Ortalama	2.49 ve altı	85	12.5
	2.49-2.99	197	28.9
	3.00-3.49	269	39.4
	3.50 ve üzeri	131	19.2
Bölge	Akdeniz Bölgesi	320	46.9
	Marmara Bölgesi	35	5.1
	İç Anadolu Bölgesi	84	12.3
	Doğu Anadolu Bölgesi	96	14.1
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	71	10.4
	Karadeniz Bölgesi	30	4.4
	Ege Bölgesi	46	6.7
Yerleşim Birimi	Köy	177	26.0
	İlçe Merkezi	196	28.7
	İl Merkezi	86	12.6
	Büyükşehir	223	32.7

Tablo 2.1'e baktığımızda araştırmaya katılan öğrencilerin %54,8'inin Kadın (n=374), %45,2'sinin Erkek (n=308) olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin babalarının eğitim seviyelerine bakıldığında %56.3'ü İlköğretim (n=355), %21.6'sı Lise (n=136), %15.8'i Lisans ve üstü (n=108), %4.9'ununda okuma-yazma bilmediği (n=31) ortaya

çıkılmaktadır. Annelerinin eğitim durumları ise %64.4'ü ilköğretim (n=439), %8.2'si lise (n=51), %4'ü lisans ve üstü (n=25), %4.9'u ise okuma yazma bilmemektedir (n=105). Öğrencilerin mezun oldukları lise türlerine bakıldığında %47.3'ü Anadolu İmam Hatip Lisesi mezunu (n=321), %21.1'i İmam Hatip Lisesi mezunu (n=143), %19.6'sı Anadolu ve Öğretmen Lisesi mezunu (n=133), %7.4'ü Düz Lise mezunu (n=50) ve %4.7'sinin Meslek Lisesi (n=32) çıkışlı olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf değişkenliğine bakıldığında %22.7'si Hazırlık (n=155), 19.4'ünün 1. Sınıf (n=132), 17.9'unun 2. Sınıf (n=122), %22.3'ünün 3. Sınıf (n=152) ve 17.7'sinin 4. Sınıfta (n=121) öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Öğrencilerin akademik ortalamalarına bakıldığında %39.4'ünün 3.00-3.49 arasında olduğu (n=269), %28.9'unun 2.49-2.99 arası olduğu (n=197), %19.2'sinin 3.50 ve üzeri olduğu (n=131), kalan %12.5'inin de 2.49 ve altında (n=85) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin doğduğu bölgeler incelendiğinde %46.9'unun Akdeniz (n=320), %14.1'inin Doğu Anadolu (n=96), %12.3'ünün İç Anadolu (n=84), %10.4'ünün Güneydoğu Anadolu (n=71), %6.7'sinin Ege (n=46), %5.1'inin Marmara (n=35) ve %4.4'ünün Karadeniz (n=30) bölgesinde ikamet ettikleri anlaşılmıştır. Son olarak ise öğrencilerinin hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim birimi sorulduğunda %32.7'sinin Büyükşehir (n=223), %28.7'sinin İlçe merkezinde (n=196), %26'sının Köyde (n=177) ve %12.6'sının da İl Merkezinde (n=86) yaşadığı görülmektedir.

2.7. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırma; Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 2019-2020 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler, araştırma verilerinin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu ve Çoştü tarafından geliştirilen "Dini Yönelim Ölçeği", çalışmaya katılan öğrencilerin anket formuna verdiği cevaplar, çalışmada elde edilen sonuçlar ve uygulandığı zaman dilimi ile sınırlıdır.

Çalışmaya Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden 682 kişi olumlu dönüş yapmıştır. Araştırma grubunun büyük çoğunluğu 18-23 yaş aralığında bulunan gençlerden oluşmaktadır. Örneklemen sınıflara ve cinsiyete göre dağılımı dengeli bir şekilde yapılmıştır.

2.8. Uygulama

Ölçek formu 2019-2020 eğitim-öğretim yılının Nisan-Mayıs ayları arasında öğrencilere uygulanmıştır. Başta yüz yüze doldurtulması planlanan formlar, yaşanan Covid-19 salgını sebebiyle Google formlar üzerinden tekrar düzenlenerek sosyal medya üzerinden öğrencilere ulaştırılmıştır. Fakültede öğrenim gören toplam öğrenci sayısı

762'dir. Öğrencilerden 682 kişi anketlere dönüş yapmıştır. Anket formlarının online olması ve bir soruyu cevaplamadan diğerine geçmek mümkün olmadığı için formların bir kısmının doldurulup bir kısmının boş bırakılması gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Böylece fakülte de öğrenim gören çoğu öğrenciye de ulaşılmıştır.

Öğrencilere; "Dini Yönelim Ölçeği"ndeki sorulara verecekleri cevapların sadece bilimsel çalışma için kullanılacağı, başka kişi ve kurumlarla paylaşılmayacağı ve cevapların gizli tutulacağı hem mesaj yoluyla hem de form üzerine yazılarak belirtilmiştir.

2.9. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Veri elde etme aracı olarak uyguladığımız ölçeklerin sunduğu bilgilerin çözümlenmesinde SPSS (22.0) programı uygulanmıştır.

Öğrencilerin dini yönelim ölçeğinden aldıkları puanları ve puanların çeşitli demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle öğrencilerin dini yönelim alt ölçeklerinden normatif ve popüler alt ölçek puanlarının betimsel özellikleri incelenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerden tek ve çok değişkenli uç değerler ve kayıp değerler analiz dışında bırakılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin dini yönelim alt ölçeklerinden aldıkları puanlar cinsiyet, baba eğitim durumu, anne eğitim durumu, lise türü, sınıf düzeyi, akademik ortalama, doğdukları bölge ve yaşamlarını geçirdikleri yerleşim yerlerinin alt düzeylerine göre incelenmiştir. Grup karşılaştırmalarını yapmadan önce değişkenlerin tüm alt düzeylerinde alt ölçek puanlarının dağılımları incelenmiştir. Normallik inceleme yöntemleri kapsamında Kolmogorov-Smirnov(K-S) testi, basıklık-çarpıklık katsayısı ve basıklık-çarpıklık katsayısının kendi standart hatasına bölünerek elde edilen Z değerleri bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu yöntemlerden tümünün normallik için gerektirdiği koşulları yerine getiren alt grup dağılımları normal, bu koşullardan en az bir tanesini yerine getirmeyen dağılımlar çarpık kabul edilmiştir. K-S testinin anlamlı olmadığı, çarpıklık-basıklık katsayısının -1 , +1 aralığında yer aldığı ve Z değerlerinin -1.96, 1.96 aralığında yer alan dağılımlar normal olarak kabul edilmiştir¹⁸⁶ Tüm alt grupları normal dağılan ve 2 düzeye sahip olan gruplara bağımsız gruplar t testi, 2'den fazla düzeye sahip olan değişkenlere ise tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizi sonucu anlamlı çıkan karşılaştırmalarda ikili karşılaştırmalar için Scheffe testi kullanılmıştır. Alt grupların en az bir tanesinin çarpık ve 2 düzeye sahip değişkenlere ise Mann Whitney U testi, 2'den

¹⁸⁶ Tabachnick - Fidell, *Using multivariate statistics*, Boston, Pearson Education, Inc, 2007; Andy Field, *Descobriendo a Estatística Usando o SPSS-5*. Penso Editora, 2009; Henry C. Thode, *Testing for normality* (Vol. 164). CRC press, 2002.

fazla düzeye sahip olan değişkenlere ise Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Kruskal Wallis testi sonucu anlamlı çıkan karşılaştırmalarda ikili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR – YORUMLAMA

3.1. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlara Ait Betimsel Değerlerin İncelenmesi

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin dini yönelim normatif ve dini yönelim popüler alt ölçeklerine ait aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum puanlar, basıklık ve çarpıklık katsayıları Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarına Ait Betimsel Değerler

Alt Ölçek	N	\bar{X}	S.S	Min	Max	Basıklık	Çarpıklık
<i>DYÖ-Normatif</i>	647	138.99	7.61	115	150	-0.062	-0,731
<i>DYÖ-Popüler</i>	674	19.54	4.52	8	31	-0,104	-0,128

Dini yönelim alt ölçeklerinden olan DYÖ-Normatif alt ölçeğinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde grup ortalamasının 138.99 olduğu görülmektedir. Alt ölçekten alınacak minimum ve maksimum puanlar (30-150) çevresinde değerlendirildiğinde çalışma grubunun bu alt ölçekte oldukça olumlu bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bir diğer dini yönelim alt ölçeği olan DYÖ-Popüler alt ölçeğinde ise öğrencilerin ortalamalarının 19.54 olduğu görülmektedir. Alt ölçekten alınacak minimum ve maksimum puanlar (7-35) çevresinde değerlendirildiğinde çalışma grubunun yine bu alt ölçekte de oldukça olumlu bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Buna göre çalışma grubundaki öğrencilerin dini yönelime ilişkin oldukça olumlu bir eğilimleri oldukları görülmektedir.

Toplumların geçmişten gelen bir dini yönelim anlayışları vardır. Dini yönelimlerinin kaynağı, her şeyi ile dini bilgi ve öğretilere dayandığı gibi, toplumun önceki adet ve alışkanlıklarına da dayandığı görülmektedir. O halde kaynağı itibariyle iki yönelimden bahsedilebilir. Bu yönelimlerden biri Kur’an ve sünnete bağlı olan normatif tarzlı dini yönelim, diğeri ise halk arasında yaygın, alışlagelmiş belli ritüellere bağlı olan popüler tarzlı dini yönelim şeklinde isimlendirilebilir. Normatif tarzlı dini yönelimden kastedilen, bireylerin yaşayışlarının, o dinin itikâdî, amelî ve ahlâkî kurallarından oluşmasıdır. Popüler tarzlı dini yönelimden kastedilen ise kişilerin yönelimlerinin, dini/mistik öğelerden oluşması ve kendi yaşayışlarında o öğeleri kullanmaları ve faydalanmalarıdır. Nazar, muska, cin çarpması, fal, büyü gibi durumlar popüler tarzlı dini

yönelime örnek olarak gösterilebilir. Bu uygulamalar, özü itibariyle dini temele dayanmasalar da halk arasında yaygın inanışlar olmaya devam etmektedirler.¹⁸⁷

Popüler din anlayışını ele aldığımız zaman sadece bir halk inancı olarak veya normatif dinden farklılık arz eden bir durum gibi görülmemelidir. Ayrıca popüler dinin geçmişteki halk inançlarından geldiğini ve tamamen eski dinlerin birer kalıntısı olduğunu da söylemek doğru olmaz. Popüler din, günümüzdeki yüksek kitabi dinleri, halkın anlama seviyesi olarak da görülebilir. Dünyada evrensel düzeydeki dinler yaygın bir hal aldıkça bu dinlere giren insanların sayısında da artış olmuştur. Ancak bu insanlar yeni dinlerine geçerken, eski dinlerinin bazı ritüellerinden de vazgeçememişlerdir. Böylelikle eski inançlarını yeni dinin içine gizli bir şekilde dâhil etmişler ve davranışlarında da bunun sürdürmüşlerdir.¹⁸⁸ Öyleyse popüler din anlayışının dinlerin içine dâhil olmasındaki etkenler farklılık gösterebilmektedir. Bu durumların gerçekleşmesiyle o dini, doğduğu andan beri kabul eden insanlara etki edebileceği de düşünülebilir. Çünkü insanlar ve toplumlar iç içe yaşadığı için birbirlerinden etkilenmektedirler.

Araştırma neticesinde Tablo 3.1'deki bulgulara baktığımız zaman, İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin hem normatif tarzlı dini yönelimlerinde hem de popüler tarzlı dini yönelimlerinde olumlu birer eğilim gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Aldıkları eğitimin öğrencilerin dindarlıklarında açık bir şekilde etki ettiğini söylemek mümkündür.

Araştırmadaki dini yönelim, ana etken olarak öğrencilerin aldıkları din eğitimi bünyesinde ölçülmeye çalışmıştır. Çıkan sonuçlarda da öğrencilerin dindarlıklarında anlamlı bir yönelimin olduğu görülmektedir. Ancak eğitim değişkenini ele aldığımızda dindarlığın bilgi boyutunda ve dini bireyselleşmede de önemli bir rol oynadığı açıktır. Dindarlığın kalan dört boyutu olan inanç, pratik, tecrübe ve etki boyutları açısından bakıldığında ise durum tam tersi bir şekle evrilmektedir. Çünkü eğitim seviyesi yükseldikçe dini tutum ve davranışlara daha az ilgi gösterildiği sonucu da ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁹

3.2. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyet Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının cinsiyet değişkeninin alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.2'de gösterilmiştir.

¹⁸⁷ Çoştı, "Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım "Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi", s. 125-126.

¹⁸⁸ Arslan, "Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması", s. 100.

¹⁸⁹ Celaleddin Çelik, "Değişkenler ve Boyutlar Bağlamında Türk Toplumunda Dini Hayatın İncelenmesi", *Bilimname*, S.1, 2003/1, s. 171.

Tablo 3.2 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyet Değişkenlerine Ait Normallik Değeri

Alt Faktör	Düzy	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	Kadın	0.000	-0,211	-0,654	2.82	5.06
	Erkek	0.000	-0,075	-0,830	2.26	5.80
Popüler	Kadın	0.200*	-0,030	-0,128	0.00	0.99
	Erkek	0.200*	-0,150	-0,131	0.53	0.91

Tablo 3.2’de yer alan normallik değerleri incelendiğinde “Dini Yönelim Normatif” alt ölçeğindeki puanların hem kadınlarda hem de erkeklerde K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta olmaması sebebiyle normal olmayan dağılımlar gösterdikleri söylenebilir. “Dini Yönelim Popüler” alt ölçeğindeki puanların ise hem erkeklerde hem kadınlarda K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının cinsiyete ait U testi sonuçları Tablo 3.3’te, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının cinsiyete ait t testi sonuçları Tablo 3.4’te gösterilmiştir.

Tablo 3.3 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanların Cinsiyete Göre U-Testi Sonuçları

Düzy	N	Sıra Ort	Sıra Toplamı	U	P
Kadın	360	341.52	122946.5	47513.2	0.029
Erkek	293	309.16	90584.5		

Tablo 3.3’te yer alan sonuçlar incelendiğinde kadın ve erkek öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur: $U=47513.2$, $p<0.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında kadın öğrencilerin sıra ortalamalarının ($\bar{X}=341.52$), erkek öğrencilerin sıra ortalamalarından ($\bar{X}=309.16$) daha fazla olduğu dolayısıyla kadınların bu alt ölçekte daha olumlu puanlara sahip oldukları söylenebilir.

Araştırma neticesinde kadın ve erkek öğrencilerin normatif dini yönelim alt ölçek sonuçlarında anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı görülmüştür. Normatif dindarlık ölçümünde kadınların puan ortalamasının daha olumlu çıkmasında belli faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bunda toplum içinde kadınların daha fazla risk altında olmaları, kendilerini koruma noktasında erkeklere göre daha naif ve daha yardıma muhtaç bir bünyeye sahip olmaları dile getirilebilir. Zira kadınların yaratılıştan sığınma duygusu ve

korunma isteğine sahip olmaları bu durumda da mutlak güç olan Allah'a sığınma ve ondan korunma talep etmelerinin dini bağlılıklarını arttırdığı söylenebilir. Kadınların yapısal olarak yumuşak mizaçlı olmaları, olaylara daha duygusal ve daha hassas bir şekilde yaklaşmaları da temel etkenlerdendir. Çünkü yaşadıkları olumsuz bir durum karşısında ya da yaptıkları hatalar sonucunda daha fazla suçluluk ve pişmanlık duygusu yaşayabilirler. Bu durum, öldükten sonra ahirette yaptıklarının sorumluluğuyla karşılaşma ve hesap verme konusunda ince düşünmelerine neden olabilir. Ayrıca ataerkil bir toplum yapısı içinde özellikle kız çocuklarının erkeklere göre daha itaatkâr ve sorumluluk duygusu içinde yetiştirilmeleri sebebiyle, dine bağlılıklarında da bu yetiştirilme tarzının etkili olduğu söylenebilir.¹⁹⁰

Kadınların küçük yaşlardan itibaren daha çok evde olmaları, aile işlerine özellikle de annelerine yardım etmeleri, erkekler kadar belki de dışarı çıkmamaları dolayısıyla çevrenin olumsuz tesirlerinden görece daha az etkilenmeleri de buna bir sebep olarak gösterilebilir. Ayrıca bizim toplumumuzda kadınların ahlak ve edeb timsali olarak görüldüğü söylenebilir. Dinsel anlamda kadın ve erkekler arasında böyle bir fark olmamasına rağmen Türk örf, adet, gelenek ve göreneklerine göre böyle bir anlayış vardır. Bu nedenle hepsi potansiyel bir anne adayı olan kadınların erkeklere göre daha dindar bir yapıya sahip olması beklenmektedir. Ayrıca kadınların yapıları gereği çoğu durumda olduğu gibi dini meselelere karşı da erkeklere göre daha dikkatli ve istekli olmaları bu sebeplerden bir diğeridir. Yani toplumun insan üzerine etkisinin bir yansıması olarak kadınların erkeklerden daha dindar oldukları söylenebilir.

Literatüre baktığımızda daha önce yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkeninin dindarlık ölçümlerinde kısmen rol oynadığı görülmüştür. Çünkü cinsiyet faktörü değişkeni ele alınarak yapılan ölçümlerde, kadınların dindarlık düzeylerinin erkeklerinkinden daha yüksek çıktığı çalışmalar da mevcuttur. Ülkemizde yapılan bazı araştırmalarda da bunun tam tersi bir durumun tespit edildiği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili literatür incelendiğinde bu araştırma bulgularını destekleyen bazı çalışmaların yapıldığını görmek mümkündür. Taştan-Kuşat ve Çelik'in (2001) üniversite düzeyinde din eğitim ve öğretimi alan öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmasında, kız öğrencilerin dini pratiklerini yerine getirme oranlarının erkelere göre daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁹¹ Ulu (2006) tarafından Erciyes Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin dini inanış ve

¹⁹⁰ Yahya Turan-Orhan İyibilgin, "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örneği)", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 2018, s. 413-414.

¹⁹¹ Taştan-Kuşat-Çelik, "Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", s. 169-192.

davranışlarını ölçmeye yönelik yapılan çalışmada; cinsiyetle namaz ibadetinin ilişkisi değerlendirilmiş ve kız öğrencilerin düzenli olarak günlük ibadetlerini yerine getirmede erkeklerden daha yüksek bir orana sahip oldukları görülmüştür. Aynı durum düzenli olmasa da günlük ibadetleri yerine getirmede de geçerli olmuş ve kızların ibadetlerine daha çok önem verdiği görülmüştür.¹⁹² Kımtır'ın (2012) üniversite öğrencilerinde benlik kaygısı ve dindarlık algılarını ölçmeye yönelik yaptığı çalışmada da, öğrencilerin öznel dindarlık algılarının ortalamalarına bakıldığında, kız öğrencilerin dindarlıklarının erkek öğrencilerden daha yüksek çıktığı görülmüştür.¹⁹³ Şentepe ve Güven (2015) tarafından İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrencilere yapılan benzer bir çalışmada da cinsiyet değişkeni ve dindarlık arasında anlamlı bir fark olduğu bulgulanmıştır. Araştırmada kadınların aldığı puanlar ile erkeklerin aldığı puanlar arasında, kadınlar lehine daha olumlu bir sonuç çıkmıştır. Dolayısıyla kadınların dindarlık düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğu verisine ulaşılmıştır.¹⁹⁴ Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bulgular, bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir.

Konuyla ilgili yapılan bazı araştırma bulgularına göre ise tam tersi sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Turan (2017) tarafından yapılan bir çalışmada dindarlığın inanç, etki ve bilgi boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya konmuştur. Erkeklerin bu üç boyutta da kadınlardan daha yüksek bir ortalama elde ettiği görülmüştür. Böylelikle erkeklerin daha güçlü dini inanışlara ve tutumlara sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.¹⁹⁵ Onay'ın (2004) yine öğrenciler üzerinde yapılan bir çalışmasından elde edilen bulgulara göre, erkek öğrencilerin dindarlık düzeylerinin kız öğrencilerin dindarlık düzeylerinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁹⁶ Ayrıca yapılan bazı çalışmalarda ise cinsiyet faktörünün kişilerin dindarlıklarında anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı tespit edilmiştir. Öyle ki Uysal (1995) tarafından yapılan ve dindarlığın beş boyutunu ele alan araştırmada, kadınlar ve erkekler arasında sadece dindarlığın ibadet boyutunda bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Diğer boyutlarda ise kadınlar ve erkekler arasında manidar bir fark elde edilememiştir. Uysal bu durumu,

¹⁹² Mustafa Ulu, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanış ve Davranışları –Erciyes Üniversitesi Örneği-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, s. 73.

¹⁹³ Nurten Kımtır, "Ergenlerde Benlik Kaygısı ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 17, 2012, s. 439-468.

¹⁹⁴ Ayşe Şentepe-Metin Güven, "Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 31, 2015, s. 27-44.

¹⁹⁵ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, 2017.

¹⁹⁶ Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, 2004.

cinsiyetin halkın dindarlığında benzerlik ve bütünlüğün bir göstergesi olarak nitelemiştir.¹⁹⁷

Literatür incelendiğinde Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda erkeklerin bazı çalışmalarda da kadınların dindarlık düzeylerinin yüksek olduğunu görmek mümkündür. Bunun yanında yapılan bazı araştırmalarda da cinsiyet faktörünün dindarlıkla bir ilişkisinin olmadığını ortaya koyan bulgular da mevcuttur.¹⁹⁸ Ancak Batı’da yapılan çalışmalar da özellikle de sosyoloji ve psikoloji alanlarında erkeklerin daha dindar olduğuna dair bulgulara rastlanmıştır. Ancak pek çok araştırmada kadınların erkeklerden daha dindar oldukları ortaya çıkmıştır.¹⁹⁹

Tablo 3.4 DYÖ-Popüler Alt Faktörünün Cinsiyete Ait T Testi Sonuçları

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S	SD	t	p
Kadın	371	19.67	4.41	672	0.798	0.425
Erkek	303	19.39	4.65			

Tablo 3.4’te yer alan sonuçlara göre öğrencilerin dini yönelim popüler alt ölçek puanları cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermemektedir, $t_{(672)}=0.798$, $p>0.05$. Buna göre kadın öğrencilerin dini yönelim popüler alt ölçek puan ortalamaları ($\bar{X}=19.67$) ile; erkek öğrencilerin ortalamaları ($\bar{X}=19.39$) arasında istatistiksel olarak bir fark bulunmamaktadır.

Araştırma neticesinde popüler tarzlı dini yönelimlerde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla cinsiyet faktörü normatif tarzlı dini yönelim ölçümlerinde farklılaşma ortaya koyarken, popüler tarzlı dini yönelim ölçümlerinde anlamlı bir farklılaşma ortaya koymamıştır.

Bu araştırmada popüler dini yönelim alt ölçek puanlarında böyle bir durum ortaya çıkmasında; kız ve erkek öğrencilerin, İlahiyat Fakültesinde üç farklı bölümde pek çok anabilim dalında eğitim almalarının rolü olduğu söylenebilir. Zira bu eğitimlerin amacı onlara din konusunda doğru bilgi vermektir. Öğrenciler fakültede beş yıl boyunca yoğun bir şekilde alanlarıyla ilgili birçok ders görmektedirler. Araştırmada çıkan bu sonuç, bize aldıkları eğitim sayesinde toplumda halk inanışı kabul ettiğimiz büyü, muska vb. batıl ve hurafe inanışlara ve onların pratiklerine karşı bilinçlendiklerini göstermektedir. Ayrıca bu batıl ve hurafe olan yönelimlere itibar etmedikleri, günlük yaşamlarında da popüler dini

¹⁹⁷ Uysal, “İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma”, s. 263-271.

¹⁹⁸ Hakan Işık, *Kişilik ve Dindarlık İlişkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2018, s. 110.

¹⁹⁹ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 142-143.

durumlara yönelmedikleri ve onlardan medet ummadıkları ve beklenti içinde olmadıkları fikri ortaya çıkmaktadır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde bu araştırma sonuçlarını destekleyen bazı çalışmaların yapıldığını görmek mümkündür. Bayram'ın (2019) Malatya ilini örneklem olarak seçtiği çalışmasında, cinsiyete bağlı olarak popüler dini yönelimde bir farklılaşmanın olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.²⁰⁰ Ortaya çıkan bu bulgu, bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir. Ancak popüler dini yönelimi ölçmeye yönelik ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda ise farklı sonuçlar ortaya konulmuştur. Çoştı (2009) tarafından yapılan benzer bir çalışmada, kadınların erkeklere oranla daha yüksek bir popüler dini yönelime sahip olduğu tespit edilmiştir.²⁰¹ Topuz'un (2012) Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada ise, kız öğrencilerin popüler inanç düzeyi, erkek öğrencilerden daha yüksek çıkmıştır.²⁰²

3.3. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Baba Eğitim Durumu Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının baba eğitim durum değişkeninin alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.5'te gösterilmiştir.

Tablo 3.5 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Baba Eğitim Durum Değişkenine Ait Normallik Değerleri

Alt Faktör	Düzyey	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	Bilmiyor	0.057*	-0.849	-0.499	0.97	1.11
	İlköğretim	0.000	-0,114	-0,673	0.42	5.06
	Lise	0.000	-0,155	-0,713	0.36	3.28
	Lisans ve üstü	0.000	-0,109	-0,736	0.22	3.02
Popüler	Bilmiyor	0.304*	0.150	0.070	0.17	0.16
	İlköğretim	0.063*	-0.190	-0.096	0.71	0.72
	Lise	0.187*	0.116	-0.011	0.27	0.05
	Lisans ve üstü	0.052*	-0,086	-0,120	0.17	0.49

Tablo 3.5'te yer alan normallik değerleri incelendiğinde "Dini Yönelim Normatif" alt ölçeğindeki puanların "Okuma-Yazma bilmiyor" alt grubu dışındaki baba eğitim durumu tüm alt gruplarında K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta

²⁰⁰ Nurten Bayram, *Popüler ve Kitabi Dindarlık Arasındaki Gerilim ve İletişim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2019, s. 53.

²⁰¹ Yakup Çoştı, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2009, s. 141.

²⁰² İlhan Topuz, "Gençlerde Normatif, Popüler ve Paranormal İnançlar Üzerine Bir Araştırma: SDÜ Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 29, 2012/2, s. 24.

olmaması sebebiyle normal olmayan dağılımlar gösterdikleri söylenebilir. “Dini Yönelim Popüler” alt ölçeğindeki puanların ise baba eğitim durumu tüm alt gruplarında K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının baba eğitim durumuna ait Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 3.6’de, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarına ait betimsel değerler ve baba eğitim durumuna ait tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3.7 ve Tablo 3.8’de gösterilmiştir.

Tablo 3.6 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Baba Eğitim Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları

Düzyey	N	Sıra Ort.	SD	χ^2	p
Bilmiyor	30	321.98	3	5.35	0.148
İlköğretim	338	291.01			
Lise	126	327.03			
Lisans ve üstü	103	284.24			

Analiz sonuçları çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının baba eğitim durum değişkeninin alt düzeylerine göre farklılaşmadığını göstermektedir, $\chi^2(sd=3, n=597) = 5.35, p > 0.05$. Bu bulgu baba eğitim durumundaki tüm alt grupların dini yönelim normatif alt ölçek puanlarını arttırmada benzer etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonucunda böyle bir yargının ortaya çıkmasında, öğrencilerin babalarının eğitim seviyesinin benzerlik arz etmesinin etkili olduğu söylenebilir. Zira araştırmaya katılan öğrencilerin babalarının eğitim durumu incelendiğinde, 494’nün hiç üniversiteye gitmediği, bunlar dışında kalan 103 tanesinin ise lisans ve lisansüstü seviyesinde bir eğitim aldığı görülmektedir. Bunun yanında İlahiyat Fakültelerine gelen öğrencilerin ailelerinin ekseriyetle dindar aileler olması dolayısıyla bu kişilerin baba evinde doğru ve tutarlı bir din eğitimi almalarının ve buna uygun bir dini bir anlayışla yetiştirilmiş olmalarının da etkili olduğu dile getirilebilir. Ayrıca öğrencilerin üniversite öğrenimiyle birlikte eğitim seviyelerinin yükselmesi ve kendilerini babalarının eğitim durumuyla özdeşleştirmemeleri de bir diğer etken olabilir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde bu araştırma bulgularını destekleyen bazı çalışmaların olduğunu görmek mümkündür. Sezgin²⁰³ (2016) tarafından üniversite öğrencilerine yapılan benzer bir çalışmada, öğrencilerin dindarlığı üzerinde baba eğitim

²⁰³ Kasım Sezgin, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi (Dicle Üniversitesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2016, s. 69.

seviyesi değişkeninin anlamlı bir farklılığa yol açmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde Kavun'un²⁰⁴ (2016) lise öğrencilerine yaptığı çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. İlgili çalışmalar, bu araştırma bulgularıyla paralellik arz etmektedir.

Buna karşın; yapılan benzer bazı çalışma sonuçlarının bu çalışmada çıkan bulgularla örtüşmediği de görülmektedir. Bayyigit'in (1989) üniversite öğrencilerinin dini inanç, tutum ve davranışları üzerinde yaptığı çalışmada; anne-babası herhangi bir okul mezunu olmayan bireylerin yükseköğrenim sürecindeki dini yaşayışlarının arttığı, ancak anne-babası lise ve üzeri mezunu olan öğrencilerin ise bu süreçte dini yaşantılarının azaldığı tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada; öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin namaz ibadetini yerine getirme oranları ise tam tersi bir şekilde azalmaktadır. Oruç ibadet değişkeni için de aynı durum söz konusudur. Öğrenim görmemiş ailelerin çocuklarının daha sık oruç tuttuğu, yüksekokul mezunu ailelerin çocuklarının ise aralıklarla oruç tuttuğu bulgusuna ulaşılmıştır.²⁰⁵ Kımtar'ın (2012) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışma sonuçlarına göre de, baba eğitim düzeyi değişkeninin öğrencilerin dini yönelimleri üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu elde edilmiştir. Buna göre; babası okur-yazar olmayan öğrencilerin öznel dindarlık algılarının daha yüksek, babası yüksekokul ve lisans mezunu olan öğrencilerin öznel dindarlık algılarının ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir.²⁰⁶

Tablo 3.7 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Baba Eğitim Durum Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S
Bilmiyor	28	19.25	2.38
İlköğretim	348	19.71	4.33
Lise	104	19.85	4.90
Lisans ve üstü	19.85	19.59	4.19

²⁰⁴ Yusuf Kavun, *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, s. 127.

²⁰⁵ Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma "Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama"*, s. 90,99,105.

²⁰⁶ Kımtar, "Ergenlerde Benlik Kaygısı ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", s. 439-468.

Tablo 3.8 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	P
Gruplar arası	44.87	3	14.96	0.78	0.505
Gruplar içi	11718.21	611	19.18		
Toplam	11763.08	614			

Tablo 3.7 ve Tablo 3.8’de yer alan sonuçlar incelendiğinde dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının baba eğitim durum değişkeni alt düzeylerine göre farklılaşmadığı görülmektedir, $F_{(3,611)}=0.78$, $p>0.05$. Bir diğer ifadeyle dini yönelim popüler alt ölçek puanları baba eğitim durum değişkeninden etkilenmemektedir.

Araştırma neticesinde böyle bir bulguya ulaşılmasında; öğrencilerin lisede ve üniversitede aldıkları din eğitim ve öğretimden kaynaklanabilir. Zira bu araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu oluşturan 464 kişi İmam-Hatip lisesi mezunudur. İmam Hatip lisesinde okuyan öğrenciler diğer okullardaki dersler yanında sadece kendi okullarına has olan ilave meslek dersleri de almak zorundadırlar. Bu sayede ilgili öğrenciler her gün ciddi bir din eğitim-öğretimi süreci geçirmektedirler. Bu duruma öğrencilerin lisansta aldıkları dersler de eklenince onların dini konularda daha bilinçli kimseler haline evrildikleri söylenebilir. Bir de çocuklar küçüklüklerinden itibaren babadan çok anneyle iletişim kurmakta ve daha fazla zaman geçirmektedirler. Bunun sebebi genellikle babaların, ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak durumunda olması ya da Türk örf ve adetlerinde çocuk yetiştirmede anneye daha fazla sorumluluk yüklenmesinden kaynaklanabilir. Bu nedenle ülkemizdeki annelerin, çocuklarının eğitimi üzerindeki etkisinin, babalara göre daha fazla olduğu ifade edilebilir. Popüler dini yönelimin etkilenecek ve yaşanılarak öğrenilmesinden dolayı daha çok anne-çocuk ilişkisinden alındığı söylenebilir. Bu durum ise, babaların eğitim seviyesinin öğrencilerin popüler dini yönelimlerinde anlamlı bir farklılaşmaya etki etmediği şeklinde açıklanabilir.

3.4. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Anne Eğitim Durumu Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının anne eğitim durum değişkeninin alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.9’da gösterilmiştir.

Tablo 3.9 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Anne Eğitim Durum Değişkenine Ait Normallik Değerleri

Alt Faktör	Düzy	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	Bilmiyor	0.000	0.307	-0,827	0.63	3.37
	İlköğretim	0.000	-0,115	-0,677	2.94	5.33
	Lise	0.015	0.141	-0,852	0.21	2.42
	Lisans ve üstü	0.076*	0.370	-0.370	1.01	1.20
Popüler	Bilmiyor	0.056*	0,726	-0.338	1.49	1.37
	İlköğretim	0.051*	0,015	0,126	0.06	1.05
	Lise	0.200*	0,060	0,142	0.09	0.40
	Lisans ve üstü	0.200*	-0.383	-0,601	0.40	1.24

Tablo 3.9’da yer alan normallik değerleri incelendiğinde “Dini Yönelim Normatif” alt ölçeğindeki puanların “Lisans ve üstü” alt grubu dışındaki anne eğitim durumu tüm alt gruplarının K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta olmaması sebebiyle normal olmayan dağılımlar gösterdikleri söylenebilir. “Dini Yönelim Popüler” alt ölçeğindeki puanların ise anne eğitim durumu tüm alt gruplarının K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının anne eğitim durumuna ait Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 3.10’da, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarına ait betimsel değerler ve anne eğitim durumuna ait tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3.11 ve Tablo 3.12’de gösterilmiştir.

Tablo 3.10 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Anne Eğitim Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları

Düzy	N	Sıra Ort.	SD	χ^2	P
Bilmiyor	97	308.49	3	2.90	0.407
İlköğretim	420	288.114			
Lise	46	322.05			
Lisans ve üstü	23	271.11			

Analiz sonuçları çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının anne eğitim durum değişkenin alt düzeylerine göre farklılaşmadığını göstermektedir, $\chi^2(sd=3, n=586) = 2.90, p > 0.05$. Bu bulgu anne eğitim durumundaki tüm alt grupların dini yönelim normatif alt ölçek puanlarını arttırmada benzer etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırma neticesinde böyle bir sonucun ortaya çıkmasında; annelerin büyük çoğunluğunun eğitim seviyesinin ilköğretim düzeyinde olması gösterilebilir. Zira araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin 563’nün lisans seviyesinde bir eğitim almadığı

hatta bu annelerin 97'sinin hiç okuma-yazma bilmediği görülmektedir. Buna karşın lisans seviyesinde eğitim görenlerin sayısı ise sadece 23'tür. Ülkemizde yapılan dindarlık çalışmalarının çoğunda, anne eğitim seviyesi yükseldikçe çocukların dindarlık düzeyinin de düştüğü izlenmektedir. Fakat bu çalışmada annelerin büyük çoğunluğunun eğitim düzeyi benzer niteliktedir. Durum böyle olunca anne eğitim değişkeninin dini yönelimlerde belirgin bir farklılaşmaya sebep olmadığı izah edilebilir.

Konuyla ilgili literatüre baktığımızda; Yıldırım (2019) tarafından yapılan benzer bir araştırmada da, katılımcıların annelerinin eğitim düzeyinin onların dindarlıkları üzerinde anlamlı bir farklılaşma yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁰⁷ Ortaya çıkan bulgu, bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir. Erten'in (2004) İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada ise öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi ile onların iman ilkelerine inanmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Buna göre, annelerin eğitim seviyesi arttıkça öğrencilerin inanç oranlarında azalmaların olduğu görülmüştür. Annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin tamamı iman esaslarına inanmaktadır. Ancak annesinin tahsili lise düzeyinde olanların %81'inin, yüksek tahsil gören annelerin çocukların ise %68,4'ünün iman esaslarının tümüne inandığı ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde iman esaslarından meleklerle, ahiret gününe ve kadere iman noktasında da anne ve babalarının tahsil düzeyi yükseldikçe öğrencilerin inanç düzeylerinde düşüş olduğu gözlemlenmiştir.²⁰⁸ Kımtar (2012) tarafından yapılan çalışmada da, katılımcıların anne eğitim düzeyleri ile onların dindarlıkları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Annesi yüksekokul ve üniversite mezunu olan öğrenciler, annesi sadece okur-yazar olan veya ilkokul mezunu olan öğrencilere göre kendilerinin daha az dindar olduklarını ifade etmişlerdir.²⁰⁹

Araştırmalarda yukarıdaki çalışmalara zıt sonuçların tespit edildiği de görülmektedir. Örneğin Ulu (2006) tarafından Erciyes Üniversitesi'nde yapılan benzer bir çalışmada, anne eğitim durumu ile Allah'ın varlığını tanımada çıkan sonuçlar şu şekildedir: En yüksek oranı alan öğrenciler, anneleri yüksekokul mezunu olanlara aittir. En düşük oranlar ise annesi okur-yazar olmayan öğrencilere aittir. Bu sonuca göre kültür seviyesi

²⁰⁷ Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, 2019.

²⁰⁸ Hayri Erten, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde İnanç ve Tezahürleri", *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası*, 2(2), 2004, s. 76-108.

²⁰⁹ Kımtar, "Ergenlerde Benlik Kaygısı ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", s. 439-468

yüksek olan annelerin, çocuklarını daha iyi bir şekilde yetiştirdiği şeklinde yorumlamalar yapılmıştır.²¹⁰

²¹⁰ Ulu, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanış ve Davranışları –Erciyes Üniversitesi Örneği-*, s. 60.

Tablo 3.11 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Anne Eğitim Durum Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S
Bilmiyor	105	21.26	4.81
İlköğretim	430	20.01	4.33
Lise	50	19.01	4.30
Lisans ve üstü	25	18.92	4.15

Tablo 3.12 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	P	η^2	Grup Farkı*
Gruplar arası	180.01	3	60.00	2.99	0.030	0.03	1-3
Gruplar içi	12141.67	606	20.03				1-4
Toplam	12321.67	609					

*1=Okuma yazma bilmiyor,3=Lise,4=Lisans ve üstü

Tablo 3.11 ve Tablo 3.12’de yer alan sonuçlar incelendiğinde dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının anne eğitim durum değişkeni alt düzeylerine göre farklılaştığı görülmektedir, $F_{(3,606)}=2.99$, $p<0.05$. Bir diğer ifadeyle dini yönelim popüler alt ölçek puanları anne eğitim durum değişkeninden etkilenmektedir. Anlamlı farka ilişkin hesaplanan eta kare katsayısının($\eta^2=0.03$) ise küçük etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir. Oluşan farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla gerçekleştirilen Scheffe testi sonuçlarına göre annesi okuma-yazma bilmeyen öğrencilerin alt ölçek ortalamalarının ($\bar{X}=21.26$), annesi lisans ve üstü ($\bar{X}=18.92$) ve lise ($\bar{X}=19.01$) mezunu kişilerin alt ölçek ortalamalarından daha olumlu olduğu görülmektedir.

Araştırma neticesinde böyle bir sonucun ortaya çıkmasında; çocukların dine ait doğru bilgiye ya da hurafe ve batıl inanışlara dair ilk bilgileri, ilk uygulamaları aile ocağında almalarının etkili olduğu ifade edilebilir. Bu durumu Kılıç’ın²¹¹ (2018) yaptığı çalışma da desteklemektedir. Kılıç’ın, dindarlık düzeyi ve din eğitimi ilişkisini incelediği araştırmasında “Sizce din eğitiminin alınacağı en uygun yer neresidir?” sorusuna büyük çoğunluk %48 oranında aile cevabını vermiştir. Ülkemizde genel bir çerçevede düşündüğümüz zaman ailenin maişetini karşılayan babadır. Bu durumda anne, evde

²¹¹ Ahsen Asiye Kılıç, “Dindarlık Düzeyi-Din Eğitimi İlişkisi: İsmek Örneği”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 2018, s. 213-241.

çocuklarıyla daha çok zaman geçirmekte ve onların eğitimlerinde önemli bir konumda olmaktadır.

Popüler dini yönelimde okuma-yazma bilmeyen annelerin çocuklarının oranının daha yüksek olmasında bir diğer sebep de annenin eğitim seviyesinin düşük olmasıdır. Popüler dini ölçek maddelerine bakıldığı zaman özü itibariyle dini temele dayanmayan şeylerin oluşturduğu görülmektedir. Bunların içinde muska, büyü, fal, batıl inançlar gibi benzeri halk arasında yaygın olan inançlar vardır. Aile ortamında çocukları daha çok anneler eğittiği ve onlarla ilgilendiği için yıllar geçse de çocuk üzerindeki etkisini görmek mümkündür. Popüler dindarlığın toplumda en çok kimlerde görüldüğüyle ilgili Günay şunları söylemektedir. Öncelikle yaşlı kimseler, öğrenim düzeyinin düşük olduğu kimseler ve bilhassa da kadınlar bu tür halk inanışlarına daha uygun görülmektedir.²¹² Günay'ın bu açıklaması da yukarıdaki durumu onaylamaktadır.

Literatüre bakıldığında; Karaca'nın (2001) hurafe ve batıl inançlar üzerine yaptığı çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin en düşük, lise mezunlarının ise en yüksek ölçek puanlarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise bizlere eğitim ve hurafe-batıl inançlar arasında zıt bir ilişki olduğunu göstermektedir.²¹³ Arslan (2004) tarafından yapılan benzer bir araştırmada da, okuma-yazma bilmeyenlerin batıl inanç kaygı düzeylerinin, diğer eğitim seviyesindeki kişilere göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre, en düşük batıl inanç kaygı düzeyine sahip olan kişilerin üniversite mezunu olanlar olduğu görülmüştür.²¹⁴ İlgili çalışmalardan çıkan sonuçlar, bu araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Bunların yanında bu araştırma bulgularının tam tersi sonuçlara ulaşılan farklı bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Taş'ın (2019) çalışmasına göre, annelerinin eğitim düzeyi üniversite olanların, anne eğitim düzeyi ilkökul olan öğrencilere göre, batıl inançlara yönelimlerinin, daha yüksek bir düzeye sahip olduğu gözlemlenmiştir.²¹⁵

3.5. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Lise Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının lise değişkenin alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.13'te gösterilmiştir.

²¹² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 7. Bsk, İstanbul, s. 598.

²¹³ Faruk Karaca, "Heteredoks İnanç ve Davranışlar Ölçeği Üzerine Bir Deneme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, s. 161.

²¹⁴ Mustafa Arslan, "Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2004, s. 22.

²¹⁵ Taş, *Tıp ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Batıl İnanç, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi*, 2019, s. 97.

Tablo 3.13 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Lise Değişkenine Ait Normallik Değerleri

Alt Faktör	Düzyey	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	And. ve Öğretmen	0.000	-0,268	-0,576	0.61	2.64
	Meslek Lis.	0.000	-0,610	-0,154	0.74	0.18
	İmam Hatip	0.000	0.290	-0,962	0.71	4.67
	And. İmam Hatip	0.004	-0.197	-0.705	0.70	5.03
	Düz Lise	0.003	-0,057	-0,726	0.08	2.07
Popüler	And. ve Öğretmen	0.053*	-0,201	-0,041	0.46	0.19
	Meslek Lis.	0.086*	-0,132	-0,143	0.16	0.34
	İmam Hatip	0.200*	-0,129	-0,004	0.32	0.02
	And. İmam Hatip	0.200*	0,022	-0,150	0.08	0.98
	Düz Lise	0.200*	-0,184	0,022	0.27	0.06

Tablo 3.13'te yer alan normallik değerleri incelendiğinde “Dini Yönelim Normatif” alt ölçeğindeki puanların lise değişkeni tüm alt gruplarının K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta olmaması sebebiyle normal olmayan dağılımlar gösterdikleri söylenebilir. “Dini Yönelim Popüler” alt ölçeğindeki puanların ise lise değişkeni tüm alt gruplarının K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının lise durumuna ait Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 3.14'te, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarına ait betimsel değerler ve lise durumuna ait tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3.15 ve Tablo 3.16'da gösterilmiştir.

Tablo 3.14 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Lise Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları

Düzyey	N	Sıra Ort.	SD	χ^2	p	Farklılık
And. ve Öğretmen Lis	129	294.14	4	14.63	0.006	2-1 2-3
Meslek Lis	31	402.95				2-4
İmam Hatip	139	297.33				2-5
And. İmam Hatip	305	342.58				
Düz Lise	46	333.12				

*1= Anadolu ve Öğretmen Lisesi, 2=Meslek Lisesi, 3=İmam Hatip Lisesi, 4=Anadolu İmam Hatip Lisesi, 5=Düz Lise

Analiz sonuçları çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının lise durum değişkeninin alt düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir, $\chi^2(sd=4, n=650) = 14.63, p < 0.05$. Bu bulgu farklı lise türlerinin dini yönelim normatif alt ölçek puanları üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Grupların sıra ortalamaları

dikkate alındığında Meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin sıra ortalamalarının ($\bar{X}=402.95$), diğer lise türlerinin hepsinin sıra ortalamasından daha olumlu olduğu söylenebilir.

Araştırma neticesinde öğrencilerin lise değişkeni üzerine çıkan sonuç, Tablo 3.14'te verilmiştir. Meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin sıra ortalaması diğer lise mezunlarına göre daha yüksek çıkmıştır. Meslek lisesi öğrencilerini sırasıyla Anadolu İmam Hatip lisesi, Düz Lise, İmam Hatip lisesi ve Anadolu Öğretmen lisesi öğrencileri takip etmektedir. Bu değişkende İmam Hatip lisesi çıkışlı öğrencilerden daha olumlu bir yaklaşım beklenirken meslek lisesi öğrencileri daha olumlu bir yaklaşım sergilemişlerdir.

Araştırma neticesinde lise değişkenine göre böyle bir sonucun ortaya çıkmasında birçok neden etki etmiş olabilir. Öğrencilerin sosyal hayatları, hayata bakış açıları, ailelerinin dini yaşantıları, kendilerinin çocukluklarından beri yetiştirilme tarzları, aldıkları dini eğitimler vs. daha sayılabilecek pek çok durum onların yönelimlerdeki durumu açıklayabilir. Özellikle meslek lisesi mezunu öğrencilerin daha olumlu bir yönelim göstermesi onların İmam-Hatip lisesinden mezun olan öğrenciler gibi yoğun din eğitimi almaması şeklinde düşünülebilir. Belki de ilk defa yoğun bir şekilde din eğitimini İlahiyat Fakültesinde almalarından dolayı ilgileri daha yüksek olabilir. Bu durum onların İmam-Hatip lisesi mezunlarına göre lisansta aldıkları din eğitimi derslerine daha istekli ve dikkatli yönelmeleri şeklinde de yorumlanabilir. Ayrıca bu süreçte dinle ilgili doğru bilgiye ulaşmanın verdiği bir istek ve azim de, onların dini yönelimlerinin olumlu olmasına katkı sağlamış olabilir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde; bu araştırma sonuçlarını destekleyen bazı çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Yıldırım'ın (2019) yaptığı çalışmada İmam Hatip lisesi mezunu öğrencilerin dindarlık düzeyi, Anadolu lisesi ile Meslek lisesi mezunlarından daha yüksek çıkmıştır.²¹⁶ Ulu (2006) tarafından gerçekleştirilen benzer bir araştırmada ise özel kolejden mezun olan öğrenciler, dini yönden, üniversitede kendilerini daha fazla geliştiklerini ifade etmişlerdir. Yine aynı çalışmada, üniversite eğitiminin kendilerinin dindarlıklarına etki etmediğini belirten grup ise meslek lisesi mezunu olan öğrencilerdir. İlgili araştırmada Ulu, mezun olunan lise ve namaz ibadeti hakkında öğrencilerin davranış ve tutumlarında anlamlı bir bulguya ulaşmıştır. Buna göre, Özel lise ve İmam Hatip lisesi mezunu olan öğrencilerin diğer lise mezunlarına göre daha düzenli olarak namaz kıldıkları ortaya çıkmıştır. Sadece Cuma ve Bayram namazını kılanların Düz lise mezunları olduğu, Süper lise veya Anadolu lisesi mezunlarının çoğunluğunun ise hiç

²¹⁶ Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, s. 71-72.

namaz kılmadığı gözlemlenmiştir.²¹⁷ Turan ve İyibilgin'in (2018) araştırma sonuçlarına göre ise dindarlık ölçeğinde en yüksek puanı alanlar İmam Hatip lisesi mezunları olurken, en düşük puanı ise Anadolu lisesi mezunlarının aldığı bulgusuna ulaşılmıştır.²¹⁸

Tablo 3.15 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Lise Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S
And. ve Öğretmen Lis	126	20.53	3.97
Meslek Lis	31	21.74	4.43
İmam Hatip	143	18.95	4.63
And. İmam Hatip	319	19.19	4.50
Düz Lise	50	19.88	4.98

Tablo 3.16 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Lise Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	p	η^2	Grup Farkı*
Gruplar arası	368.09	4	92.02	4.60	0.001	0.03	2-3
Gruplar içi	13296.58	664	20.03				
Toplam	13664.67	668					

*1= Anadolu ve Öğretmen Lisesi, 2=Meslek Lisesi, 3=İmam Hatip Lisesi, 4=Anadolu İmam Hatip Lisesi, 5=Düz Lise

Tablo 3.15 ve Tablo 3.16'da yer alan sonuçlar incelendiğinde dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının lise türü değişkeni alt düzeylerine göre farklılaştığı görülmektedir, $F_{(4,664)}=4.60$, $p<0.05$. Bir diğer ifadeyle dini yönelim popüler alt ölçek puanları lise türü değişkeninden etkilenmektedir. Anlamlı farka ilişkin hesaplanan eta kare katsayısının ($\eta^2=0.03$) ise küçük etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir. Oluşan farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla gerçekleştirilen Scheffe testi sonuçlarına göre Meslek Lisesi mezunu öğrencilerin alt ölçek ortalamalarının ($\bar{X}=21.74$), İmam Hatip Lisesi öğrencilerin alt ölçek ortalamalarından ($\bar{X}=18.95$) daha olumlu olduğu görülmektedir.

²¹⁷ Ulu, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanış ve Davranışları –Erciyes Üniversitesi Örneği-*, s. 53,56.

²¹⁸ Turan-İyibilgin, "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örnekleme)", s. 416.

Araştırma neticesinde popüler dindarlık ölçümünde böyle bir sonucun ortaya çıkmasında şunlar etkili olmuş olabilir. Meslek lisesinde alınan din eğitimiyle İmam Hatip liselerinde alınan din eğitimi arasında büyük uçurumlar vardır. Meslek lisesinde öğrenim gören öğrenciler haftada 2 saat Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi almaktadırlar.²¹⁹ Ancak İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrenciler ise yoğun bir din eğitim-öğretimi görmektedirler. Bu sebeple meslek lisesi öğrencilerinin popüler dini yönelim ölçeğine ait sıra ortalamalarının yüksek çıkması doğaldır. Dini bilgileri az aldıkları için halk arasında yaygın olan inançlara yönelmeleri ve o doğrultuda yaşamaları mümkündür. Ayrıca meslek lisesi öğrencilerinin lise eğitimleri sürecinde okul dışında sanayi, atölye gibi yerlere uygulamalı eğitim için gitmeleri, belirli sürelerle alanlarıyla ilgili staj yapmaları, o yerlerde de halkla iç içe bulunmaları popüler dini yönelimlerinde etkili olabilir.²²⁰ Zira bu süreçte de daha fazla popüler kültür öğeleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle popüler dini yönelimleri diğer liselerden mezun öğrencilere göre yüksek çıkmış olabilir.

3.6. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Sınıf Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının sınıf değişkeninin alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.17’de gösterilmiştir.

Tablo 3.17 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Sınıf Değişkenine Ait Normallik Değerleri

Alt Faktör	Düzye	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	Hazırlık	0.000	0,486	-0,986	1.22	4.92
	1.Sınıf	0.003	-0,054	-0,696	0.13	3.20
	2.Sınıf	0.000	-0,397	-0,637	0.89	2.84
	3.Sınıf	0.021	0,048	-0,649	0.12	3.20
	4.Sınıf	0.000	0,193	-0,856	0.43	3.78
Popüler	Hazırlık	0.053*	-0,108	0,222	0.27	1.10
	1.Sınıf	0.101*	0,280	-0,165	0.65	0.76
	2.Sınıf	0.058*	-0,610	-0,160	1.37	0.71
	3.Sınıf	0.217*	-0,339	0,000	0.84	0.00
	4.Sınıf	0.063*	0,014	-0,471	0.03	1.86

Tablo 3.17’de yer alan normallik değerleri incelendiğinde “Dini Yönelim Normatif” alt ölçeğindeki puanların sınıf değişkeni tüm alt gruplarının K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta olmaması sebebiyle normal olmayan dağılımlar

²¹⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/din-dersi-2-saate-cikti-40489416> (erişim tarihi: 27.07.2020).

²²⁰ <https://www.zekihaber.com/mufredat/2020-2021-yili-meslek-lisesi-9sinif-haftalik-ders-cizelgesi-h23084.html> (erişim tarihi: 04.09.2020).

gösterdikleri söylenebilir. “Dini Yönelim Popüler” alt ölçeğindeki puanların ise sınıf değişkeni tüm alt gruplarının K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının sınıf değişkenine ait Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 3.18’de, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarına ait betimsel değerler ve sınıf değişkenine ait tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3.19 ve Tablo 3.20’de gösterilmiştir.

Tablo 3.18 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Sınıf Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları

Düzy	N	Sıra Ort.	SD	χ^2	P	Farklılık*
Hazırlık	150	369.17	4	26.90	0.000	1-5
1.Sınıf	126	349.07				2-5
2.Sınıf	117	334.88				3-5
3.Sınıf	144	312.08				4-5
4.Sınıf	115	255.66				

*1=Hazırlık, 2=1. Sınıf, 3=2.Sınıf, 4= 3.Sınıf, 5= 4.Sınıf

Analiz sonuçları çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının sınıf değişkeninin alt düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir, $\chi^2(sd=4, n=652) = 26.90, p < 0.05$. Bu bulgu farklı sınıf düzeylerinin dini yönelim normatif alt ölçek puanları üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında Hazırlık sınıfı ($\bar{X}=369.17$), 1.Sınıf ($\bar{X}=349.07$), 2.Sınıf ($\bar{X}=334.88$) ve 3.Sınıf ($\bar{X}=312.08$) öğrencilerinin sıra ortalamalarının, 4.sınıf öğrencilerinin sıra ortalamalarından ($\bar{X}=255.66$) daha olumlu olduğu görülmektedir. Araştırmamız da normatif dindarlık ölçümünde sınıf değişkenine bağlı olarak dikkate değer değişimlerin olduğu görülmüştür. Bu değişimlerden biri sınıf seviyesi yükseldikçe öğrencilerin normatif dini yönelim puanlarında düşüş olduğunun ortaya çıkmasıdır.

Araştırma neticesinde normatif tarzlı dini yönelimde sınıf değişkeni üzerine böyle bir sonucun ortaya çıkmasında belli sebeplerin etkili olduğu söylenebilir. Öğrencilerin yaşının ilerlemesi ve üniversite öğreniminde bireyin rasyonel bir bakış açısı kazanması şeklinde düşünülebilir. Ancak farklı fakülteler arasında karşılaştırılma yapıldığında sınıf değişkeni sebebiyle dindarlığın düşüşü İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde daha fazla görülmektedir. Özellikle İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde böylesi bir durumun etkili olmasının sebebi ise fazla dini bilgi almanın, duyarsızlaşmaya sebep olduğu şeklinde açıklanabilir. Bu durum da onların dinle ilgili tepkilerinin şiddetinde azalmaya neden

olduğunu göstermektedir.²²¹ Ayrıca İlahiyat Fakültesi'nde alınan derslerin daha çok teorik olması, uygulamaya yönelik derslerin az olması, rol model olma konusunda öğretim üyeleri ile öğrenciler arasında etkileşimin az olması da bu sebeplerden sayılabilir. Bunlarla birlikte İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin mezuniyete doğru iş, evlilik gibi düşüncelerinin yoğunlaşması, buna bağlı olarak stres ve kaygının çoğalması da etkili olabilir.

Dindarlığın düşüş sebeplerinin arasında öğrencilerin öğrendikleri bilgileri hayata geçirmelerinde sıkıntı çekmeleri olabilmektedir. Çünkü eğitimin üç görevinden bahsedilir. Bunlar davranış oluşturma, geliştirme ve değiştirme sürecidir.²²² Bu üç süreç gerçekleşince eğitimin tam anlamıyla icra edildiğinden bahsedilebilir. Ancak İlahiyat Fakültesi'nde beş yılda alınan yoğun bir eğitim-öğretim süreci öğrencilerin tam anlamıyla her alanda öğrendiği bilgileri hayata geçirememesinden kaynaklandığı da düşünülebilir. Aydın'ın (2020) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, üniversitenin öğrencilerin dini yaşantısını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler, üniversite ortamının kişiyi öznel bir dindarlığa ittiğini, dini kurum ve dindar kişilerden uzaklaştırdığını ifade etmişlerdir. Bu durumun gerekçeleri olarak da, üniversite ortamının rahatlığı, aile bireylerinin uzak olması, öğrencinin çevresinde dini konularda uyarıcı bir kişinin olmaması, dini anlama ve yorumlama noktasında farklı görüşten kişilerle karşılaşılması ve üniversite eğitimiyle birlikte kişilerin olay ve durumları sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele alınması gibi durumların etkili olduğunu belirtmişlerdir.²²³

Konuyla ilgili Yıldız'ın (2002) yaptığı çalışmada öğrencilerin dindarlık ortalama puanlarının 4. sınıfa gelindiğinde düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.²²⁴ Yıldırım (2019) tarafından yapılan benzer bir çalışmada ise sınıf düzeyi ile dindarlık arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili çalışmada sınıf seviyesi arttıkça öğrencilerin dindarlık seviyesinde düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Aynı durum dindarlığın boyutları açısından da geçerli olmuştur.²²⁵ Benzer şekilde Kaya ve Aydın'ın (2011) çalışması da bu araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Araştırmada, öğrencilerin

²²¹ Yıldız, "İlahiyat Öğrencilerinde Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Çalışma", s. 169.

²²² Arslantürk, "Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri", s. 249.

²²³ Sare Aydın, *Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak 2020, s. 85.

²²⁴ Yıldız, "İlahiyat Öğrencilerinde Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Çalışma", s. 169.

²²⁵ Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, s. 74.

öğrenim gördükleri sınıflar göz önüne alındığında, genellikle 1. Sınıfta okuyanların hem dini inanç hem de ahlâkî puan ortalamalarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.²²⁶

Tablo 3.19 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Sınıf Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S
Hazırlık	150	19.57	4.03
1.Sınıf	130	20.60	3.52
2.Sınıf	122	19.64	4.83
3.Sınıf	151	18.76	4.96
4.Sınıf	121	18.60	5.08

Tablo 3.20 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	p	η^2	Grup Farkı*
Gruplar arası	338.63	4	84.66	4.16	0.002	0.02	2-4
Gruplar içi	13634.31	669	20.39				2-5
Toplam	13972.94	673					

*2=1. Sınıf, 4= 3.Sınıf, 5= 4.Sınıf

Tablo 3.19 ve 3.20’de yer alan sonuçlar incelendiğinde dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının sınıf değişkeni alt düzeylerine göre farklılaştığı görülmektedir. Buna göre 1. Sınıf öğrencilerinin alt ölçek puan ortalamalarının (\bar{X} =20.60), 3. Sınıf (\bar{X} =18.76) ve 4. Sınıf (\bar{X} =18.60) öğrencilerinin alt ölçek ortalamalarından daha olumlu olduğu görülmektedir.

Araştırma neticesinde çıkan sonuçlarda popüler dindarlık ölçümünde en fazla olumlu yönelim 1. Sınıf öğrencilerinde görülmektedir. Çalışma sonucunun bu şekilde çıkmasına sebep olan durumlar şu şekilde açıklanabilir: İlahiyat eğitimi alan öğrencilerin sınıf seviyesi yükselip aldıkları eğitim ve bilgiler arttıkça halk arasında yaygın olan inançlara yönelimlerinin de azaldığı söylenebilir. Çünkü öğrencilerin fakülteye ilk geldiklerinde aldıkları din eğitim-öğretimi daha azdır ve sınırlı bir seyir izlemektedir. Sınıf seviyesi yükseldikçe halihazırdaki derslerin sayısı, çeşidi ve içeriği hem nicelik hem de nitelik olarak artmaktadır. Ayrıca fakülteyi tercih eden öğrencilerin farklı lise

²²⁶ Mevlüt Kaya-Cüneyd Aydın, “Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç ve Ahlâkî Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 30, 2011, s. 15-42.

kademesinden gelmelerinin de bu konuda etkili olduğu dile getirilebilir. Zira ilgili öğrencilerin her biri İmam-Hatip veya Anadolu İmam-Hatip lisesi çıkışlı değildir. Düz liseden, Meslek lisesinden, Anadolu lisesinden ve Anadolu öğretmen lisesinden mezun olan öğrenciler de ilahiyat fakültesini tercih etmektedirler. Bu öğrencilerin lise öğreniminde ya da öncesinde bireysel olarak aldıkları din eğitimi sınırlı olabilir. Böyle olunca halk arasında yaygın olan inançlara inanmaları doğal karşılanabilir. O halde fakültenin ilk yıllarında öğrencilerin popüler dindarlık algılarının yüksek çıkması anlamlı olabilir.

Konuyla ilgili Topuz'un (2012) Süleyman Demirel Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerle yaptığı araştırma bulgularına göre; öğrencilerin sınıf düzeylerinin, onların popüler dini inanç seviyelerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı sonucuna ulaşıldığı görülmektedir.²²⁷

3.7. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Akademik Ortalama Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının akademik ortalama alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.21'de gösterilmiştir.

Tablo 3.21 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenine Ait Normallik Değerleri

Alt Faktör	Düzye	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	2.49 ve altı	0.000	1.147	-1.059	2.14	3.90
	2.49-2.99	0.000	-0,306	-0.658	0.86	3.71
	3.00-3.49	0.000	-0,289	-0,551	0.95	3.60
	3.50 ve üzeri	0.000	-0,035	-0,849	0.08	3.87
Popüler	2.49 ve altı	0.200*	-0.080	0.063	0.14	0.23
	2.49-2.99	0.058*	-0,331	-0,257	0.93	1.45
	3.00-3.49	0.053*	0,027	-0,173	0.09	1.13
	3.50 ve üzeri	0.059*	0,262	-0,348	0.60	1.58

Tablo 3.21'de yer alan normallik değerleri incelendiğinde "Dini Yönelim Normatif" alt ölçeğindeki puanların akademik ortalama değişkeni tüm alt grupların K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta olmaması sebebiyle normal olmayan dağılımlar gösterdikleri söylenebilir. "Dini Yönelim Popüler" alt ölçeğindeki puanların ise akademik ortalama tüm alt gruplarının K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal

²²⁷ Topuz, "Gençlerde Normatif, Popüler ve Paranormal İnançlar Üzerine Bir Araştırma: SDÜ Örneği", s. 30-31.

dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının akademik ortalama durumuna ait Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 3.22’de, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarına ait betimsel değerler ve akademik ortalama durumuna ait tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3.23 ve Tablo 3.24’te gösterilmiştir.

Tablo 3.22 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları

Düzy	N	Sıra Ort.	SD	χ^2	P	Farklılık*
2.49 ve altı	79	329.38	3	12.10	0.007	2-4
2.49-2.99	188	293.30				
3.00-3.49	255	321.21				
3.50 ve üzeri	123	368.01				

*2=2.49-2.99 arası, 4= 3.50 ve üzeri

Analiz sonuçları çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının akademik ortalama alt düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir, χ^2 (sd=3, n=645) =12.10, p<0.05. Bu bulgu farklı akademik ortalamaların dini yönelim normatif alt ölçek puanları üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında 3.50 ve üzeri akademik ortalamaya sahip öğrencilerin sıra ortalamalarının (\bar{X} =368.01), 2.49-2.99 akademik ortalamaya sahip öğrencilerinin sıra ortalamalarından (\bar{X} =293.30) daha olumlu olduğu görülmektedir.

Araştırma neticesinde İlahiyat Fakültesi’nde öğrenim gören öğrenciler arasında akademik ortalama değişkenine göre böyle bir farklılaşmanın ortaya çıkmasında; öğrencilerin fakültede aldıkları derslere ilgi ve alaka göstermeleriyle ilişki kurulabilir. Zira İlahiyat Fakültelerin vizyon ve misyonlarına bakıldığında, ülkemizin ve dünyanın dini ve ahlaki ihtiyaçlarına göre uygun çözümler üretmek, dini konularda nitelikli kişiler yetiştirmek, kültürel mirasa sahip çıkan ve içinde bulunduğu hayatı günümüze göre yorumlayabilen, sorgulayabilen, eleştirebilen, toplum içinde aldığı dini bilgileri kullanarak problemlere çözüm üreten ve yarar sağlayan bireyler yetiştirmek gibi pek çok durumu kendine amaç edinmiştir. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için İlahiyat Fakültelerine pek çok ders konulmuştur. Şayet kim fakültedeki derslere daha çok ilgi ve alaka gösterirse o kişilerin akademik ortalamalarının da yüksek olması beklenir. Bu öğrencilerin derslere olan ilgisinin yoğunluğu daha iyi kavramaları sonucunu doğurabilir. Bu durumda kişinin dini yönelimini olumlu etkileyebilir. Ayrıca öğrenciler, ilahiyat eğitimi almadan önce bildiği yanlış dini bilgilerini güncelleyecek ve dini, her boyutuyla en doğru şekilde yaşamaya çalışacaktır.

Fakülte de derslere gerekli ilgi ve özeni göstermeyen öğrencilerin ise akademik ortalaması düşük olacaktır. Mesela bu öğrenciler, aileden ayrı özgürlüklerini almış olmanın rahatlığıyla eğitimden daha fazla gezmeye ve eğlenmeye zaman ayıran grupta iseler haliyle akademik başarıları düşebilir ve dini yönelimleri zayıflayabilir. Bu öğrencilerin mücadelesi dini bilgileri hakkıyla öğrenmek ve akademik ortalamalarını yükseltmekten ziyade okulu uzatmadan ve derslerden kalmadan geçmek olabilir. Bu sebeplerden dolayı dersleri sadece ezbere yönelik, isteksiz ve ilgisiz bir şekilde takip edebilir, neticede onun hem derslere karşı tutumu hem de dini tutumu etkilenebilir. İşte bu sebeplerden dolayı akademik ortalaması düşük olan öğrencilerin dindarlık puanları da düşük olabilir.

Tablo 3.23 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S
2.49 ve altı	85	20.14	4.38
2.49-2.99	197	19.60	5.31
3.00-3.49	267	19.12	4.49
3.50 ve üzeri	130	19.41	3.90

Tablo3.24 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Akademik Ortalama Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	P
Gruplar arası	73.23	3	24.41	1.14	0.333
Gruplar içi	14476.66	675	21.45		
Toplam	14549.89	678			

Tablo 3.23 ve Tablo 3.24'te yer alan sonuçlar incelendiğinde dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının akademik ortalama alt düzeylerine göre farklılaşmadığı görülmektedir, $F_{(3,675)}=1.14$, $p>0.05$. Bir diğer ifadeyle dini yönelim popüler alt ölçek puanları akademik ortalama değişkeninden etkilenmemektedir.

Araştırma neticesinde popüler dini yönelimin akademik ortalama değişkenine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda öğrencilerin popüler dini yönelim puanları normatif dini yönelim puanlarından farklı bir sonuç ortaya koymuştur. Çalışma neticesinde böyle bir bulguya ulaşılmasında; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin genelinde benzer aile yapısının olması, küçüklüklerinden beri ailelerinin dini noktada benzer eğitimleri vermesi, dini açıdan genellikle muhafazakar aile yapısı içinde yetiştirilmeleri

gibi durumlar popüler dini yönelimlerinde bir farklılaşma ortaya koymamış olabilir. Akademik başarı seviyelerinin bu konu üzerinde bir etkisi olmadığı söylenebilir.

3.8. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Bölge Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının bölge türü değişkeninin alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.25'te gösterilmiştir.

Tablo 3.25 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarına Bölge Değişkenine Ait Normallik Değerleri

Alt Faktör	Düzye	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	Akdeniz	0.000	-0,008	-0,748	0.002	5.38
	Marmara	0.016	-0,634	-0,648	0.800	1.60
	İç Anadolu	0.001	0.623	-1.028	1.18	3.86
	Doğu	0.000	0.286	-0.695	0.55	2.66
	Güneydoğu	0.007	0.067	-0.762	0.11	2.60
	Karadeniz	0.163*	-0.242	-0.161	1.37	0.34
	Ege	0.049	-0,195	-0,631	0.28	1.94
Popüler	Akdeniz	0.062*	-0,064	-0,013	0.23	0.09
	Marmara	0.200*	-0.267	-0,266	0,33	0.66
	İç Anadolu	0.155*	-0,181	-0,342	0.34	1.28
	Doğu	0.154*	-0,019	-0,224	0,03	0,85
	Güneydoğu	0.080*	-0,188	-0,460	0,32	1.56
	Karadeniz	0.073*	1.327	-1.098	1.57	1.36
	Ege	0.200*	-0,223	0,201	0,32	0,56

Tablo 3.25'te yer alan normallik değerleri incelendiğinde “Dini Yönelim Normatif” alt ölçeğindeki puanların “Karadeniz Bölgesi” alt grubu dışındaki bölge değişkenindeki tüm alt grupların K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta olmaması sebebiyle normal olmayan dağılımlar gösterdikleri söylenebilir. “Dini Yönelim Popüler” alt ölçeğindeki puanların ise bölge türü tüm alt gruplarının K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının bölge türü değişkenine ait Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 3.26'da, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarına ait betimsel değerler ve bölge türü değişkenine ait tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3.27 ve Tablo 3.28'de gösterilmiştir.

Tablo 3.26 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Bölge Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları

Düzyey	N	Sıra Ort.	SD	χ^2	p	Farklılık*
Akdeniz	308	326.87	6	14.72	0.023	2-7
Marmara	34	345.97				4-7
İç Anadolu	82	297.07				5-7
Doğu Anadolu	87	367.95				6-7
Güneydoğu Anadolu	67	339.81				3-4
Karadeniz	27	339.06				
Ege	46	249.88				

*1= Akdeniz, 2=Marmara, 3=İç Anadolu, 4=Doğu Anadolu, 5=Güneydoğu Anadolu, 6=Karadeniz, 7= Ege

Analiz sonuçları çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının bölge türü alt düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir, χ^2 (sd=6, n=651) =14.72, p<0.05. Bu bulgu farklı bölgelerin dini yönelim normatif alt ölçek puanları üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında Marmara (\bar{X} =345.97), Doğu Anadolu (\bar{X} =367.95), Güneydoğu Anadolu (\bar{X} =339.81) ve Karadeniz (\bar{X} =339.06) bölgesinde doğan öğrencilerin sıra ortalamalarının, Ege (\bar{X} =249.88) bölgesinde doğan öğrencilerin sıra ortalamalarından daha olumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca Doğu Anadolu (\bar{X} =367.95) bölgesinde doğan öğrencilerin sıra ortalamalarının da İç Anadolu (\bar{X} =297.07) bölgesinde doğan öğrencilerin sıra ortalamalarından daha olumlu olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgulara göre; Marmara bölgesinde doğan bireylerin normatif dini yönelimlerinin daha yüksek çıkmasında; doğdukları ve yetiştikleri bölgenin ülkenin en gelişmiş bölge olması sayesinde dini, ahlaki, sosyal ve kültürel etkinlikleri yakından takip etme ve gerektiğinde onlara katılma fırsatı elde etmeleri; istedikleri dini yayınlara (kitap, dergi, gazete, eski tarihi eserlere vb.) ulaşma konusunda diğer bölgelere göre avantajlı bir konumda olmaları etkili olabilir. Bunun yanı sıra İstanbul ve Edirne gibi tarihi şehirlerin bu bölgede olması da bir diğer etken olarak ifade edilebilir. Zira İstanbul, camileriyle, mescitleriyle, türbeleriyle, tarihi mezarlıklarıyla vb. birçok dini argümanı bünyesinde barındıran müstesna bir şehirdir. Bu nedenle burada doğan ve yetişen bireylerin hem bilgiye kolay ulaşması hem de geçmişten gelen köklü bir dini yaşayış mirasını bizzat görerek tecrübe etmesi onların dindarlıklarının şekillenmesine katkı sağlayabilir. Bunun yanında Güney Doğu Anadolu ile Karadeniz bölgesinde doğan bireylerin normatif dini yönelimlerinin sıra ortalamalarının Ege bölgesinden daha fazla olmasında; her iki bölgenin Ege ile kıyaslandığında göç alan değil göç veren bir bölge olmaları hasebiyle daha az kozmopolit bir yapıya sahip olmalarının etkili olduğu söylenebilir. Dünyanın her yerinden göç alan Batı'daki şehirlerin aksine Karadeniz ve

Güney Doğu Anadolu'daki şehirler daha çok ülke içinden ziyaretçiler ağırlamaktadır. Dolayısıyla her iki bölgede daha çok birincil ilişkilerin yaşandığı, aile yapısına ve aile değerlerine daha fazla ihtimam gösterildiği, örf, adet, gelenek ve göreneklerin insanlar tarafından daha fazla dikkate alındığı bir durumdan bahsedilebilir. Dolayısıyla böyle bir ortamda doğan ve aynı ortamda yetişen öğrencilerin ailelerinden ve çevrelerinden öğrendikleri dini bilgileri ve dini değerleri içselleştirerek hayatlarına yansıtmaları imkan dahilindedir.

Ayrıca ülkemizin Doğu Anadolu bölgesinde doğan öğrenciler ile İç Anadolu bölgesinde doğan öğrencilerin sıra ortalamaları karşılaştırıldığında arada gözle görülür bir fark dikkat çekmektedir. Doğu Anadolu bölgesinde yetişenlerin dindarlıklarının yüksek çıkmasında, o bölgenin insanının örf, adet, gelenek ve göreneklerine daha sıkı sıkıya bağlı olması gösterilebilir. Zira böyle bir ortamda doğan, büyüyen ve gelişen kimseler dini ananelerine daha yatkın olabilirler. Geleneklerine bağlı ebeveynler de, doğal olarak, çocuklarını o doğrultuda yetiştirmektedir. Bunun yanında Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu bölgesi ile kıyaslandığında kısmen daha kırsal bir bölge olarak düşünülebilir. Kırsal bölgelerde yetişen bireylerin sosyal olanaklar açısından daha kısıtlı olması onlar için bir avantaja dönüşebilir. Zira bu bölgede yetişen öğrenciler çevrelerindeki olumsuz sosyal ortamlardan uzak kalabilirler ve böylece ailelerinden ya da örnek aldıkları kimselerden edindikleri din ve dine ait bilgileri ve yaptıkları ibadetleri muhafaza konusunda daha dikkatli olabilirler. Nitekim İbn Haldun, kırsal bölgelerde yaşayan insanlar için “Kırlarda yaşayan insanların renkleri daha saf, bedenleri daha temiz, şekil ve vücut yapıları daha mükemmel ve daha güzel, ahlakları aşırılıktan daha uzak, bilgi elde etme ve kavrayış yetileri daha keskindir.” demiştir. Bu durumda, dini noktada kendini ortaya çıkarmaktadır.²²⁸

Literatürü taradığımızda dindarlık ve bölge değişkenine göre yapılan çalışmalarda birbirinden farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Taş'ın (2003), “Dindarlık Ölçeği: Dinî Tutumlar Üzerine Bir Araştırma” adını verdiği araştırmada; bölge değişkeni açısından, dindarlığın inanç boyutuna ait en olumlu sonuçların Marmara bölgesinde doğan kimselerden, en düşük puanların ise Ege bölgesinde doğan kimselerden elde edildiği ortaya konulmuştur. Dindarlığın ibadet ve sosyal hayat boyutunda ise en olumlu sonuçlar, Karadeniz bölgesinde doğan bireylere aittir.²²⁹ Elde edilen bu veriler, bu araştırma bulgularıyla paralellik arz etmektedir. Bunun yanında bölge değişkeninin dindarlık

²²⁸ Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, s. 14.

²²⁹ Taş, “Dindarlığa Etki Eden Faktörler”, s. 69-70.

ölçümlerinde anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı bulgusuna ulaşan bazı çalışmalar da bulunmaktadır.²³⁰

Tablo 3.27 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Bölge Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S
Akdeniz	318	19.69	4.37
Marmara	35	19.40	4.62
İç Anadolu	84	19.03	5.12
Doğu	89	18.77	4.20
Güneydoğu	71	19.26	4.70
Karadeniz	28	21.21	3.11
Ege	45	19.85	4.57

Tablo 3.28 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Bölge Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	169.13	6	28.19	1.41	0.209
Gruplar içi	13264.36	663	20.01		
Toplam	13433.49	669			

Tablo 3.27 ve Tablo 3.28’de yer alan sonuçlar incelendiğinde dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının doğduğu bölge türü değişkeni alt düzeylerine göre farklılaşmadığı görülmektedir, $F_{(6,663)}=1.41$, $p<0.05$. Bir diğer ifadeyle dini yönelim popüler alt ölçek puanları öğrencilerin doğduğu bölge türü değişkeninden etkilenmemektedir.

Araştırma neticesinde popüler dini yönelimde bölge değişkeni üzerinden bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Çalışmada bulguların bu şekilde çıkmasında; araştırmaya katılan öğrencilerinin çoğunun Akdeniz bölgesinde (n=318), kalanının ise diğer bölgelerde yaşaması olabilir. Çoğunluğun aynı bölgede olması benzer özellikler taşıması sebebiyle etken sayılabilir. Ayrıca İlahiyat Fakültesinde aldıkları din eğitim ve öğretiminin de etkisi olabilir.

²³⁰ Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, s. 75.

3.9. Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Yerleşim Yeri Alt Gruplarına Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

Dini yönelim alt ölçek puanlarının yerleşim yeri değişkeninin alt düzeylerinde göstermiş oldukları dağılımlara ilişkin değerler Tablo 3.29’ da gösterilmiştir.

Tablo 3.29 Dini Yönelim Alt Ölçek Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenine Ait Normallik Değerleri

Alt Faktör	Düzye	K-S	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık Z Değeri	Basıklık Z Değeri
Normatif	Köy	0.000	-0,216	-0,602	0.58	3.20
	İlçe	0.000	0,015	-0,801	0,041	4.40
	İl	0.000	0,089	-0,873	0,17	3.30
	Büyükşehir	0.000	-0,128	-0,642	0.38	3.82
Popüler	Köy	0.081*	-0,060	-0,087	0,16	0,46
	İlçe	0.200*	0,272	-0,165	0,75	0.90
	İl	0.200*	-0,126	-0,311	0,24	1,17
	Büyükşehir	0.200*	-0,120	-0,023	0,35	0,13

Tablo 3.29’da yer alan normallik değerleri incelendiğinde “Dini Yönelim Normatif” alt ölçeğindeki puanların yerleşim yeri tüm alt gruplarının K-S değerlerinin anlamlı ve Z değerlerinin beklenen aralıkta olmaması sebebiyle normal olmayan dağılım gösterdikleri söylenebilir. “Dini Yönelim Popüler” alt ölçeğindeki puanların ise yerleşim yeri tüm alt gruplarının K-S testinin anlamlı olmadığı, basıklık-çarpıklık ve Z değerlerinin ise beklenen aralıkta olmasından ötürü normal dağıldıkları görülmüştür. Buna göre dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının yerleşim yeri değişkenine ait Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 3.30’da, dini yönelim popüler alt ölçek puanlarına ait betimsel değerler ve yerleşim yeri değişkenine ait tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3.31 ve Tablo 3.32’de gösterilmiştir.

Tablo 3.30 DYÖ-Normatif Alt Ölçek Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenine Ait Kruskal Wallis Test Sonuçları

Düzye	N	Sıra Ort.	SD	χ^2	p	Farklılık*
Köy	167	285.67	3	10.84	0.013	1-3
İlçe	184	345.08				1-2
İl	83	347.55				
Büyükşehir	209	320.56				

*1=Köy, 2=İlçe, 3=İl, 4=Büyükşehir

Analiz sonuçları çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelim normatif alt ölçek puanlarının yerleşim yeri alt düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir, $\chi^2(sd=3, n=643) = 10.84, p < 0.05$. Bu bulgu farklı yerleşim yerlerinin dini yönelim normatif alt ölçek puanları üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Grupların sıra ortalamaları

dikkate alındığında İl merkezinde ($\bar{X}=347.55$) ve İlçe merkezinde ($\bar{X}=345.08$) yaşamlarını geçiren öğrencilerin sıra ortalamalarının, Köyde ($\bar{X}=285.67$) yaşamlarını geçiren öğrencilerin sıra ortalamalarından daha olumlu olduğu görülmektedir.

Araştırma neticesinde yerleşim yeri değişkenine göre böyle bir sonucun ortaya çıkmasında pek çok sebep sayılabilir. Bireylerin kırsal bölgede veya kentlerde ikamet etmeleri, onların hem sosyal yaşantısını hem de dini yaşantısını etkilemektedir. Kırsal alanlarda yaşayanlarla şehirde yaşayanlar arasında bazı niteliksel ve niceliksel farklar görülmektedir.²³¹ Köyler gibi küçük yerleşim biriminde yaşayanların dini bilgiye ulaşması zordur. Bu durumda yaşanan yer, kişinin kendini geliştirmesi noktasında da etkili olmaktadır. Her ne kadar günümüzde şartlar gelişse de, hâlâ ulaşımı zor olan, telefonun çekmediği hatta internet kullanmanın mümkün olmadığı yerler vardır. Bu durumlar da kişilerin şehre gitmeden bazı şeylere ulaşamadığını göstermektedir. Çünkü sosyal olay ve olgulara, coğrafi şartların etki ettiği bir gerçektir. Bu durumda onların dini yönelimlerinde gerilemelerin olması doğaldır. Zira köyde yaşayanlar, şartlar konusunda ilde ya da ilçede yaşayanlara göre geri planda kalmaktadırlar. Ayrıca kırsal bir kesimde yaşamını sürdürüp üniversite için şehre gelen öğrencilerin ilgilerinin hayatın farklı alanlarına kaydığı da söylenebilir.

Konuyla ilgili halihazırdaki çalışmalara bakıldığında; birbirinden farklı sonuçlar elde edildiğini görmek mümkündür. Mutlu (1989) tarafından üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen benzer bir çalışmada, hayatının büyük çoğunluğunu kırsal bölgelerde geçiren öğrencilerin dindarlıklarının, şehirde yaşayan öğrencilerin dindarlıklarından daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.²³² Aynı şekilde Yapıcı ve Zengin'in (2003) araştırmasında da, köy ortamında yetişen gençlerle şehirde yetişen gençlerin dindarlık seviyeleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Buna göre köyde büyüyen gençlerin dini eğilimlerin daha yüksek olduğu ve Müslüman kimliğini daha iyi taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.²³³ Öztürk'ün (2013) yaptığı benzer bir çalışmada, öğrencilerin dindarlık düzeyinde köyden kente doğru gidildikçe belirgin bir düşüşün olduğu ortaya konmuştur.²³⁴ Aydemir'in (2008) 20-35 yaş grubunda bulunan kimseler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, köyde ve kasabada yaşayan insanların dindarlık puan ortalamalarının, ilçe ve

²³¹ Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", s. 16.

²³² Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)", s. 197.

²³³ Asım Yapıcı-Zeki Salih Zengin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, 2003, s. 79.

²³⁴ Öztürk, *İyimserlik ve Dindarlık*, s. 75-76.

ilde yaşayanlardan daha yüksek çıktığı belirlenmiştir.²³⁵ Yüce (2009) tarafından gençler üzerinde yapılan benzer bir çalışmada ise, kişilerin hayatının çoğunu geçirdiği yerle, dini yönelim arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.²³⁶ Kaya ve Aydın'ın (2011) araştırmasında da yaşanan yer değişkeni ile dini inanç ve ahlâk düzeyleri arasında önemli bir değişimin olmadığı görülmüştür.²³⁷ Aynı şekilde Yıldırım (2019) tarafından gerçekleştirilen benzer bir çalışmada da katılımcıların yaşadıkları yer ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir.²³⁸

Tablo 3.31 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenin Alt Düzeylerine Ait Betimsel Değerler

Alt Düzey	N	\bar{X}	S.S
Köy	175	19.38	3.81
İlçe	188	20.12	4.45
İl	86	19.80	4.95
Büyükşehir	223	19.38	4.92

Tablo 3.32 DYÖ-Popüler Alt Faktör Puanlarının Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi(ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	P
Gruplar arası	72.52	3	24.18	1.18	0.317
Gruplar içi	13711.77	668	20.53		
Toplam	13754.29	671			

Tablo 3.31 ve Tablo 3.32’de yer alan sonuçlar incelendiğinde dini yönelim popüler alt ölçek puanlarının yerleşim yeri değişkeni alt düzeylerine göre farklılaşmadığı görülmektedir, $F_{(3,668)}=1.18$, $p>0.05$. Bir diğer ifadeyle dini yönelim popüler alt ölçek puanları yerleşim yeri türü değişkeninden etkilenmemektedir.

Kişilerin zihniyet dünyalarına ulaşabilmek için içinde yaşadığı yapının sosyo-kültürel durumuna başvurmak gerekir. Köyde ve şehirde yaşayanların hayatlarında kendilerine özgü sosyo-kültürel bir yapıları olmasından dolayı köylülük ve şehirlilik bir hayat biçimi kabul edilmektedir Bu yüzden bireylerin, köy, kasaba, ilçe, il ve

²³⁵ Rüveyda Efdal Aydemir, *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2008, s. 53-54.

²³⁶ Yüce, *Gençlerde Dini Yönelim ve Kişilik*, s. 116-117.

²³⁷ Kaya-Aydın, “Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç ve Ahlâkî Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, s. 32.

²³⁸ Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, s. 83.

büyükşehirlerde yaşamaları onların din faktörü dahil olay ve olgulara bakışını etkilemektedir.²³⁹ Buna rağmen araştırma bulgularında yerleşim yeri değişkenine göre bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır. Sebep olarak İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, hangi yerleşim biriminde yetişmiş olursa olsun, fakültede yoğun bir din eğitimi alıyor olması gösterilebilir. Ayrıca öğrencinin geldiği çevre ya da aile yapısı popüler kültüre fazla ilgi duymuyor olabilir. Bu durumda aile de çocuğunu o anlayışta yetiştirmiş olabilir.

Literatür incelendiğinde; Çoştı (2009) tarafından yapılan çalışmanın, bu araştırma bulgularını destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ilgili araştırmada, yaşanan yer değişkenine göre katılımcıların popüler dini tutum ortalamalarında belirgin bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁴⁰

²³⁹ Taş, “Dindarlığa Etki Eden Faktörler”, s. 70.

²⁴⁰ Çoştı, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*, s. 163.

SONUÇ

Geçmişten günümüze değin insan topluluklarının olduğu her yerde dinin de var olduğu görülmüştür. Çünkü bireyler her zaman bir şeye inanma ihtiyacı içinde olmuşlar, bu durum da onları farklı inanışlara bağlanmaya yönlendirmiştir. Bu yüzden insanlar inanç duygusunu tatmin etmek için dini bir anlam yükledikleri çeşitli materyallere yönelmiş ya da gönderilen peygamberlere tabi olmuşlardır. Bu bireysel ve toplumsal farklılaşmalar neticesinde çeşitli din tanımlamaları ortaya çıkmış hatta kişiler sayısınca din tanımlarında farklılıklar meydana gelmiştir. Aynı şekilde bilim dallarının ortaya çıkmasıyla da her bir bilim dalı, kendi alanlarına has ve kendi bakış açısıyla din tanımları ve beraberinde de dindarlık tanımlamaları ortaya koymuştur. Dini tanımlayanlardan birisi de Bilgin'dir. Kendisi birey ve tanrı ilişkisi olarak ele aldığı dini, "İnsanın kayıtsız, şartsız var olan mutlak varlığa yönelişi ve onun tarafından kuşatılışı" şeklinde tanımlamıştır. Genel olarak yapılan tanımlamalara baktığımızda ise dinde iki yön bulunmaktadır. Bunlardan biri sonsuz ve aşkın bir varlık olan Allah, diğeri ise onu anlamaya çalışan insandır.²⁴¹

Din ile ilgili bilimlerin ortak adı olarak kullanılan İlahiyat; dinin menşeyini, tarih içerisindeki durumunu, faaliyetlerini, kısaca dinin tüm yönlerini ele alan ve açıklamaya çalışan bilimlerin geneline verilen bir isimdir.²⁴² Kurum olarak bakıldığında ise ilahiyat eğitiminin verildiği yer olan ve Darülfünunun çatısı altında açılan ilk İlahiyat Fakültesinden başlayarak günümüzdeki tüm fakülteler, din eğitim ve öğretimi görevini icra etmektedirler. Bu kurumlar, din eğitimi ve öğretimiyle ilgili verilebilecek tüm disiplinleri öğrencilerine sunmaktadır. Bu disiplinlerin her biri farklı bir görev gerçekleştirmekte ve birbirlerini tamamlamaktadır. Böylece dini anlama noktasında her bir disiplin farklı bir açıdan bakmaktadır. Bu durumda ilahiyat eğitimi alan öğrencilerin dini yönelimlerinde fakülte de aldıkları eğitim, önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı çalışmamız da, bu öğrencilerin dini yönelimlerini ölçmeye yönelik yapılmıştır.

Bu çalışma; öğrencilerin İlahiyat Fakültesi'nde aldıkları eğitimin kendi dindarlıklarına etkisine ilişkin algılarını belli değişkenler açısından ölçmek amacını taşımaktadır. Yapılan analizler neticesinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır;

Çalışmaya katılan öğrencilerin dini yönelimlerine ilişkin, hem normatif hem de popüler dini yönelimlerinde olumlu birer ortalamaya sahip oldukları ve olumlu bir eğilim gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

²⁴¹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 4.

²⁴² Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 2.

Cinsiyet değişkeni açısından ele aldığımızda normatif dini yönelimde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha olumlu bir puan ortalamasına sahip olduğu görülmüştür. Buna göre kız öğrencilerin daha dindar olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Popüler dini yönelim ölçümünde ise kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Baba Eğitim durumu değişkenine göre, normatif dini yönelimde anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır. Popüler dini yönelimde de anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Anne Eğitim durumu değişkenine göre ise normatif dini yönelimde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Popüler dini yönelim ölçümünde ise sonuç farklıdır. Anne eğitim seviyesinin popüler dini yönelimde anlamlı bir farklılaşmaya sebep olduğu görülmüştür. Buna göre annesi okuma-yazma bilmeyen öğrencilerin, annesi lisans ve üstü mezunlara göre dini yönelim ortalamalarının daha olumlu olduğu elde edilmiştir.

Lise değişkenine göre ise normatif dini yönelimde anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmış ve meslek lisesi mezunlarının diğer lise mezunlarına göre daha olumlu bir ortalamaya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde popüler dini yönelim sonuçlarında da belirgin bir farklılaşma görülmüştür. Buna göre, Meslek Lisesi öğrencileri normatif dini yönelimde olduğu gibi popüler dini yönelimde de en yüksek ortalamaya sahipken, İmam-Hatip Lisesi öğrencileri ise en düşük ortalamaya sahiptir.

Sınıf değişkeni açısından ise normatif dini yönelimde sınıf seviyesi yükseldikçe dini yönelimde aksi yönde bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre, hazırlık sınıfı öğrencilerinin normatif dini yönelim puan ortalamaları daha yüksek, 4. sınıf öğrencilerinin ise daha düşüktür. Popüler dini yönelim alt ölçeği sonuçlarında ise 1. sınıf öğrencilerinin dindarlık yönelimlerinin 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinden daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Akademik ortalama değişkeni açısından ise normatif dini yönelimde anlamlı bir farklılaşma olduğu ortaya çıkmıştır. Akademik ortalaması 3.50 ve üzeri olan öğrencilerin 2.49-2.99 arası ortalamaya sahip olanlardan daha olumlu bir yönelime sahip olduğu görülmüştür. Popüler dini yönelim ölçümünde ise akademik ortalamaya göre bir anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Coğrafi Bölge değişkenine göre, doğulan bölgeler ile normatif dini yönelim alt ölçeği arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Çıkan bulgulara göre normatif dini yönelimde Marmara, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde doğan öğrencilerin puan ortalaması Ege bölgesinden; Doğu Anadolu bölgesinde doğan öğrencilerin sıra ortalaması ise İç Anadolu bölgesinden daha olumludur. Popüler dini

yönelim ölçümünde ise bölge değişkenine göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani bölge değişkeni, popüler dini yönelim alt ölçeğine herhangi bir etki etmemektedir.

Yerleşim Yeri değişkenine göre normatif dini yönelim sonuçlarında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. İl merkezinde yaşayanlar ilçe de yaşayanlara göre, ilçede yaşayanlar da köyde yaşayanlara göre daha olumlu bir puan ortalamasına sahiptirler. O halde şehir merkezinde yaşayanların kırsal bölgede yaşayanlara göre daha dindar olduğunu söylemek mümkündür. Popüler dini yönelimde ise yerleşim yeri değişkeninin anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

İlahiyat gibi din eğitimi ve öğretiminin yapıldığı kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin dinin etkisini, diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilere göre daha güçlü hissettiklerini söylemek mümkündür. Bunun etkisi, daha önce din eğitimi almış olmaları yahut İlahiyat Fakültesinde öğrenim görmeleri olarak düşünülebilir. Ayrıca ülkemizde İlahiyat fakültesini tercih eden öğrencilerin çoğunlukla muhafazakar ve dindar bir çevreden geldiği ve lisans eğitiminden önce de belli seviyede din eğitimi aldığı ve dini birikime sahip olduğu görüşü hâkimdir. Bu sebeplerden ötürü kendilerinin dinle daha bariz bir şekilde özdeşleşme yaşadıkları söylenebilir. Bu özdeşleşmenin sonucu olarak da dinin tesirini daha etkin hissedebilmektedirler.²⁴³ Her ne kadar öğrenciler dinin tesirini üzerlerinde daha yoğun hissetseler de belli durumlarda dinin boyutları arasında farklı yansımaların olabileceğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Bazı kimseler dinin etkisini farklı bir boyutta algılamak bazı kimseler ise daha farklı bir boyutta algılayabilecektir.

Sonuç olarak denilebilir ki, İlahiyat Fakültesi'nden mezun olan öğrenciler ülkemizdeki dini faaliyetlerde, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında etkin görev alacağı için onların dini algılayış biçimleri önem arz etmektedir. Bunların yanında İlahiyat mezunu bir kişi devlet kurumlarında görev almasa bile toplumda ilahiyatçı kimliğiyle var olacaktır. Her zaman ve durumda bu kimliği onun karşısına çıkacaktır. Bu sebeplerden ötürü hem İlahiyat Fakültesinde aldığı din eğitimi hem de kendi dini yönelimi ve algısı önemlidir. Bu kimselerin hem dini değerlere önem vermesi hem de benimseyip koruması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda belli değişkenler açısından İlahiyat öğrencilerinin dini yönelim algılarının belirlenmesinin de dindarlık ölçme çalışmalarına katkı ve yarar sağladığı düşünülmektedir.

²⁴³ Yapıcı- Zengin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki", s. 74-75.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A., (2014).*Üniversite Gençliğinde Dini Yönelimin Sosyolojik Açından İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF ve Dicle Üniversitesi İİBF Karşılaştırmalı Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Albayrak, H., (1993). “Elmalılı Hamdi Yazır’a Göre Kur’ân’da Din Kavramı”, *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu*, Ankara, s. 279-289.
- Allport, G. W. - Ross, J. M., (1967) “Personel Religious Orientation and Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5/4, ss. 432-443.
- Altaş, N.-Arıncı, İ., (2018). “Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü vd., Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Altun, R., (2015). “Dindarlık ve Depresyon İlişkisi”, *International Journal of Humanities and Education*, 1:1, ss. 15-42.
- Arslan, H., (2011). “Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 4, S. 7, ss. 39-61.
- Arslan, H., (2018). “Normatif ve Popüler Dindarlığın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çankırı Örneği” *Journal of Islamic Research*, 29(3), ss. 642-666.
- Arslan, M., (2003). “Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III*, S. 1, ss. 97-116.
- _____, M., (2004). “Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, s. 10-34.
- Arslantürk, Z., (2006). “Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri” ed. Hayati Hökelekli, *Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Kurav Yayınları, Bursa, ss. 239-257.
- Aydemir, R. E., (2008). *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aydın, M. Ş., (2017). *Din Eğitimi Bilimi*, Kimlik Yayınları, Kayseri.
- Aydın, S., (2020). *Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Ayhan, H., (1999). *Türkiye’de Din Eğitimi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul.

- _____, H., (2000). "İlahiyat Fakültesi", TDV *İslam Ansiklopedisi*, C. 22, ss. 70-72.
- Balcı, A., (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*", Pegem Akademi, 13. Baskı, Ankara.
- Bayram, N., (2019). *Popüler ve Kitabi Dindarlık Arasındaki Gerilim ve İletişim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Başkurt, İ., (2011). "DKAB Öğretmenliği Bölümlerinde Eğitim ve Öğretim (İ.Ü. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Örneği)", *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*, ed. Recep Kaymakcan vd. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları (DEM), İstanbul, ss. 639-655.
- Baştürk, S.-Taştepe, M., (2013). "Evren ve Örnekleme", *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ed. Savaş Baştürk, Vize Yayıncılık, Ankara.
- Bayyığıt, M., (1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma "Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bilgin, A., (2014). "Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, ss. 75-84.
- Bilgin, B., (1998). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara.
- Buyrukçu, R., (2007). *Kurumsal Değişim ve Gelişim Boyutlarıyla Türkiye'de Mesleki Din Eğitimi-Öğretimi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Cebeci, S., (2014). *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, ALFA, İstanbul.
- _____, S., (1999). "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, ss. 226-235.
- _____, S., (2015). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayıncılık, Ankara.
- Cilacı, O., (1990). "Günümüzde Din İhtiyacı ve Din Eğitimi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, ss. 190-212.
- Çapcıoğlu, İ., (2008). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre ile İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık", *TSA*, Y. 12, S. 3, ss. 49-64.
- Çekin, A., (2013). "Dindarlık Boyutları ve Din Öğretimi: İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları (2010) Çerçevesinde Bir Analiz", *JASSS International Journal of Social Science* C. 6, S. 4, ss. 245-261.
- Çelik, A., (2013). *Din Eğitimi Tarihi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.

- Çelik, C., (2003/1). “Değişkenler ve Boyutlar Bağlamında Türk Toplumunda Dini Hayatın İncelenmesi”, *Bilimname*, S.1, ss. 153-174.
- Çelik, Z., -Gür, B. S., (2014). “Yükseköğretim Sistemlerinin Yönetimi ve Üniversite Özerkliği: Küresel Eğilimler ve Türkiye Örneği”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, C. 4, S. 1, ss. 18-27.
- Çoştu, Y., (2009). “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: “Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 15, s. 119-139.
- _____, Y., (2009). *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Çubukçu, İ. A., (1988). “Kültürümüzde Din” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXX, S. I, s. 130-141.
- Demirci, E., (2014). *Ahlâki Olgunluk ve Dindarlık Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Er, H., (1993). “Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII. ss. 526-527.
- Erkan, E., (2014). “Türkiye’de Dindarlığın Tespiti ile İlgili Çalışmalar ve Tahkiki Dindarlığın Ölçülmesiyle İlgili Öneriler”, *EKEV Akademi Dergisi*, Y. 18, S. 60, ss. 125-140.
- Erkol, M., (2015). “Türkiye’de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 2, ss. 131-161.
- Erten, H., (2004). “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde İnanç ve Tezahürleri”, *Baki Devlet Üniversitesi İlahiyyat Fakültesi’nin Elmi Mecmuası*, 2(2), s. 76-108.
- Ev, H., (2018). “Yükseköğretimde Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü vd., Ensar Yayınları, İstanbul.
- Fırat, E., (1977). *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Field, A. (2009). *Descobriendo a Estatística Usando o SPSS-5*. Penso Editora.
- Glock, C. Y.-Stark, R., (1965). *Religion and Societyin Tension*, Chicago.
- Gökaçtı, M. A., (2005). *Türkiye’de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Göküş, Ş., (2014). “Tevhid-i Tedrisat’tan Günümüze Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma Süreci”, *INTE (International Conference of New Horizons in Education)*, 25-27June 2014, C. 4, Paris France, ss. 499-504.
- Günay, Ü., *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 7. Bsk, İstanbul.
- _____, Ü., (1987). “Modern Sanayi Toplumlarında Din: II”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, Kayseri, s. 28-58.
- Güven, M., (2019). *Narsisim, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Harlak, H.-Eskin, M., (2018). “Dini Yönelim ve Dindarlık Ölçeklerinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi”, *Yeni Symposium*, C. 56, S. 2, ss. 24-32.
- Horozcu, Ü., (2010). “Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7/1, ss. 209-240.
- Hökelekli, H., (1993). *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Hökelekli, H.- Peker H., vd. (2010). *Din Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- _____, H., (2010). *Din Psikolojisine Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Işık, H., (2018). *Kişilik ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International.
- Karaca, F., (2001). “Heteredoks İnançlar ve Davranışlar Ölçeği Üzerine Bir Deneme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 146-168.
- Karataş, Z., (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 62-80..
- Karaşahin, H., (2008). “Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma”, *AÜİFD*, XLIX (49), S. 1, ss.191-200.
- Karslı, N., (2005). *Dindarlık Olgusu ve Dindarlığı Ölçme Girişimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kartopu, S., (2013). “Dini Yaşayışta Hayatı Sorgulama ve Anlam Arayışı”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, ss. 67-90.
- Kavun, Y., (2016). *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Kaya, M.-Aydın, C., (2011). “Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç ve Ahlâkî Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 30, ss. 15-42.
- Kayıklık, H., (2006). “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. 19, S. 3, s. 491-499.
- Kılıç, A. A., (2018). “Dindarlık Düzeyi-Din Eğitimi İlişkisi: İsmek Örneği”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 213-241.
- Kıymter, N., (2012). “Ergenlerde Benlik Kaygısı ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 17, ss. 439-468.
- Kızılabdullah, Ş., (2016). “Dün Bugün ve Gelecek Üçgeninde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Programları” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 5/13, ss. 31-43.
- Kızılabdullah, Y., (2015). “Kavramsal Çerçeve: Eğitim Öğretim ve Din”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan-Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation mod.*
- Koç, M., (2017). “Dindarlığın Oluşumuna Din Eğitiminin Psiko-Pedagojik Katkıları: ‘Değer-Yoksun Dindarlık’ Tipolojisi Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım” *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 15, S. 33, ss. 87-138.
- Koştaş, M., (1995). *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____, M., (1999). “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, ss. 140-184.
- Köroğlu, C. Z., (2012/2). “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, ss. 82-102.
- Köktaş, M. E., (1993). *Türkiye’de Dini Hayat İzmir Örneği*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Köse, A.-Ayten, A., (2012). *Din Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kurt, A., (2009). “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2, ss. 1-26.
- Mehmedoğlu, A. U., (2006). “Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. 19, S. 3, s. 465-478.
- Mehmedoğlu, Y., (2001). *Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi (1838-1920)*, İFAV Yayınları, İstanbul.

- Mutlu, K., (1989). “Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 4, s. 194-199.
- Nalbant, H., (2010). *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (MAKÜ Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Nazıroğlu, B., (2018). “İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi ve Sorunları”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları*, ed. Mustafa Köylü, DEM Yayınları, İstanbul, ss. 169-208.
- Ok, Ü., (2011). “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 528-549.
- Okumuş, E., (2006), “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VI. S. 2, ss. 17-35.
- Okumuşlar, M., (1999). *Kur’an’a Göre Din Fıtrat ve Eğitim İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Onay, A., (2004). *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, DEM Yayınları, İstanbul.
- _____, A., (2001). “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 3-4, ss. 439-449.
- Osmanoğlu, C., - Korkmaz, C., (2018). “Öğrencilerine Göre İdeal İlahiyat Fakültesi Öğrencisinin Nitelikleri ve Bunun İlahiyat Eğitimiyle İlişkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 16, S. 36, ss. 119-178.
- Öcal, M., (1986). “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, ss. 111-123.
- Öztürk, E. E., (2013). *İyimserlik ve Dindarlık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Peker, H., (1993). *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayınevi, Samsun.
- Sezgin, K., (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi (Dicle Üniversitesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Sönmez, Ö. A., (2016). “Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri”, *SEFAD*, (36), ss. 557-578.
- Şahin, A., (1999). *İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Şentepe, A.-Güven, M., (2015). “Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 31 , ss. 27-44.
- Şimsek, E., (2013). “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 49, ss. 391-414.
- _____, E., (2018). “Öğretmen Adaylarının Ölçme ve Değerlendirme Genel Yeterlilik Algıları: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, s. 59-80.
- T.C. Yüksek Öğretim Kurulu, (2007). *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007)*, Ankara.
- Thode, H. C. (2002). *Testing for normality* (Vol. 164). CRC press.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson Education, Inc.
- Taplamacıoğlu, M., (1962). “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. X, S. 141-151.
- Taş, K., (2010). “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15:2, ss. 47-62.
- _____, K., (2004). “Dindarlığa Etki Eden Faktörler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13, ss. 61-83.
- Taş, N., (2019). *Tıp ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Batıl İnanç, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Taştan, A.-Kuşat, A.-Çelik, C., (2001). “Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, ss. 169-192.
- Tekin, M., (2006). “Dindarlık Bağlamında Amel-i Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Dindarlık Olgusu: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Bursa, s. 48-63.

- Topuz, İ., (2012/2). “Gençlerde Normatif, Popüler ve Paranormal İnançlar Üzerine Bir Araştırma: SDÜ Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 29, ss. 13-40.
- Tunç, A., (2011). *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Din ve Sosyalleşme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Turan, İ.,(Aralık 2017). “Türkiye’de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı-Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, ss. 59-77.
- Turan, Y., (2017). *Kişilik ve Dindarlık*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Turan, Y.-İyibilgin, O., (2018). “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur’an’a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örnekleme)”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), ss. 409-420.
- Tümer, G., (1994). “Genel Olarak Din”, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, ss. 312-320.
- _____, G., (1987). “Çeşitli Yönleriyle Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVIII, S. I, Ankara, ss. 213-267.
- Ulu, M., (2006). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanış ve Davranışları –Erciyes Üniversitesi Örneği-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Uysal, V., (1995). “İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma”, *İslâmî Araştırmalar*, C. 8, S. 3-4, ss. 263-271.
- Yaparel, R., (1987). “Dinin Tarifi Mümkün Mü?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV, ss. 402-417.
- Yapıcı, A., (2002). “Dini Anlayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 75-117.
- _____, A., (2006). “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, ss. 65-115.
- _____, A.-Zengin, Z. S., (2003). “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 65-127.

- Yıldırım, E., (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yıldız, M., (1998). *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yüce, F., (2009). *Gençlerde Dini Yönelim ve Kişilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü İlahiyat Fakültesi Dekanlığı 2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılı Ders Kataloğu: http://ilahiyat.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2018/04/2017-2018_Dersler_Katalogu.pdf (erişim tarihi: 13.06.2020).
- Alkan, C., “Eğitim ve Din Arası İlişki”:
<http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5487/1647> (erişim tarihi: 14.07.2020).
- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Müfredatı:
<http://www.divinity.ankara.edu.tr/files/2019/09/m%C3%BCfredat-ilahiyat.pdf> (erişim tarihi: 13.06.2020).
- İlahiyat Fakültelerinin Müfredatı: <https://www.memurlar.net/haber/532020/yok-ilahiyat-fakultelerinin-mufredatini-degistirdi.html> (erişim tarihi: 12.06.2020).
- Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Müfredatı:
<http://dosya.marmara.edu.tr/ilh/Bultendergi/lisansdersicerikmufredat2014.pdf> (erişim tarihi: 13.06.2020).
- Misyon ve Vizyon, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi:
<https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/misyon-ve-vizyon> (erişim tarihi: 13.07.2020).
- Misyon ve Vizyon, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
<http://ilahiyat.akdeniz.edu.tr/tanitim/> (erişim tarihi: 13.07.2020).
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yeni İlahiyat Lisans Programı:
http://ilahiyat.omu.edu.tr/tr/egitim/dersler-ve-icerikleri/_IlahiyatProgramYeniMufredat.pdf (erişim tarihi: 13.06.2020).
- Tosun, C., ““Tarihten Günümüze eğitim ve Din İlişkisi ve Okulda Din Öğretimi Üzerine””,
<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=969> (erişim tarihi: 14.07.2020).

Vizyon ve Misyon, Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

<https://atauni.edu.tr/ilahiyat-fakultesi/misyon-vizyon-degerler> (erişim tarihi: 13.07.2020).

YÖK, İlahiyat Programı Bulunan Üniversiteler: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=20041> (erişim tarihi: 12.07.2020).

____, İslami İlimler Programı Bulunan Tüm Üniversiteler;

<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=21300> (erişim tarihi: 12.07.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/din-dersi-2-saate-cikti-40489416> (erişim tarihi: 27.07.2020).

<https://www.zekihaber.com/mufredat/2020-2021-yili-meslek-lisesi-9sinif-haftalik-ders-cizelgesi-h23084.html> (erişim tarihi: 04.09.2020).

EKLER**EK 1- Dini Yönelim Ölçeği İzni**

< (konu yok)

 ben 17 Mar
alıcı: yakupcostu v

Hocam Merhabalar;
Ben Şadiye Sümeyye Bilge. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalında yüksek lisans yapmaktayım. Şu anda tez dönemindeyim, dindarlıkla ilgili bir tez çalışması yapıyorum. Eğer izin verirseniz tezimde geliştirmiş olduğunuz "Dini Yönelim Ölçeğini" kullanmak istiyorum. Saygılarımla.

 Yakup COSTU 14:58
alıcı: ben v

Merhabalar,

Çalışmanızda geliştirdiğim ölçeği atıf göstermek suretiyle kullanabilirsiniz.

Kolaylıklar dilerim.

Selamlar

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
Hitit Üniversitesi

EK 2- Dini Yönelim Ölçek Formu

DİNİ YÖNELİM ÖLÇEĞİ

Saygıdeğer katılımcı;

Bu ölçek formu; Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yürütülmekte olan "Öğrencilerin İlahiyat Fakültesi'nde Aldıkları Eğitimin Kendi Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları" adlı yüksek lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Size yöneltilen soruların doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Bu nedenle aşağıda yer alan ölçekteki tüm soruları dikkatlice okuyarak, ilgili seçeneklerden sizin görüşünüzü en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz. Ölçek sorularına vereceğiniz cevaplar, sadece bilimsel bir araştırma için kullanılacak olup başka herhangi bir kişi ya da kurum ile paylaşılmayacaktır.

Gösterdiğiniz ilgi ve yardımdan dolayı şimdiden teşekkür ederiz.

Şadiye Sümeyye BİLGE
Akdeniz Üniv. Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Cinsiyetiniz

1 () Kadın 2 () Erkek

2. Annenizin Eğitim Durumu

.....

3. Babanızın Eğitim Durumu

.....

4. Mezun olduğunuz lise türü

1 () İmam-Hatip Lisesi 2 () Anadolu İmam-Hatip Lisesi
3 () Düz Lise 4 () Anadolu Lisesi
5 () Fen Lisesi 6 () Meslek Lisesi 7 () Anadolu Öğretmen Lisesi

5. Sınıfınız

1 () Birinci Sınıf 2 () İkinci Sınıf 3 () Üçüncü Sınıf
4 () Dördüncü Sınıf 5 () Hazırlık

6. Şu anki not ortalamanız (agno)

1 () 1.00'dan düşük 2 () 1.00-1.99 arası 3 () 2.00-2.49 arası
4 () 2.50-2.99 arası 5 () 3.00-3.49 arası 6 () 3.50 ve Üzeri

7. Bölge olarak doğum yeriniz?

1 () Akdeniz Bölgesi 2 () Ege Bölgesi 3 () İç Anadolu Bölgesi
4 () Karadeniz Bölgesi 5 () Doğu Anadolu Bölgesi 6 () Güneydoğu Anadolu Bölgesi
7 () Marmara Bölgesi

8. Hayatınızın çoğunu geçirdiğiniz yerleşim birimi nedir?

1 () Büyükşehir 2 () İl Merkezi 3 () İlçe Merkezi 4 () Köy

Soru No	Bütün soruları dikkatlice okuyarak, seçeneklerden durum ve görüşünüzü <u>en iyi yansıtan sadece bir ifadeyi</u> işaretleyiniz.	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Allah'ın, söylediğimiz ve yaptığımız her şeyi bildiğine inanırım.					
2	Hata işlediğim zaman Allah'tan af dilerim.					
3	Melek gibi gözle görülmeyen varlıklara inanmam.					
4	Kur'an'da anlatılanların hepsinin doğru ve her çağda geçerli olduğuna inanırım					
5	Allah'ın varlığına inanırım.					
6	Kişinin dîni uğruna birtakım güçlüklerle katlanmasını anlamsız bulurum.					
7	Kandil gecelerini diğer günlerden biraz daha farklı olarak (ibadet ederek, mevlit, Kur'an dinleyerek) dini ağırlıklı geçiririm.					
8	Düzenli olarak beş vakit namaz kılarım.					
9	Yanlış dini tutum ve davranışlarımı düzeltmeye çalışırım.					
10	Nafile (farz olmayan) ibadetler yaparım.					
11	Kem gözlü insanların nazarının dokunduğuna inanırım.					
12	Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanırım.					
13	Ramazân ayı boyunca oruç tutarım.					
14	Dini kuralları sıkıcı bulurum.					
15	Nazar değen kişiye kurşun dökülerek nazarın yok edilebileceğine inanırım.					
16	Ölümden sonra Ahiret hayatına (Cennet ve Cehenneme) inanırım.					
17	Kur'an'da çağımıza hitap etmeyen bazı hükümlerin olduğunu düşünürüm.					
18	Maddi durumum elverirse hacca gitmek isterim.					
19	Dini inancın gerekli olmadığını düşünürüm.					
20	Muskaya inanırım.					
21	İnancıma göre hareket etmediğim zaman, içimde bir huzursuzluk duyarım.					
22	İçki içmek ve kumar oynamanın dinen yasak olduğuna inanırım.					
23	Bazı mübarek günlerde oruç tutarım.					

Soru No	Bütün soruları dikkatlice okuyarak, seçeneklerden durum ve görüşünüzü <u>en iyi yansıtan sadece bir ifadeyi</u> işaretleyiniz.	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
24	Cin çarpmasına inanırım.					
25	Dini kuralları yerine getirme zorunluluğu hissederim.					
26	Kur'an okunmuş suyun şifa olacağına inanırım.					
27	Dini kuralların, günlük yaşama hiçbir katkısının olmadığına inanırım.					
28	Dini değerlere saygı gösteririm.					
29	Allah kıyamet günü bana da merhamet eder diye umarım.					
30	Büyüye inanırım.					
31	Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi (peygamberi) olduğuna inanırım.					
32	Türbelerde dilekte bulunarak, ondan medet umarım.					
33	İslam dininin hayatıma bir gaye ve anlam kazandırdığını düşünüyorum.					
34	Dini tutum ve davranışlarımda tutarlı ve dengeli olmaya çalışırım.					
35	Dinimi başkalarına da anlatmaya çalışırım.					
36	Dua ederim.					
37	İnsanları iyiliğe yönlendirip, onları kötülükten uzaklaştırmaya çalışırım.					

EK 3- Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı İzin Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 16/03/2020-E.8192

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İlahiyat Fakültesi Dekanlığı

Sayı : 72110048-044-E.8192
Konu : Anket İzni

16/03/2020

Sayın Şadiye Sümeyye BİLGE
Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

İlgi : 13/03/2020 tarihli ve bila sayılı yazı,

"Öğrencilerin İlahiyat Fakültesinde Aldıkları Eğitimin Kendi Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları" konu başlıklı tez çalışmasında kullanılmak üzere hazırladığınız "Dini Yönelik Ölçeği" adlı anketinizi Fakültemiz (Hazırlık,1.,2.,3.,4. sınıf) öğrencilerine uygulayabilme talebiniz Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Ahmet ÖGKE
Dekan

Evrakı Doğrulamak İçin : https://ebys.akdeniz.edu.tr/enVision/Validate_Doc.aspx?V=BESV8AETT

Adres: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı Kampüsü/Antalya
Telefon: 0242 227 44 58 Faks: 0242 310 68 89
e-Posta: ilahiyat@akdeniz.edu.tr Elektronik Ağ: <http://ilahiyat.akdeniz.edu.tr/> - Pin
Kodu: 32032

Bilgi için: İsmail Alkan
Unvanı: Memur
Tel No: 02422274458-Dahili 6882

Bu belge 5076 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Şadiye Sümeyye BİLGE
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Anadolu İmam-Hatip Lisesi 2013
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2018
Tez Konusu	Öğrencilerin İlahiyat Fakültesi'nde Aldıkları Eğitimin Kendi Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları
Yabancı Dil / Diller	Arapça
E-Posta	sadiyebilge@gmail.com